

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ A KÖNYVTÁRHASZNÁLAT VÁLTOZÁSAI 2006 ÉS 2012 KÖZÖTT
MAGYARORSZÁGON A STATISZTIKAI FORRÁSOK TÜKRÉBEN
 - ⊙ NEMZETKÖZI DOKUMENTUM-ELLÁTÁS AZ OSZK-BAN
 - ⊙ AZ ETO ALAPÚ SZÁMÍTÓGÉPES INFORMÁCIÓKERESÉS
ÚJ MEGKÖZELÍTÉSE
 - ⊙ A KUTATÁSI ADATOK ÉS A KÖNYVTÁR
 - ⊙ A KÖNYVTÁRAK MINŐSÍTÉSÉRŐL (MINŐSÉG, CÍMEK,
PÁLYÁZATOK, EURÓPAI ÉS HAZAI GYAKORLAT)
- ⊙ BIBLIOTERÁPIÁS FOGLALKOZÁSOK KÖZÉPISKOLÁSOKKAL
 - ⊙ A FÜLÖP GÉZA-KONFERENCIA ELŐADÁSAI
- ⊙ KÖNYVMŰVÉSZET ÉS BIBLIOFILIA A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTTI KIÁLLÍTÁSOKON
 - ⊙ HATVAN ÉVE INDULT A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ
- ⊙ A TÖRTÉNETI KÖNYVÁLLOMÁNYOK BŐVÜLÉSI LEHETŐSÉGE –
ISMERETLEN NYOMTATVÁNYOK AZONOSÍTÁSA 1800 ELŐTTŐL
 - ⊙ WEBARCHIVÁLÁSI GYAKORLATOK ÉS TAPASZTALATOK
 - ⊙ A TUDÁSSZERVEZÉS ELŐTT ÁLLÓ KIHÍVÁSOK
ÉS A KÖNYVTÁRTUDOMÁNY

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2014/1

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2014/1

⊙ BÚVÓPATAKOK A MAGYAR KÖNYVTÁRI RENDSZERBEN 2. RÉSZ: A MINISZTERIUMI SZAKKÖNYVTÁRAK 2008–2012 ⊙ BEFEJEZETLEN SZIMFÓNIA? A FELSŐOKTATÁSI SZAKFELÜGYELETRŐL ⊙ SZELLEMI ÉRTÉKEINK VÉDELME ÉS FELHASZNÁLÁSA: KORSZERŰ PLÁGIUMKERESÉS ⊙ OLVASÁS ÉS SZABADIDŐ ⊙ BIBLIOTERÁPIA BABAVÁRÓKNAK – EGY TEMATIKUS CSOPORT TERVEZÉSE ÉS MEGVALÓSÍTÁSA ⊙ MAGYAR ASSZONYOK KÖNYVTÁRA ⊙ TRENDEK AZ EURÓPAI KÖNYVTÁRÜGYBEN ⊙ ISKOLAI KÖNYVTÁRAK AZ EURÓPAI ORSZÁGOKBAN ⊙ A SZTÁLINI ÖNKÉNYURALOM ÁLDOZATA: A SZOVJET KÖZKÖNYVTÁRAK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚIG (1924–1941) 2. RÉSZ: A KRASZNIJ BIBLIOTYEKAR CÍMŰ SZAKLAP (1923–1941) ⊙

A TARTALOMBÓL:

2014/1

24. (60.) ÉVFOLYAM, 2014. 1. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

☞ **Szerkesztőbizottság elnöke:** Hegyközi Iлона

☞ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

☞ **Borítóterv:** Gerő Éva ☞ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ☞ **Szerkesztőség:** OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ☞ **Telefon:** + 36-1-224-3795 ☞ **Fax:** +36-1-224-3875. ☞ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ☞ **Megjelenik:** negyedévente. ☞ **Egy szám ára:** 1500.-Ft + 5% áfa. ☞ **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ☞ **Külföldi előfizetés:** 100 euró ☞ **Terjeszti:** az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ☞ **Előfizethető:** a szerkesztőség címén. ☞ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ☞ **Felelős kiadó:** az OSZK főigazgatója ☞ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ☞ **Felelős vezető:** Szabó Gábor ☞ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (Wilson),

LISA (Library and Information Science Abstracts)

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

AMBERG Eszter (OSZK, Bp.), BÉRES Judit (PTE FEEK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Pécs), CSEREY Lászlóné (a SZIE Állatorvos-tudományi Könyvtár és Levéltár ny. igazgatója, Bp.), CSONTOS Annamária (szociológus, Marosvásárhely, Kiskunmajsa), DIPPOLD Péter (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp.), FEIMER Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), KERESZTFALVINÉ ILYÉS Renáta (Csík Ferenc Általános és Középiskola, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtár ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Anikó (az OSZK ny. osztályvezetője, Bp.), NÉMETH Márton (Monguz Információtechnológiai Kft, Bp.), SONNEVEND Péter (ny. főiskolai tanár, Bp.).

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

A Külföldi folyóirat-figyelő* rovat referálói:

FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Jászberény), MOHOR Jenő (az ELTE Kari Könyvtár ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtár ny. osztályvezetője, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. munkatársa, Bp.).

*Csak elektronikusan (<http://ki.oszk.hu/kf>)

TARTALOM

Abstracts	5
A 60. évfolyam elé (Hegyközi Ilona)	9
A könyvtári szaklapok szerkesztőségeinek nyilatkozata	10

TANULMÁNYOK

AMBERG Eszter: Búvópatakok a magyar könyvtári rendszerben 2. <i>A minisztériumi szakkönyvtárak 2008–2012</i>	11
CSEREY Lászlóné: Befejezetlen szimfónia? <i>A felsőoktatási szakfelügyeletről</i>	22
KERESZTFALVINÉ ILYÉS Renáta: Szellemi értékeink védelme és felhasználása: korszerű plágiumkeresés	29
CSONTOS Annamária: Olvasás és szabadidő. <i>Vizsgálat a Bolyai Farkas Elméleti Líceum és a Református Kollégium II. osztályos diákjai körében</i>	(e)*

MŰHELY

BÉRES Judit: Biblioterápia babaváróknak – egy tematikus csoport tervezése és megvalósítása	43
---	----

*Csak elektronikusan (<http://ki.oszk.hu/kf>)

MÚLTUNKBÓL

NAGY Anikó: Magyar Asszonyok Könyvtára. *Ismertetés és újabb adalékok* 63

KITEKINTÉS

DIPPOLD Péter: Trendek az európai könyvtárügyben 71

FEIMER Ágnes: Iskolai könyvtárak az európai országokban 78

SONNEVEND Péter: A sztálini önkényuralom áldozata: a szovjet közkönyvtárak a második világháborúig (1928–1941). 2. rész. *A Krasznoj bibliotyekear című szaklap (1923–1941)* 89

KÖNYVSZEMLE

Egy XIX. század eleji szerb-magyar író könyvtárának rekonstrukciójáról
„Könyvim az én fiaim”. Vitkovics Mihály könyvtára.
Bev. Bor Kálmán, szerk. Csepregi Klára, Bp. OSZK, 2013.
(Ism.: *Murányi Lajos*) 113

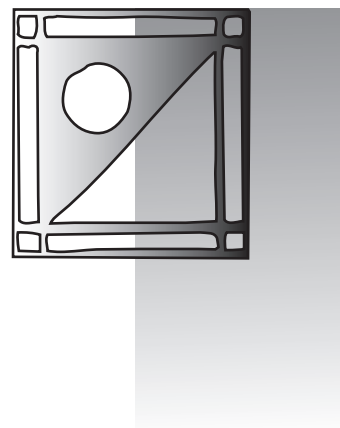
Kézikönyv a könyvtár- és információtudomány elméleti alapjairól, a digitális könyvtárakról és a digitális könyvtárosok képzéséről
TAMMARO, A. M. – MYBURGH, S.: Exploring education for digital librarians. Oxford, Chandos, 2013.)
(Ism.: *Németh Márton*) (e)*

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ
(REFERÁTUMOK) (e)*

*Csak elektronikusan (<http://ki.oszk.hu/kf>)

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

2014 – Könyvtári Figyelő (Library Review) entered its 60th volume

Editorial

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 1. pp. 9.

Statement of the editors of Hungarian LIS journals

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 1. pp. 10.

STUDIES

Government libraries in the Hungarian library system 2. (2008-2012)

AMBERG Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 1. pp. 11 – 21.

The first part of this study appeared five years ago (in issue 2009. no. 1). The current article wishes to provide a realistic picture about this particular group of libraries, based on statistical data from the period 2008-2012 on one hand, and relying on consultations with the staff of special libraries in ministries, on the other. The themes discussed: government restructuring, the range of services, the libraries surveyed, statistical data, the libraries providing services for the public within the open government.

Unfinished symphony? Professional supervision in academic libraries

CSEREY Lászlóné

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 1. pp. 22 – 28.

Although professional supervision in libraries is a legal obligation, its practice has been suspended. In the period from 2007 through 2012, several surveys were carried out. As participant to these professional reviews, the author lists the positive and negative characteristics of questionnaires, describes the method applied in evaluating academic library workflows, summarises the findings in the 112 libraries under recent review, and the transfer of findings to the Library Department of the responsible ministry's Department of Public Collections. Finally, she expresses hope that supervision will continue in the near future, with reviews in libraries open for the public, so far omitted from surveys.

Protection and use of intellectual property: detecting plagiarism today

KERESZTFALVINÉ ILYÉS Renáta

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 1. pp. 29 – 42.

This paper traces the emergence and development of intellectual property from ancient times to the digital age of the 21st century. Manual replication has played an important role in the preservation of human knowledge and scientific achievements. Scribes created legal copies of original works. Later, when Gutenberg invented the printing press, the concept of intellectual property started to take shape.

The digital creation of original works made their reproduction, reuse and citation easier than ever before. Digital rights management (DRM) solutions aim at protecting new media, but their application can cause many difficulties in practice.

Plagiarism can be defined simply as „using external sources without proper citation”. The availability of computer processing has made cheating both easier and harder to find.

This paper reviews the recently used text matching and plagiarism search algorithms. The SZTAKI-

KOPI plagiarism search engine, being developed in Hungary within a research programme, offers the opportunity to innovatively integrate results from sister projects like the SZTAKI-Szótár online dictionary and other smaller, linguistic pilot systems.

Turnitin.com – which is also shortly presented – is one of the largest international plagiarism checkers with a huge comparison database providing statistics on originality and online grading. The study provides an overall insight into the technologies designed to protect digital materials meant for public disclosure.

Reading and leisure time. Survey among the 11th-grade pupils of the Bolyai Farkas Lyceum and the Reformed College

CSONTOS Annamária

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 1. (e)*

In the town of Targu Mures (Romania) Hungarian is spoken as first language by 45% of the 128,000 residents (2011). A survey carried out among the 11th-grade pupils (of Hungarian mother tongue) of the Bolyai Farkas Lyceum and the Reformed College respectively, examined reading habits: what and how much do they read, which their favourite reading materials are, and where they get them from, what the place of reading is among their leisure activities, how their reading habits are affected by watching television and using computers. From among the eight research hypotheses, the following ones have been confirmed: (1) there is a significant correlation between the reading frequency of pupils and their fathers' educational background, (3) girls read more than boys and (4) visit libraries more frequently, (6) pupils read less because of watching television more, (8) thanks to ICT, they obtain 4% of reading materials on the internet. The following hypotheses have been refuted: (2) the children of parents with a higher educational attainment visit libraries more frequently, (5) girls possess larger home libraries than boys, and (7) computer use has a negative effect on book reading.

* (e)* = see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

WORKSHOP

Bibliotherapy for young parents – planning and implementing a special interest group

BÉRES Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 1. pp. 43 – 61.

In the autumn of 2012 the Csorba Győző Library (at the South Transdanubian Regional Library and Knowledge Centre, Pécs) started a non-formal reading promotion project involving several age groups. The project's time span is one and a half years. The target groups include families expecting a baby. A series of bibliotherapy sessions were organised (7 occasions) for this group, meant to be followed by a longer reading promotion programme.

Using texts from fiction, future parents participating at the sessions were walked through the most important stages from expecting a baby through birth and baby care to the early phase of raising children.

This bibliotherapy group had the aim to assist participants to mobilise their own experience, to promote their insight, to catalyse personal change, to help overcome anxieties and fears, to increase self-confidence, to raise self-awareness, and to prepare for the role of parents with the help of conversations.

FROM OUR PAST

Hungarian Women's Library

NAGY Anikó

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 1. pp. 63 – 70.

The wife of the famous painter, Gyula Benczúr, née Kata Boldizsár (1854 to 1928) donated her library in the spring of 1924 to the National Széchényi Library. The collection called Hungarian Women's Library, consists of books, journals and manuscripts, as a result of thirty-five years of careful collection. The materials were either written by women or their subject matter deals with women, and the selection was made with the aim to serve women's education. After a brief description of the collector's life, the essay presents notable Hungarian authors and their works in detail, and continues with describing how

the collection was acquired and catalogued in the national library. Today, only half of the original 3,148 items are available.

FROM ABROAD

Trends in European librarianship

DIPPOLD Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 1. pp. 71 – 77.

The study discusses the trends affecting libraries in three parts. First, it reviews IFLA's trend report (2012) summarising expected developments in general and identifying five top-level trends. Second, it presents the actions managed by MDT Partners, which represent European initiatives at the project level. Third, it draws directly on British, Danish and Dutch initiatives as experienced during study tours of Hungarian librarians last year.

School libraries in European countries

FEIMER Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 1. pp. 78 – 88.

The review article deals with school librarianship, the position and problems of school libraries in Great Britain, Norway, Finland, Denmark, Sweden and Germany, based on abstracts from the period 2006 through 2013 published in the *From foreign library and information science journals* (Abstracts) section of *Könyvtári Figyelő*. (The paper was originally read at the 2013 Autumn Conference of Librarian-Teachers; this is an edited version complemented with cited and recommended literature.)

**A victim of Stalinist totalitarianism:
Soviet public libraries till World War II
(1928–1941).
Part 2.: The journal *Krasny bibliotekar*
(1923–1941)**

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 1. pp. 89 – 112.

The professional journal *Krasny bibliotekar* (Red Librarian) was a central forum and a major actor of Soviet librarianship. It was published monthly from Autumn 1923 to Spring 1941. The essay discusses the role of N. Krupskaya, presents the editors, reviews changes in the journal's volume and programme, and provides an overview about two important themes (reading research and library development in the world). Until 1931 it had been one of the journal's central tasks to assist librarians interested in reading research with methodological guidance and through reports (in this period post-secondary vocational training was lacking). After 1931 the Stalinist propaganda machinery discontinued this theme, and permitted to discuss only how to control reading. However, it didn't aim at surveying the interest of individuals or groups, but rather at accepting reading materials forced by communist leaders. The second theme regards reviewing library developments in the world. This initiative was also over in 1931, and later there were very few occasional contributions on this subject. An interesting exception is the positive review of a chapter on Soviet libraries in H. M. Cashmore's work (London, 1938) in the summer of 1939. The essay ends with a summary of some outstanding authors' biographies, whose works were recently published again. The article concludes that the journal and librarianship as a whole fell victim to Stalin's totalitarian propaganda machinery, and thus undermined the unfolding of real library theory.

BOOK REVIEWS

Reconstructing the library of a Serbian-Hungarian author from the early 19th century

„Könyvim az én fiaim”: Vitkovics Mihály könyvtára. Bev. Bor Kálmán, szerk. Csepregi Klára. Budapest: OSZK, 2013.

(Reviewed by Lajos Murányi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 1. pp. 113 – 1116.

A handbook about the theoretical foundations of library and information science, digital libraries and the education of digital librarians

TAMMARO, A. M. – MYBURGH, S.:
Exploring education for digital librarians.
Oxford: Chandos, 2013.

(Reviewed by Márton Németh)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 1. (e)*

**FROM FOREIGN LIBRARY
AND INFORMATION SCIENCE
JOURNALS (Abstracts)**

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 1. (e)*

* (e)* = see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

A 60. évfolyam elé

Kedves Olvasóink és Szerzőink!

Idén kerek évfordulót ünnepelhetünk. Hatvan éve, 1955-ben indult ugyanis a *Könyvtári Figyelő*nek (KF), pontosabban elődjének, a *Könyvtári Tájékoztató* című dokumentációs szemlének az első évfolyama.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a folyóirat történetét illetően értékes és alapos forráshoz irányíthatjuk az érdeklődőket: a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) negyven évét megőrkítő tematikus számban („Kell egy műhely!”), a *Könyvtári Figyelő*, 2010. 4. számában (726–753. p.) *Pogány György* örökítette meg a lap életútját és mindenkori közreműködőit a KMK szakkönyvtári, dokumentációs és bibliográfiai tevékenységét leíró cikkében. Az idei számok egyikében ugyanő fogja elemezni a folyóirat elmúlt hat évtizedét.

Talán még vannak a régi olvasók között, akik tudják, hogy a kettős évfolyamszámozás – 2014-ben: 24. (60.) évfolyam – arra utal, amikor a KF életében 1991-től jelentős változások történtek. Akkor indult a folyóirat új folyama, külseje és a tartalma is megújult, és egyéb változások mellett ekkor lett a folyóirat szerves része a külföldi szakirodalmat ismertető Külföldi folyóirat-figyelő rovat.

Idén, a jubileumi évfolyamban, majd negyed század elteltével ismét hasonló horderejű változások vannak készülöben. A szakfolyóiratok a szigorodó feltételek és a nehéz körülmények között a fenntarthatóságot tűzik zászlójukra. A KF is ésszerűsíteni igyekszik gazdálkodását, közreadását és archiválását. Miben nyilvánul ez meg?

Mivel takarékoskodnunk kell a nyomdai előkészítés és a nyomtatás költségeivel, áttérünk a hibrid publikálásra, azaz némiképp csökken a nyomtatott kiadvány terjedelme, és több lesz a csak elektronikusan elérhető tartalom.

Szerzőink áldozatos munkáját ezután még szerényen sem lesz módunkban honorálni. (Ironikusan azt is írhatnánk, hogy közelítünk a nyugati gyakorlathoz, ahol a szerzők fizetnek a publikálásért!) Számítunk viszont a szakmai közösség megértésére, sőt támogatására, azaz arra, hogy kutatási és szakmai eredményeik közreadására továbbra is felhasználják ezt a publikációs fórumot.

A Külföldi folyóirat-figyelő rovatot, amely hagyományos erőssége folyóiratunknak, ezentúl a nyomtatott számok elektronikus mellékleteként adjuk közre. Előfizetőink a szokásos módon, online is azonnal hozzáférhetnek a friss lapszámokhoz, bennük a referátumokhoz. Olyan formátumot alakítottunk ki, amelyből az olvasók akár ki is nyomtathatják a rovat tartalmát.

A lapszámok online archívumát tovább építjük, és – ha jut rá kellő idő, energia, netán anyagi muníció – az olvasók számára korszerűbb és barátságosabb formában kínáljuk.

A 2014. évben tehát sok kihívás vár ránk. Reméljük, hogy a változásokat mind szerzőink, mind olvasóink egyrészt megértéssel, másrészt érdeklődéssel fogadják, és az előfizetők is kitartanak a *Könyvtári Figyelő* mellett.

Hegyközi Ilona
a szerkesztőbizottság elnöke

A könyvtári szaklapok szerkesztősegeinek nyilatkozata

2014. február 19-én az országos könyvtári szaklapok (*Könyv és Nevelés; Könyv, Könyvtár, Könyvtáros; Könyvtári Figyelő; Könyvtári Levelező/lap; Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*) szerkesztői találkozót tartottak, hogy egyeztessék, milyen hatással van a szaklapokra az NKA-támogatásának megszűnése/jelentős csökkenése, és mit tehetnek a szaklapok ebben a helyzetben.

A résztvevők szükségesnek tartják, hogy folyamatosan konzultáljanak egymással, ezért megalapították *A könyvtári lapok fórumát*, melynek tagjai az országos könyvtári szaklapok szerkesztői, akik alapvetően levelezőlistán tartják a kapcsolatot, és alkalmanként személyesen találkoznak egymással.

A szerkesztők megállapították, hogy 2014-ben a szakfolyóiratoknak a korábbinál jelentősen szűkebb lehetőségeik nyílnak a gazdálkodásra, ami kihat a tartalmukra és a terjedelmükre is. Az országos szaklapok szerkesztőinek az a tapasztalata, hogy az olvasók nagy többsége ragaszkodik a nyomtatott lapszámokhoz. A jövőbeni pályázatokra való felkészülés jegyében, amelyek előre láthatólag az online közreadásra összpontosítanak, a szerkesztők megegyeztek abban, hogy az év folyamán közös munkával tisztázzák és kikalkulálják az online közreadás várható teendőit és költségeit (indulás, fenntartás, migráció, tárhely, színvonalas keresés stb.).

Szükségesnek tartják továbbá, hogy késő tavasszal kerüljön sor közös online felmérésre a szakmai folyóiratok iránti igényekről, azok használatáról, a tervezett fejlesztésekről. (A közös kérdőívet az egyes lapokra külön vonatkozó kérdések egészítik majd ki.) A szerkesztőségek vállalták, hogy e munka támogatására, annak kiindulásaként megfogalmazzák és megosztják egymással egyedi jellemzőiket (profil, célközönség stb.) és jövőképeket.

A szerkesztők szerint nagyon fontos, hogy a szakmai folyóiratok kerüljenek be a készülő országos könyvtári stratégiába, például a könyvtárosok életpálya-modellje kapcsán az élethosszig tartó tanulás alapvető forrásaiként.

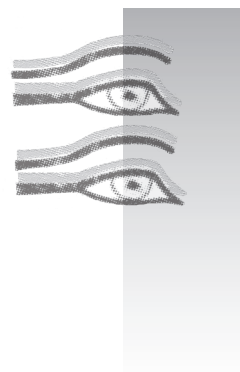
A fórum működéséről a szerkesztők a szakfolyóiratokban és a szakmai levelező listákon hírt adnak. A fórum közleményei az interneten is olvashatók lesznek:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar/lapok-foruma/>.

Budapest, 2014. március 11.

A könyvtári lapok fórumának résztvevői:

Bánkeszi Lajosné (3K), Berke Barnabásné (TMT), Csík Tibor (KN), Feimer Ágnes (KF), Fonyó Istvánné (TMT), Fülöp Ágnes (KLL), Hegyközi Ilona (KF), Kovács Katalin (KF), Mezey László Miklós (3K)

Búvópatakok a magyar könyvtári rendszerben 2.

A minisztériumi szakkönyvtárak 2008–2012

AMBERG Eszter

Öt évvel ezelőtt e lap hasábjain jelent meg tanulmányom a minisztériumi szakkönyvtárakról.¹ Jelen írásomban egyrészt a 2008–2012 között eltelt időszak statisztikai adataira támaszkodva, másrészt a minisztériumi szakkönyvtárosokkal folytatott konzultáció tapasztalataiból kiindulva kívánok reális helyzetképet adni a kormányzati könyvtárak e kiemelt csoportjáról.

Kormányzati szerkezetátalakítás

A 2010. évi országgyűlési választásokat követően jelentősen átalakult a kormányzati szerkezet, létrejöttek az ún. csúcsminisztériumok. Egy-egy tárca több korábbi szakminisztériumot is integrált, emiatt bár a korábbiakhoz képest jelentősen csökkent a minisztériumok száma, ugyanakkor az államtitkárok száma növekedett.

Megszűnt a kormány legfőbb hivatali szerve, a Miniszterelnöki Hivatal. Jogutódja a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium lett, amelyből később kivált a miniszterelnök munkaszervezete, a Miniszterelnökség. A Miniszterelnökség segíti a kormányfő tevékenységét és közreműködik a kormányzati politika kialakításában.

Az új kormányzati szerkezet kialakításakor az egyik cél az volt, hogy lehetőleg minél kevesebb tárca legyen, a másik, hogy az ágazati lobbik ne szabdalják szét a kormányzati politikát, hanem becsatornázzák őket, a harmadik pedig, hogy jól kitapintható irányok legyenek a kormányzati politikában (pl. a gazdaságpolitika elsődlegessége, az államreform kiemelt jelentősége, stb.), amelyhez a kormányzati szerkezet is illeszkedik, mint a kormányzati politika végrehajtásának egy eszköze.

Szolgáltatások

A minisztériumi könyvtárak alapvető küldetése nem változott: biztosítsa a szükséges információkat a tisztviselői számára, továbbá információ- és tudásmenedzsmenttel segítse őket. E könyvtárak feladata tehát, hogy kövessék az adott minisztérium szakterületein megjelenő új információkat, és proaktív módon megszerezzék hivatalnokaiknak az új információforrásokat és eszközöket, továbbá segítsék őket ezek használatában.

Ugyanígy nem változott – és ezt már sajnálattal tapasztaltuk – e könyvtárak együttműködése, továbbá az, hogy alulreprezentáltak a hazai szakajtóban. Továbbra sincs semmilyen fórumuk vagy a Magyar Könyvtárosok Egyesületében külön szekciójuk, ahol az őket érintő szakmai kérdéseket megvitathatnák. Az MKE Jogi Szekciója jelezte, hogy nyitott az együttműködésre és szívesen látná tagjai sorában a kormányzatban, azon belül is a minisztériumokban, illetőleg a minisztériumi háttérintézményekben dolgozó könyvtári szakembereket is.

Ugyancsak várat magára egy hazai kormányzati könyvtári irányelv kidolgozása is, természetesen harmonizálva mind az IFLA kormányzati könyvtári irányelveivel, mind pedig a kormány e-közigazgatás stratégiájával.

Ezen unikális gyűjteménnyel rendelkező könyvtárak célközönsége elsősorban a minisztériumok munkatársai, ugyanakkor az általuk kiszolgált közönség szélesebb, mint a kormányzati munkában foglalkoztatottak köre, hiszen sok diák, kutató és jogász veszi igénybe szolgáltatásaikat.

E könyvtárak szolgáltatás kínálata szintén nem sokat módosult az eltelt öt év alatt. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy a Külügyminisztérium Bánffy Miklós Szakkönyvtára 2012-ben – elsősorban állományvédelmi okokból – az Arcanum Adatbázis Kiadóval digitalizáltatta a II. világháború utáni diplomáciai iratokat és a Külpolitikai Évkönyvet 1968-tól napjainkig.

Természetesen továbbra is igaz az, hogy e könyvtáraknak össze kell hangolniuk szolgáltatásaikat a fenntartó terveivel, igényeivel, és közben folyamatosan fejleszteniük is kell, hogy minél jobban és gyorsabban ki tudják ezeket az igényeket elégíteni.

A vizsgált könyvtárak köre

Jelenleg három minisztérium rendelkezik saját könyvtárral², a másik ötnek a háttérintézményei tartanak fenn szakkönyvtárakat. Az öt évvel ezelőtt vizsgált 13 szakkönyvtár közül megszűnt a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Szakkönyvtára, a minisztériumi háttérintézmények közül pedig a Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság Környezet-, Természetvédelmi és Vízügyi Szakkönyvtár és a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet Felnőttképzési Szakkönyvtára. Az előző két gyűjtemény az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ, míg a harmadik a Nemzeti Munkaügyi Hivatal Központi Könyvtárának állományába integrálódott.

A vizsgálatunkba bevont intézmények a következők voltak (*kurzívvval* jelöltük azokat a könyvtárakat, amelyeket öt évvel ezelőtt is vizsgáltunk):

- a Belügyminisztérium háttérintézményeinek könyvtárai (Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet Könyvtára, Készenléti Rendőrség Könyvtára)
- az Emberi Erőforrások Minisztériuma háttérintézményeinek könyvtárai (*GYEMSZI Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár*, GYEMSZI Egészségügyi Szakképző és Továbbképző Intézet Főigazgatóság Egészségtudományi Szakkönyvtár, GYEMSZI Országos Gyógyszerészeti Intézet Könyvtár, Holocaust

Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány Könyvtár, Lajtha László Folk-lórdokumentációs Központ Könyvtár, Nemzeti Közművelődési és Közgyűjteményi Intézet Szakkönyvtár és Dokumentációs Központ, *Oktatóskutató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum*)

- a Honvédelmi Minisztérium háttérintézményeinek könyvtárai (Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Szakkönyvtára, *MH Vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár HM 1. Objektumok Üzemeltetési Igazgatóság Katonai Kézi Könyvtár*)
- a *Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Könyvtára* és a minisztérium háttérintézményének könyvtára (Balassi Intézet Könyvtára), továbbá a miniszter által felügyelt kormányhivatali szakkönyvtár (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Frecskay János Szakkönyvtár)
- a *Külügyminisztérium Bánffy Miklós Szakkönyvtár* és a minisztérium háttérintézményének könyvtára (Magyar Külügyi Intézet Könyvtára)
- a *Nemzetgazdasági Minisztérium Könyvtára* és a minisztérium háttérintézményének könyvtára (*Nemzeti Munkaügyi Hivatal Központi Könyvtára*)
- a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium háttérintézményeinek könyvtárai (Közlekedéstudományi Intézet Nonprofit Kft Könyvtára, MÁV Dokumentációs Központ és Könyvtár, Magyar Földtani és Geofizikai Intézet Országos Földtani Szakkönyvtár, Magyar Földtani és Geofizikai Intézet Országos Geofizikai Szakkönyvtára, VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft Könyvtár)
- a Vidékfejlesztési Minisztérium háttérintézményeinek könyvtárai (*Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár*, Halászati és Öntözési Kutató Intézet Könyvtára, Országos Meteorológiai Szolgálat Könyvtára)

Amint a fentiekből kitűnik, a jelenlegi (statisztikai) vizsgálatunkat kétszer több könyvtárra terjesztettük ki, mint öt évvel ezelőtt. A most vizsgált 26 könyvtárnak túlnyomó része (58%) zárt munkahelyi szakkönyvtár, míg a másik fele a *Nyilvános könyvtárak jegyzékében* (NYKJ)

szereplő szakkönyvtár, közülük kettő országos szakkönyvtár is.³

Statiztika

Az adatszolgáltatási kötelezettség a minisztériumi szakkönyvtárakra is vonatkozik az 1997. évi CXL. tv. és az évente megjelenő statisztikai kormányrendelet értelmében, amely az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program módosított és új adatgyűjtéseiről szól.

Az adatszolgáltatók száma

	2008	2009	2010	2011	2012
Könyvtárak száma	30	29	28	28	26
Elemzendő (legalább 4 évig adott adatot)	29	28	27	27	26

A vizsgált időszak második évében, 2009-ben, egyrészt megszűnt a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Szakkönyvtára és gyűjteménye az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ állományába tagozódott, másrészt a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet (NSZFI) Központi Könyvtárának gyűjteményébe integrálódott az NSZFI Felnőttképzési Szakkönyvtárának állománya, amelynek előző fenntartói a Munkaügyi Minisztérium és jogutódjai voltak. 2011-től pedig Nemzeti Munkaügyi Hivatal Központi Könyvtáraként működik tovább.

2011-ben megszűnt a nyilvános könyvtárak jegyzékén is szereplő Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság Környezet-, Természetvédelmi és Vízügyi Szakkönyvtára, amelynek állománya szintén az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ része lett.

2012-ben pedig egyesült a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal Szakkönyvtárának és a Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatal Szakkönyvtárának gyűjteménye: az új intézményt a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Szakkönyvtárának nevezik.

A rendszeresen statisztikai adatot szolgáltató könyvtárak köre az utóbbi öt évben 10%-kal csökkent (29-ről 26-ra) a fent említett intézményi és gyűjteményi integrációk következtében. Továbbá még mindig van legalább hat olyan minisztériumi háttérintézmény⁴, amelyek által fenntartott könyvtárak eddig sohasem szolgáltatottak statisztikai adatokat.

Az adatszolgáltatók területi elhelyezkedés szerint, mint a közigazgatás központi állami szerveinek vagy másképpen a legmagasabb állami hatóságoknak, illetve háttérintézményeiknek könyvtárai Budapesten találhatóak, kivéve a szarvasi Halászati és Öntözési Kutatóintézet Könyvtárát, amely egyébként a Nyilvános könyvtárak jegyzékén is szerepel.

zeum nyitvatartási órái 2012-re 20%-kal csökkentek (45-ről 36-ra). Emellett elmondhatjuk azt is, hogy a nyitvatartási napok száma öt év alatt átlagosan szintén 10%-kal növekedett (4,5 napról 5 napra).

2012-re az általam vizsgált minisztériumi könyvtáraknak csak a *hatoda* (4 db)⁵ áll heti 40 órában vagy afeletti nyitva tartással az olvasók rendelkezésére, és közülük csak egy (a Közlekedéstudományi Intézet Nonprofit Kft. Könyvtára) olyan könyvtár van, amelyik a Nyilvános könyvtárak jegyzékén szerepel. Ugyancsak a könyvtárak *hatoda*⁶ heti tíz órában vagy annál kevesebb ideig van nyitva, sajnos ebből egy könyvtár, a szarvasi Halászati és Öntözési Kutatóintézet Könyvtára, szerepel a Nyilvános könyvtárak jegyzékén is. A

Heti nyitvatartási órák

Év	Nyitvatartási órák száma		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár nyitva tartási óráinak száma		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár nyitva tartási óráinak száma		Az öt évvel ezelőtt vizsgált minisztériumi szakkönyvtárak nyitva tartási óráinak száma	
	Összesen	Átlag	Összesen	Átlag	Összesen	Átlag	Összesen	Átlag
2008	837	27,9	83	41,2	754	26,9	236	29,5
2009	838	28,8	83	41,2	755	26,0	240	34,2
2010	818	29,2	83	41,2	735	26,2	244	34,8
2011	803	28,7	83	41,2	720	25,7	244	34,8
2012	726	27,9	74	37,0	652	25,0	212	35,3

Az öt évvel ezelőtt vizsgált könyvtári körben a nyitvatartási órák száma átlagosan 16%-kal emelkedett (29,5-ről 35-re), ugyanakkor mind az országos szakkönyvtárak, mind a többi vizsgált minisztériumi könyvtár nyitvatartási ideje 2008–2012 között átlagosan tíz, illetve hét százalékkal csökkent. Az országos szakkönyvtárak közül egyébként az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Mú-

statisztika szerint a Nemzeti Közművelődési és Közgyűjteményi Intézet Szakkönyvtár és Dokumentációs Központ 2012-ben zárva volt.

Tudjuk, hogy e könyvtárak nyitva tartása – érthetően – a hivatali időhöz igazodik, mégis érdemes lenne időnként felmérni, hogy a könyvtárhasználók mennyire elégedettek vele, és ha szükséges módosítani kellene a nyitva tartást.

☉ BÚVÓPATAKOK A MAGYAR KÖNYVTÁRI RENDSZERBEN 2. ☉

Helyben lévő állomány

Év	Összes állomány nagysága (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár állományának nagysága (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár állományának nagysága (db)		Az összesből az öt évvel ezelőtt vizsgált minisztériumi szakkönyvtárak állományának nagysága (db)	
	Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag	Összesen	Átlag
2008	1 774 493	61 189,4	596 600	555 124	1 177 893	43 625,6	292 462	36 557,7
2009	1 777 727	63 490,2	608 149	566 161	1 169 578	44 983,8	279 792	39 970,3
2010	1 768 397	65 496,2	617 463	576 670	1 150 934	46 037,4	294 409	42 058,4
2011	1 773 110	65 670,7	626 292	585 353	1 146 818	45 872,7	284 953	40 707,6
2012	1 717 252	66 048,1	630 111	588 793	1 087 141	45 297,5	248 255	41 375,8

Éves gyarapodás (kötetek száma)

Év	Gyarapodás (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár gyarapodása (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár gyarapodása (db)		Az összesből az öt évvel ezelőtt vizsgált minisztériumi szakkönyvtárak gyarapodása (db)	
	Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag	Összesen	Átlag
2008	27 847	960,2	10 933	10 132	16 914	626,4	4 918	614,7
2009	24 782	885,0	11 549	11 037	13 233	509,0	2 919	417,0
2010	23 396	866,5	10 985	10 509	12 411	496,4	3 572	510,3
2011	20 014	741,2	9 240	8 683	10 774	431,0	2 387	341,0
2012	18 492	711,2	8 418	7 945	10 074	419,7	1 935	322,5

Állománygyarapítás összege (a kifizetett számlák alapján)

Év	Gyarapítás (eFt)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár gyarapítása (eFt)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár gyarapítása (eFt)		Az összesből az öt évvel ezelőtt vizsgált minisztériumi szakkönyvtárak gyarapítása (eFt)	
	Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag	Összesen	Átlag
2008	125 377	4 323,3	11 241	6 400	114 136	4 227,2	17 683	2 210,4
2009	120 276	4 295,6	10 061	5 517	110 215	4 239,0	19 189	2 741,3
2010	104 524	3 871,2	7 650	2 572	96 874	3 875,0	13 240	1 891,4
2011	85 195	3 155,4	4 217	939	80 978	3 239,1	5 933	847,6
2012	130 592	5 022,8	17 209	4 650	113 383	4 724,3	2 917	486,2

A minisztériumi szakkönyvtárak dokumentum-állománya 2008–2012 között 8%-kal növekedett, míg az éves állománygyarapodás 26%-kal csökkent, ugyanakkor az állománygyarapításra fordított éves összeg 16%-kal nőtt.

Az öt évvel ezelőtt vizsgált könyvtári kör dokumentumállománya 2008–2012 között 13%-kal növekedett, ugyanakkor az éves állománygyarapodás a felére (48%-kal) csökkent, az éves állománygyarapításra fordított összeg pedig a kétharmadára (78%-kal) zsugorodott. Ha az adatokat az utóbbi tíz év (2003–2012) távlatában vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy e könyvtári kör dokumentumállománya negyedével (24%-kal) növekedett, azonban az éves állománygyarapodás kb. a kétharmadával (59%-kal), az éves állománygyarapításra fordított összeg pedig drasztikusan, 91%-kal csökkent.

Emellett kiemelendő az is, hogy 2008–2012 között e könyvtárak alapterülete átlagosan kb. negyedével (23%-kal) csökkent. Tehát miköz-

ben mind a könyvtári alapterület, mind az éves állománygyarapodás drasztikusan csökkent, addig a helyben lévő állomány nagysága kisé (13%-kal) növekedett. Ezért a továbbiakban is javasolhatjuk e könyvtári körnek a tervezett állományapasztást, amely – mint tudjuk – a könyvtári gyűjteményszervezés egyik alkotóeleme a gyarapítás mellett.

2011 óta megnőtt azon könyvtárak száma, és ez jelenleg a minisztériumi szakkönyvtárak hatodát (15%) jellemzi, amelyek saját költségvetésükből egyetlen dokumentummal sem tudták gyarapítani állományukat, vagyis nyilvánvalóan csak tiszteletpéldányokkal gyarapodhattak. Továbbra is igaz, hogy az éves állománygyarapodás mértéke az OFI-OPKM-ben évek óta a legnagyobb, és bár azt hihetnénk, hogy ehhez a könyvtár gyarapításra fordított összege – mint országos szakkönyvtáré – messze a legmagasabb, de ez még sincs így.

A használók számára fenntartott számítógépek száma

Év	Számítógépek száma (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár számítógépeinek száma (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár számítógépeinek száma (db)		Az összesből az öt évvel ezelőtt vizsgált minisztériumi szakkönyvtárak számítógépeinek száma (db)	
	Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag	Összesen	Átlag
2008	75	2,6	15	12	60	2,2	15	1,9
2009	76	2,7	15	12	61	2,3	18	2,6
2010	75	2,8	15	12	60	2,4	18	2,6
2011	73	2,7	15	12	58	2,3	18	2,6
2012	70	2,7	13	10	57	2,4	13	2,2

Ebből internet-hozzáféréssel rendelkezik

Év	Internet-hozzáférések száma (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár internet-hozzáféréseinek száma (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár internet-hozzáféréseinek száma (db)		Az összesből az öt évvel ezelőtt vizsgált minisztériumi szakkönyvtárak internet-hozzáféréseinek száma (db)	
	Összesen	Hozzáférés aránya (%)	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Hozzáférés aránya (%)	Összesen	Hozzáférés aránya (%)
2008	64	85	15	12	49	82	14	93
2009	69	91	15	12	54	88	17	94

Év	Internet-hozzáférések száma (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár internet-hozzáféréseinek száma (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár internet-hozzáféréseinek száma (db)		Az összesből az öt évvel ezelőtt vizsgált minisztériumi szakkönyvtárak internet-hozzáféréseinek száma (db)	
	Összesen	Hozzáférés aránya (%)	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Hozzáférés aránya (%)	Összesen	Hozzáférés aránya (%)
2010	73	97	15	12	58	97	17	94
2011	71	97	15	12	56	96	17	94
2012	67	96	12	9	55	96	13	100

A szakkönyvtárak helyiségeiben a használók rendelkezésére álló számítógépek száma 2008-2012 között 7%-kal csökkent, amely csökkenés fele minden bizonnyal az OFI-OPKM gépparkja amortizációjának és selejtezésének tudható be. A könyvtárak számítógép-ellátottsága átlagosan megfelelő, az internet-hozzáféréssel rendelkező gépek aránya majdnem maximális (96%). Mindazonáltal 2012-ben még négy olyan minisztériumi könyvtárt találunk, ahol egyetlen számítógép se állt a használók rendelkezésére (sajnos ebből egy könyvtár, a szarvasi Halászati és Öntözési Kutatóintézet Könyvtára, szerepel a Nyilvános könyvtárak jegyzékén). 2008–2012 között a legtöbb számítógéppel és internet-hozzáféréssel, az OFI-OPKM és a GYEMSZI Egészségügyi Szakképző és Továbbképző Intézet Főigazgatóság Egészségtudományi Szakkönyvtára rendelkezik, sőt ez utóbbi intézmény 2012-ben a

könyvtár helyiségeiben a használók rendelkezésére álló számítógép- és internet ellátottság tekintetében megelőzte az országos pedagógiai szakkönyvtárunkat.

2012-re a vizsgált minisztériumi szakkönyvtárak 42%-a (11 db) összetettebb struktúrájú, rendszeresen frissülő tartalmú honlappal rendelkezik, 38%-ának (10 db) nincs saját honlapja, 12%-a (3 db) egyszerű struktúrájú, statikus adattartalmú honlappal, 8%-a (2 db) portálszerű szolgáltatásokkal és naponta többször frissülő tartalmú honlappal rendelkezik. A vizsgált minisztériumi szakkönyvtárak fele (13 db) saját, online elérhető, digitalizált tartalommal, 15%-uk (4 db) pedig csak helyben elérhető digitalizált tartalommal rendelkezik, míg harmaduk (9 db) egyáltalán nem rendelkezik saját, elérhető digitalizált tartalommal.

Könyvtári személyzet

Év	Alkalmazottak száma (fő)			Az összesből a 2 országos szakkönyvtárban alkalmazottak száma (fő)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban alkalmazottak száma (fő)			Az összesből az öt évvel ezelőtt vizsgált minisztériumi szakkönyvtárban alkalmazottak száma (fő)		
	Összesen	TMI	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	TMI	Átlag	Összesen	TMI	Átlag
2008	127	120	4,4	59	45	68	63	2,5	22	21,5	2,8
2009	123	117	4,4	57	44	66	62	2,5	24	23	3,4
2010	129	120	4,7	56	43	73	66	2,9	24	23	3,4
2011	120	112	4,4	55	43	65	59	2,6	20	20	2,9
2012	101	94	3,9	47	36	54	54	2,2	15	15	2,5

Év	Könyvtáros szakképesítésűek száma (fő)			Az összesből a 2 országos szakkönyvtárban dolgozó könyvtáros szakképesítésűek száma (fő)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban dolgozó könyvtáros szakképesítésűek száma (fő)			Az összesből az öt évvel ezelőtt vizsgált minisztériumi szakkönyvtárban dolgozó könyvtáros szakképesítésűek száma (fő)		
	Összesen	TMI	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	TMI	Átlag	Összesen	TMI	Átlag
2008	96	91	3,3	38	29	58	54	2,1	20	19,5	2,5
2009	92	87	3,3	37	28	55	50	2,1	19	18	2,7
2010	96	89	3,5	37	27	59	54	2,4	20	19	2,8
2011	91	86	3,4	37	27	54	50	2,2	17	16,75	2,4
2012	84	78	3,2	33	24	51	46	2,1	14	13,75	2,3

2008–2012 között átlagosan 4 főt alkalmaztak a minisztériumi könyvtárakban, ebből 3 fő könyvtáros szakképesítéssel rendelkezik. A vizsgált időszakban az alkalmazottak száma 20%-kal csökkent, ezen belül a könyvtáros szakképzettségűek száma 12%-kal. Szembeötlő, hogy 2011-ről 2012-re az alkalmazottak létszáma 16%-kal csökkent, ugyanakkor az alkalmazásban álló könyvtáros szakképesítésűek száma csak 8%-kal.

A munkaügyi statisztikai adatgyűjtésekben az alkalmazásban állók a munkaidő hossza szerint lehetnek teljes munkaidőben foglalkoztatottak és nem teljes munkaidőben, de munkaszerződés szerint havi átlagban legalább 60 munkaóránban foglalkoztatottak. A minisztériumi könyvtárakban foglalkoztatott alkalmazottaknak, illetve könyvtáros szakképzettségűeknek csak elenyésző része (7%-a) olyan, akiket nem teljes munkaidőben (de átlagosan havonta minimum 60 munkaóra részmunkaidőben) foglalkoztatnak. Az öt évvel ezelőtt vizsgált könyvtári kör tekintetében megállapítható, hogy az alkalmazottak száma harmadával csökkent (32%), csakúgy, mint a könyvtáros szakképesítésűek száma (30%). Továbbá, mint láthatjuk, 2011-ben és 2012-ben mind az alkalmazottak, mind a könyvtáros szakképzettségűek teljes munkaidőre átszámított létszáma megegyezik, azaz

valamennyiüket teljes munkaidőben (napi 8, heti 40 órában) foglalkoztatják.

A vizsgált két országos szakkönyvtár vonatkozásában a táblázatból az is kiolvasható, hogy 2008–2012 között az OFI-OPKM alkalmazottainak száma 20%-kal csökkent, ezen belül a könyvtáros szakképzettségűek száma 17%-kal. A GYEMSZI Országos Egészségtudományi Szakkönyvtára alkalmazottainak száma 22%-kal csökkent, viszont a könyvtáros szakképzettségűek száma változatlan maradt.

Leszámítva az OFI-OPKM-et és a GYEMSZI Országos Egészségtudományi Szakkönyvtárát, ahol összesen 36, ill. 11 főt alkalmaznak⁷, a többi minisztériumi szakkönyvtárban átlagosan két főt foglalkoztatnak, akik felső- vagy középfokú könyvtáros szakképesítésűek. Hangsúlyozom még egyszer, hogy *átlagosan*, hiszen a skála egyik végén találjuk a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Frecskay János Szakkönyvtárát, ahol 6 főfoglalkozású könyvtáros szakképzettségű alkalmazott dolgozik, míg a skála másik végén egyszemélyes könyvtárakat találunk. Fontos különbség ugyanakkor az előző vizsgált ciklushoz (2003–2007) képest, hogy már mindegyik egyszemélyes minisztériumi könyvtárban könyvtáros szakképesítésű kollégák dolgoznak.

Forgalmi adatok

Év	Könyvtárhasználatok (személyes- és távhasználat) összesen (alkalom)		Az összesből a 2 országos szak- könyvtárban regisztrált összes könyvtárhasználat (alkalom)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban regisztrált összes könyvtárhasználat (alkalom)		Az összesből az öt évvel ezelőtt vizsgált minisz- tériumi szakkönyvtár- ban regisztrált összes könyvtárhasználat (alkalom)	
	Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI- OPKM	Összesen	Átlag	Összesen	Átlag
2008	451301	15562,1	338464	328564	112837	4179,1	58430	7303,7
2009	701748	25062,4	605935	590474	95813	3685,1	37119	5302,7
2010	573434	21238,3	477305	345646	96129	3845,1	36929	5275,6
2011	653588	24206,9	517118	372636	136470	5458,8	61801	8828,7
2012	533678	20526,1	444547	353281	89131	3713,8	37976	6329,3

Év	Távhasználatok összesen (alkalom)		Az összesből a 2 orszá- gos szakkönyvtárban regisztrált távhasználat (alkalom)		Az összesből a többi minisztériumi szak- könyvtárban regisztrált távhasználat (alkalom)		Az összesből az öt évvel ezelőtt vizsgált minisztériumi szak- könyvtárban regisztrált távhasználat (alkalom)	
	Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI- OPKM	Összesen	Átlag	Összesen	Átlag
2008	371459	12808,9	310937	304412	60522	2241,5	31270	3908,7
2009	625661	22345,0	582387	571457	43274	1664,4	11606	1658,0
2010	498887	18477,3	450712	322000	48175	1927,0	12151	1735,8
2011	579627	21467,6	491941	350000	87686	3507,4	35931	5133,0
2012	465443	17901,6	418893	330000	46550	1939,6	15507	2584,5

Év	Kölcsönzött dokumentumok összesen (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyv- tárból kölcsönzött dokumentumok (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárból kölcsönzött dokumentumok (db)		Az összesből az öt évvel ezelőtt vizsgált minisz- tériumi szakkönyv- tárból kölcsönzött dokumentumok (db)	
	Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI- OPKM	Összesen	Átlag	Összesen	Átlag
2008	85349	2943,1	32056	22409	53293	1973,8	28141	3517,6
2009	81152	2898,3	31513	20091	49639	1909,2	25026	3575,1
2010	80500	2981,5	33749	25187	46751	1870,0	23381	3340,1
2011	79328	2938,1	29798	23337	49530	1981,2	24561	3508,7
2012	66958	2575,3	29791	23741	37167	1548,6	17776	2962,6

Az összes regisztrált használó száma 2011-ig növekvő tendenciájú, majd 2012-re 14%-kal visszaesik, ugyanakkor a két országos szakkönyvtárban regisztrált használók száma permanensen emelkedett. 2009-ben az összes vizsgált könyvtár esetében (főleg a két országos szakkönyvtárnak köszönhetően) a könyvtárhasználatok kiugróan, 55%-kal emelkedtek, ebből a távhasználat 68%-kal. Az összes többi minisztériumi könyvtár esetében azonban a könyvtárhasználatok 2008–2010 között 15%-kal csökkentek, majd 2011-ben hirtelen 42%-kal megugranak, hogy aztán 2012-re 35%-kal ismét csökkenjenek. Az összes vizsgált könyvtár vonatkozásában (főleg a többi, nem országos szakkönyvtár jellegű minisztériumi könyvtár miatt) a kölcsönzött dokumentumok száma 22%-kal csökkent.

Tehát összességében megállapíthatjuk, hogy 2008–2012 között – a külföldi és a hazai könyvtárhasználati tendenciával megegyezően – a távhasználatok teszik ki a minisztériumi könyvtárak használatának 87%-át, ezzel párhuzamosan a kölcsönzött dokumentumok száma több mint ötödével csökkent. Ha a két országos szakkönyvtárt nem számítjuk, akkor a többi minisztériumi szakkönyvtárban a távhasználatok az összes könyvtárhasználat kb. 55%-át teszik ki. Azaz, a hagyományos dokumentumok gyűjtése, megőrzése mellett továbbra is kiemelt figyelmet kell fordítani e könyvtáraknak a különböző, új formátumokban megjelenő digitális tartalmak beszerzésére és szolgáltatására egyaránt, összhangban a közigazgatás célkitűzéseivel, amelyek – többek között – az elektronizáltság és a szolgáltatások hatékonyságának a növelése.

Nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak a nyílt kormányzatban

A 2013. évi szingapúri IFLA Kongresszus egyik szekcióját a nyílt kormányzat tematikája köré szervezték. A téma a nyílt és átlátható kormányzás megteremtésére, az együttműködésre és a társadalmi részvétel erősítésére utal, hisz a nyílt kormányzás egyik fő célja és alapvető feltétele egyben a polgárok aktív szerepvállalásának erősítése a különböző közügyek

megoldásában. Egyre több állam csatlakozik a Nyílt Kormányzati Együttműködéshez (Open Government Partnership)⁸, ugyanakkor szükséges annak megfontolása is, hogy a különböző információs folyamatokat hogyan befolyásolja a nyitottság.

A résztvevők a szekcióban megvitathatták, hogyan lehetne alkalmazni a jelenlegi tájékoztatói eszközöket a kormányzati szektorban, valamint az állampolgároknak nyújtott szolgáltatások részeként. Minden országban az állampolgároknak szüksége van olyan helyre („community hub”), ahol elérhetik a nyílt kormányzati eszközöket egy szakember segítségével. És ez a hely nem más, mint a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, amely megfelelő irányelvekkel és támogatással költséghatékony és fenntartható nyílt kormányzati csomópontokként (hubként) működ(het)ne.

A nyílt kormányzat addig nem tekinthető igazán nyitottnak, amíg nem tartalmaz rendelkezéseket azok számára, akik nem jutnak hozzá a kormányzat által előállított információkhoz és szolgáltatásokhoz. Hazánk Nyílt Kormányzati Együttműködési Akciótervének⁹ is tartalmaznia kellene azt, hogy a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak biztosítják a szabad hozzáférést a kormányzati információkhoz, a könyvtárosok továbbképzését az e-kormányzati információforrások és -technológiák használatában, továbbá tájékoztatják a széles nyilvánosságot az e-kormányzati kampányokról, kiadványokról és népszerűsítik azokat számukra.

Véleményem szerint az Akciótervben megfogalmazott főbb pontokat, kötelezettségvállalásokat nem elég csak információk nyújtásával és az eszközpark biztosításával teljesíteni, hanem olyan nyílt kormányzati kezdeményezéseket is támogatni kellene, amelyek garantálják az információkhoz való nyilvános és egyenlő hozzáférést és az információforrások és eszközök használatához a képzési támogatást, hogy az emberek ténylegesen meg tudják találni, hozzá tudjanak férni és igénybe tudják venni az új szolgáltatásokat.

Az állampolgárok és a civil társadalom csak akkor tudja kiaknázni a nyílt kormányzat teljes

potenciálját, ha bárhol elérhető, képzett információs szakemberek állnak rendelkezésükre annak érdekében, hogy megtalálják és használni tudják a számukra szükséges kormányzati adatokat és online szolgáltatásokat. Ezek nélkül az információs szakemberek nélkül azok az állampolgárok, akik nem rendelkeznek megfelelő műszaki ismeretekkel vagy anyagi forrásokkal, lemorzsolódnának. Ezért *fontos a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak képzési támogatása*, hogy a könyvtárosok segíteni tudjanak azoknak, akik kevésbé ismerik az online eszközök és új szolgáltatások előnyeit és használatát.

A nyílt kormányzati kezdeményezéseket össze kell kapcsolni olyan nyilvános kampányokkal, amelyek bevezetik az e-kormányzati információforrásokat és szolgáltatásokat a köztudatba. *A nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak megbízható partnerek e célra.* A könyvtárosok el tudják terjeszteni az új kezdeményezéseket a társadalomban az oktatási intézményekkel, az üzleti szférával és a különböző közösségekkel, társadalmi csoportokkal meglévő kapcsolataik által, és maga a könyvtári környezet is ideális a képzésekhez és konzultációkhoz egyaránt.

Végezetül, véleményem szerint a jövőbeni sikeres és hatékony működés feltétele egyrészt továbbra is az lenne, hogy a kormányzati szakkönyvtárak nyitottabbakká váljanak, szolgáltatásaik (vagy azok egy része) minden állampolgár számára elérhetőek legyenek; másrészt pedig a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárakkal kialakítandó partnerség a nyílt kormányzati szolgáltatások magasabb használati arányához vezethetne és javíthatná a polgárok és a kormányzat közötti interakciót is.

Jegyzetek

1. AMBERG Eszter: Búvópatakok a magyar könyvtári rendszerben: a minisztériumi szakkönyvtárak = Könyvtári Figyelő, 2009. 1. sz. 17-28. p.
2. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Külügyminisztérium és a Nemzetgazdasági Minisztérium.
3. A NyKJ-n szereplő könyvtárak, kurzívval szedve a vizsgálatban szereplő országos szakkönyvtárak: Balassi Intézet Könyvtára, GYEMSZI Egészségügyi Szakképző és

Továbbképző Intézet Főigazgatóság Egészségtudományi Szakkönyvtár, GYEMSZI Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár, Halászati és Öntözési Kutatóintézet Könyvtára, Közlekedéstudományi Intézet Nonprofit Kft. Könyvtára, Lajtha László Folklórdokumentációs Központ Könyvtár, MÁV Dokumentációs Központ és Könyvtár, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Országos Meteorológiai Szolgálat Könyvtára, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Frecskay János Szakkönyvtár, VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft. Könyvtár.

4. PI. Információs Hivatal, Nemzeti Adó- és Vámhivatal, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság.
5. Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár, Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Könyvtár, Közlekedéstudományi Intézet Nonprofit Kft. Könyvtára, Külügyminisztérium Bánffy Miklós Szakkönyvtára.
6. Halászati és Öntözési Kutatóintézet Könyvtára, Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány Könyvtár, Nemzeti Közmuvelődési és Közgyűjteményi Intézet Szakkönyvtár és Dokumentációs Központ, Országos Meteorológiai Szolgálat Könyvtára.
7. A felső- és középfokú könyvtáros szakképesítésűek aránya az OFI-OPKM-ben 67%, a GYEMSZI Országos Egészségtudományi Szakkönyvtárában 82%.
8. Bővebben: <http://www.opengovpartnership.org>
Magyarország 2012-ben csatlakozott e nemzetközi együttműködéshez, amelynek célja, hogy erősítse a részes országok elkötelezettségét a nyílt és átlátható kormányzás megteremtése és a társadalmi részvétel erősítése iránt, valamint hatékony államközi keretet nyújtson a nemzetközi „jó gyakorlatok” és tudás kicseréléséhez. A csatlakozás részeként Magyarország a 1080/2013. (II. 25.) kormányhatározattal elfogadott akciótervben vállalást tett többek között a költségvetési adatok és a közpénzek felhasználására kötött szerződések nyilvánosságának erősítésére, a közbeszerzési adatok kereshetőségének javítására és az integritásirányítási rendszer hatékonyságának növelésére a közigazgatásban. A cél tehát egy átlátható és nyílt, a nemzeti vagyont és a közpénzeket felelősen kezelő, elszámoltatható kormányzat és közigazgatás megteremtése.
9. Bővebben: <http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/5/60/60000/Ny%C3%ADit%20korm%20akci%C3%B3terv.pdf>

Beérkezett: 2014. január 18.

Befejezetlen szimfónia?

A felsőoktatási szakfelügyeletről

CSEREY Lászlóné

2014-et írunk, a könyvtárügy területén is új időszak veszi kezdetét. A jövő tervezését számvetés előzi meg, amely nemcsak a közelmúlt, hanem a fejlesztések 2007-től 2013-ig terjedő, stratégiaileg összefogott időszakát is lezárja. Akik a könyvtárügy eredményeiről szóló értékelő, összegző beszámolót hivatottak megírni, szembeülhettek azzal, hogy 2013-ban megállt (megszűnt?) a könyvtári szakfelügyelet. Egyes területeinek (pl. a települési könyvtárak) áttekintése 2012-ig sikeresen befejeződött, más típusok (pl. az állami és egyházi felsőoktatási könyvtárak) vizsgálata felében, háromnegyedében *hivatalos indoklás nélkül* abbamaradt. A megyei könyvtárak és az országos sakkönyvtárak területén a folyamat el sem kezdődött.

Mielőtt a felsőoktatási könyvtáraknál 2012 végéig elvégzett munkánk korábbi ismertetésének kiegészítésére¹ vállalkoznánk, emlékeztetőül tekintsük át a szakfelügyeleti tevékenység jogszabályi hátterének alakulását időrendben:

- © 1997. CXL. törvény III. rész III. fejezetének 68., 69. és 71. § egyes alpontjai rögzítik a helyét a könyvtári folyamatokban, a 100. § (3) bekezdés l) pontban pedig felhatalmazást kap a miniszter, hogy rendeletben szabályozza a muzeális intézményekre, a könyvtárakra és a közművelődési intézményekre vonatkozó szakfelügyelet rendjét;
- © 18/2000. (XII. 18.) NKÖM rendelet a kulturális szakértők működésének engedélyezéséről és a szakértői névjegyzékek vezetéséről 2. § (1) a) pontja a szakmai tevékenység vizsgálatát engedélyezte az adott kör megjelölésével;
- © 14/2001. (VII.5.) NKÖM rendelet a könyvtári szakfelügyeletről, amely szerint „A szakfelügyelet feladata [...] a miniszter ágazati szakmai felügyeleti jogkörének érvényesítése, azaz a szakmai ellenőrzés. Emellett ugyanilyen fontos a könyvtárak és a könyvtári tevékenység fejlesztése, a szakmai munka színvonalának emelése is.”²

- © 19/2010. (IV.23.) OKM rendelet a kulturális szakértői tevékenység folytatásának feltételeiről és a kulturális szakértői nyilvántartás vezetéséről 1. § a) és d) pontjának szövege, amely a könyvtári területen végezhető szakértői tevékenységeket részletezi;
- © 21/2013. (III.19.) EMMI rendelet egyes kulturális tárgyú miniszteri rendeletek módosításáról 2. § (1), (2) és (3) bekezdései, amelyek a szakfelügyeleti feladatok bizonyos mértékű kiegészítését tartalmazzák (a módosítás beépült a szakfelügyeletről szóló rendeletbe).
- © 1997. évi CXL törvény 2014. I. 13.-án hatályos időállapota, amelynek III. fejezet 68. § (1) bekezdés e) pontja, 69. § a) és e) pontja, valamint 71. § g) pontja változatlan formában erősítette meg a könyvtári szakfelügyeletet mint a miniszter irányítási és ellenőrzési feladatkörének részét.
- © „Az emberi erőforrások minisztere .../2014. (...) EMMI rendelete az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos sakkkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatairól” c. közigazgatási egyeztetési vitára bocsátott rendelettervezet, amelynek 1. § (4) bekezdése tartalmazza, hogy „A miniszter a kiemelt feladatok ellátását a múzeumi szakfelügyelet és a könyvtári szakfelügyelet útján ellenőrzi.”³

A munka 2002-ben a települési könyvtárak körében végzett ellenőrző/tanácsadó tevékenységgel indult meg. 2005-ben kísérleti projektként megkezdődött a városi, majd az iskolai könyvtárak minőségelvű szakfelügyeleti vizsgálata is.⁴ Mindezekhez 2006-tól az egyházi, végül 2007-től a múzeumi és a felsőoktatási szakfelügyelet csatlakozott. A kezdetektől a Könyvtári Intézet körültekintő szervezésében számos felkészítő előadásorozat, 2006-tól akkreditált tanfolyam kísérte a résztvevők felkészítését.

A felsőoktatási szakfelügyeleti vizsgálat kezdetének idején „Az integrációs folyamat eredményeként 18 állami egyetem és 11 állami főiskola jött létre, az alapítványi és egyházi felsőoktatási intézmények száma 41”⁵ volt. A 70 központi címből azonban akkor még az egyházi gyűjteményekkel nem, csak az állami és alapítványi fenntartású intézmények könyvtáraival és azok részegységeivel (kari, intézeti gyűjteményeivel) kellett számolnunk. Jelenleg a lista összesen ismét 70 nevet tartalmaz, amelyből 19 állami és 7 alapítványi/egyházi egyetem, a főiskolák száma ugyanebben a felosztásban 10/33.⁶ Időközben az egyházi felsőoktatási könyvtárak vizsgálatára is megbízást kaptunk. Az oktatásért felelős helyettes államtitkár előzetes értesítésével felvértve 2007 és 2012 között 28 felsőoktatási intézmény (vegyesen vidéki és fővárosi, állami és egyéb egyetem és főiskola) könyvtárában jártunk, amelynek során összesen 112 közgyűjteményről készítettünk szakfelügyeleti jelentést. A 2013-ra összeállított tervben 4 városban működő további 11 intézmény 20 közgyűjteményének átvilágítása volt a cél⁷, de ez már nem valósulhatott meg.

A következő időszakra a 2013-ból maradtakon kívül még 4 állami (Corvinus, SE [Simmelweis Egyetem], Szegedi Egyetem, NKE [Nemzeti Közszolgálati Egyetem]) – 4 magán- (Andrássy, CEU [Central European University], PPKE [Pázmány Péter Katolikus Egyetem], OR-ZSE [Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem]) egyetemi, valamint 3 állami főiskolai könyvtár és hálózata maradt. Sajnos a nagyszámú (33) magánfőiskola közül csak kettő egyházi (Eger, Pápa) és egy alapítványi (Székesfehérvár) intézménybe jutottunk el. Megjegyzendő, hogy utóbbiak teljes létszámában nagyon kis oktatási szervezetek is vannak, többen nem is tartottak/tarthatnak igényt a „nyilvános könyvtár” címre. Mindössze heten szerepelnek a hivatalos jegyzéken. Érdekes lenne tudni, hogy ők rendelkeznek-e szakszerűen kezelt gyűjteménnyel, milyen mértékben és színvonalon nyújtanak szakirodalmi információs szolgáltatásokat saját területükön.

Mind az érintettek, mind azok, akik még nem kerültek sorra, méltán érdeklődtek várható programunk felől. Nem kis büszkeséggel mondhatjuk el, hogy az ilyenkor szokásos ellenérvzés vagy passzív magatartás helyett sokan számítottak ránk. Csalódottan vettük tudomásul, hogy nem kezdhünk munkához, nem irányíthatjuk a fenntartók figyelmét – ha átmenetileg is – a

fontos szervezeti egység működésére. Voltaképpen azt sem tudtuk megmondani, hogy pontosan miért...

Mint ismeretes, az eljárást az illetékes minisztérium (akkor NKÖM) és a Könyvtári Intézet által összeállított, minden könyvtártípusra érvényes protokoll szerint, mindhármunk [Huszár Ernőné, Cserey Lászlóné, Jehoda Imola] személyes látogatásával hajtottuk végre. Az okiratok, szabályzatok és egyéb dokumentumok, valamint az interneten található információk tanulmányozása után a fenntartóval (rektoral, dékánal, dékánhelyettessel) történt megbeszélések előzték meg a vizsgálatot. Ezt követően a könyvtár vezetőjével együtt végzett bejárásan egy alap- és egy minőségre vonatkozó kérdőívet, egyházi gyűjtemények esetében a muzeális dokumentumokról is kérdező harmadik lapot töltöttünk ki. Végül esszé jellegű szöveges magyarázattal, észrevételekkel és javaslatokkal, valamint a vezető szakfelügyelő összegzésével küldtük vissza az anyagot elfogadásra, az esetleges félreértések kiigazítására. Az így elkészült dokumentumcsomagot a válaszokkal együtt továbbítottuk a kulturális tárca Könyvtári osztályának.

Már a munka első fázisában világossá vált, hogy a vezérfonalként szolgáló, ám közkönyvtáraknak készült alapkérdőív módosítás nélkül igen nehezen adaptálható az általunk vizsgált közgyűjteményekre. A felsőoktatási könyvtárak szervezeti struktúrája nem hasonlítható a többi könyvtár-típuséhoz, de – különösen az integrációt követő időszaktól kezdődően – saját kategóriáján belül is igen változatos képet mutat. Már az első kérdés-csoportnál gondot okozott a központi, kari, intézeti könyvtárak okiratainak, szabályzatainak, adatainak és a közöttük lévő hierarchikus vagy mellérendelt kapcsolatoknak az egyértelmű feltüntetése. A gyűjtőkori szabályzat nem szerepelt a kérdőíven felsorolt dokumentumok között, holott szakkönyvtárak esetében ez elengedhetetlen. Az alkalmazottak nyelvtudásának rögzítésére sem volt rovat, pedig ez a paraméter (különösen a külföldi hallgatók növekvő számát tekintve) nagyon fontos. Nem kérdezett a kérdőív az olvasói férőhelyek számára sem, pedig ezt a felsőoktatási akkreditáció normatív módon

határozza meg.⁸ Ugyanakkor pontos kérdéssor alapján elemezhető volt például az állomány összetétele, az infokommunikációs infrastruktúra helyzete, az ODR és egyéb szolgáltatások mennyiségi és minőségi mutatói. Az egyetemi, főiskolai könyvtárak jellegükből következően nem foglalkoznak könyvek házhoz szállításával, de a hagyományos cédulakatalógusok megjelenésére, olvashatóságára vonatkozó kérdések is feleslegesnek bizonyultak az elektronikus tájékoztatási eszközök rutinszerű használatának világában. A minőségi kérdőív áttekintése arra ösztönözte a könyvtárak vezetőit, hogy az idő hiányában sokszor elmaradó apróbb kiigazítandó területeken is rendet tegyenek a vizsgálat előtt vagy után.

Észrevételeinket közöltük megbízónkkal. Ahol lehetett, a változtatási javaslatok érvényesültek, mi pedig elfogadtuk azt a tényt, hogy az egész könyvtári rendszerre vonatkozó egységesíthető adatok feldolgozása csak a már kialakított kérdőívek használatával érhető el. A különbözőségekre a szöveges jelentésekben hívtuk fel a figyelmet.

Értékeléseink (kivéve az összegzést) terjedelmesre sikerültek. A célunk az volt, hogy az irat minden lényeges információt tartalmazzon a megállapításokat alátámasztó hivatkozásokkal együtt. Az a stratégiai tervező, irányító, döntéshozó (Könyvtári Intézet, minisztérium, pályázati kuratórium stb.), aki évekkel később kézbe veszi a leírásokat, önmagában értékelhető anyagot kapjon kézhez, kiegészítő dokumentumok felkutatására ne legyen szüksége. A jelentés formáját és szerkezetét magunk alakítottuk ki a kérdőíven feltüntetett címek alkalmazása mellett.

Bevezetesként a fenntartó intézmény múltját és jelenlegi struktúráját próbáltuk röviden ismertetni, majd a könyvtár kialakulására, fejlődésére tértünk rá. Ez utóbbi köztudottan szoros kapcsolatban áll a fenntartó szervezeti felépítésével, működésével és az oktatott diszciplínákkal. Kiemeltük a hálózati vonatkozásokat (központi, kari és intézeti könyvtárak) a nyilvános könyvtári státusz függvényében.

Az *okiratok* vizsgálatánál leírtuk, hogy a fenntartó miként helyezte el könyvtárát az anyain-

tézmény szervezetében (alapító okirat, SZMSZ). Megállapította-e éves költségvetését, hol határozta meg humán erőforrásainak helyét, tehát mennyiben igazolható a szolgáltató egység központi szerepköre? A könyvtár külön okiratait (Szervezeti és Működési Rend, könyvtárhasználati, gyűjtőköri szabályzat, pályázati dokumentumok stb.) részletesen elemeztük.

Ezek után tértünk rá a *működésre*, amelynek során a könyvtárosok létszámát, képzettségét, nyelvtudását és a továbbképzési lehetőségek igénybevételét vettük számba. Górcső alá vettük az elhelyezést, a berendezést, a férőhelyek számát és az infokommunikációs, valamint egyéb technikai eszközöket. Az állomány összetételének, fizikai állapotának és felszereltségének ismertetését az elektronikus rendszerben való feldolgozottság mértékére utaló megállapítások követték. Külön figyelmet szenteltünk a muzeális dokumentumok 22/2005. (VII.18.) NKÖM rendelet szerinti bejelentésének, tárolásának és fizikai jellemzőinek.

A *szolgáltatások* tekintetében mind az interneten nyújtott információk (nyitvatartási idő, katalógusok, kölcsönzés, szabályzatok, magyar és nemzetközi adatbázisok stb.) frissessége, pontossága és palettájának tartalmi szélessége, mind a szóbeli tájékoztatás, ODR-szolgáltatás, a felhasználóképzés és a kiegészítő technikai eszközök használatának (pl. másolás) részletes leírása, esetleges hiányának megállapítása volt a cél. Külön vizsgáltuk az oktatók és kutatók tevékenységének figyelemmel kísérését (helyi publikációs adattár), a később kialakuló országos rendszer (Magyar Tudományos Művek Tára) munkájában vállalt feladatokat, hiszen ez utóbbiak például kifejezetten csak felsőoktatási feladatok.

Végül a pozitívumokat értékelő mondatokkal, a problémák kiemelésével, a fenntartónak és a könyvtárvezetőnek címzett megoldási *javaslatokkal* zártuk a jelentést.

Az ilyen módon elkészült 112 leírás terjedelme kisebb, a hálózattal nem rendelkező könyvtárak, kari és intézeti könyvtárak esetében, legkevesebb négy-öt oldal volt, egy nagy egyetem teljes közgyűjteményénél (pl. DEENK [Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár])

elérte a 150 oldalt is. Igyekeztünk gondot fordítani a szöveg stilisztikai minőségére, olvashatóságára.

A vezető szakfelügyelő ezek után már rövid, a megállapításokat pontokba sűrített összeggel foglalta össze a munka eredményét.

Általánosítható tapasztalatokról a 2008-ban készült önálló kötet vezető szakfelügyelői tanulmánya számolt be⁹. A csoportosítás a későbbi vizsgálatok során is helytállóan bizonyult. A megállapítások az alábbi területeket érintették:

1. „*A szervezeti felállás rendkívül sokszínű, a fenntartói irányítás-felügyelet egy-egy nagy intézményen belül is eltérő. [...] Előfordul, hogy a könyvtárat valamelyik szervezeti egységgel összevonják, és annak a vezetője a könyvtárügyekben illetékes, ő képviseli az intézményi fórumokon a könyvtárat, természetesen a rektor-helyettes felügyeletével.*”
2. „*A könyvtár helye, szerepe az intézményben erőteljesen függ az intézményi kultúrától, a hagyományoktól és a könyvtárvezető egyetemi vezetésben elfoglalt helyétől. A legtöbb intézményben a könyvtárigazgató állandó meghívottja a Szenátusnak, a kari könyvtárvezetők a Kari Tanácsnak, a Szenátus vagy Kari Tanács mellett működő bizottságoknak. [...] Véleményünk szerint szükség lenne a Szenátus, Kari Tanács mellett működő könyvtári bizottságok összetételének, feladatainak újragondolására, a könyvtárstratégiára, szolgáltatás-fejlesztésre, finanszírozásra koncentráló testület hatáskörének növelésére.*”
3. „*Az egyik leginkább megoldatlan terület a könyvtári ellátás finanszírozása, melynek nincs egy általánosan elfogadott modellje. [...] A finanszírozási kérdéskörhöz szervesen kapcsolódik a könyvtári ellátó rendszer/hálózat racionális megszervezése, elkerülhetetlen a kari, intézeti, tanszéki, tanszékközi, intézetközi, iskolai, kollégiumi, hivatali stb. könyvtárak helyének, funkciójának meghatározása, finanszírozásuk megoldása az egyetemi könyvtári rendszerben.*”
4. A felsőoktatási integráció következtében a közgyűjtemények egyesítésének több válto-

zata alakult ki:

- a) teljes mértékű integráció esetén a finanszírozás, költségvetés-készítés, pályázatok, humánpolitika, gyarapítás stb. központi egységhez került, és a szolgáltató helyek figyelmüket teljesen az olvasók minőségi kiszolgálására fordíthatják.
 - b) „hálózatos integráció. ... Ez azt jelenti, hogy a kari könyvtárak önállósága fennmarad, bizonyos tevékenységeket a központi egység végez. Kifejezetten az on-line szolgáltatáspolitikai összehangolására törekszik amellett, hogy a központ minden módszertani segítséget megad a tagkönyvtáraknak szakmai munkájukhoz.”
 - c) „laza integráció” esetén az önálló egyetemek integrációjával a központi könyvtárak kari vagy karközi szakkönyvtárakká váltak, ez lényegében nem érintette működési módjukat, szolgáltatásaikat. Az előírásokkal összhangban központilag intézik a pályázatokat, a szakmai továbbképzést. [...] Közös szolgáltatások működtetése nincs, vagy ha van, formális.
5. „Szolgáltatáspolitikai: az integráció során a leglátványosabban ebben lehetne közös nevezőre jutni – gondolhatnánk felületesen. Ez koránt sincs így, hiszen még az olyan technikai jellegű szolgáltatások, mint az egyetemi polgár vagy a könyvtárhasználó jogainak biztosítása, a beiratkozás, kölcsönzés is többnyire a korábbi, integráció előtti egyes intézmények hagyományain alapul. [...] Előfordult, hogy az ingyenes és az alapszolgáltatások köre sem pontosan fedte egymást, ezt minden esetben szóvá is tettük.” Míg a felsőoktatási könyvtáraknak a nagy tömegű hallgatói létszám igényeinek kiszolgálására kellett törekedniük, az oktatók sok helyütt kiszorultak az olvasótermekből, kevés helyen tudnak csendes, nyugodt körülményeket biztosítani számukra az irodalomkutatáshoz.
 6. Az egyetemi könyvtárak honlapjai információszolgáltatás tekintetében a szakmai élvonalban helyezkednek el, sokszor megelőzve az anyaintézmény weblapját is. „Az intézmé-

nyen belüli kapcsolatrendszer nem minden esetben volt érzékelhető. Több esetben javasoltuk, hogy valamennyi tagkönyvtár honlapja közös központi honlapról legyen elérhető megfelelő színvonalon, rendszerbe foglalva. Így jobban nyomom követhető, hogy az egyetem/főiskola milyen könyvtári erőforrásokkal rendelkezik.”

7. A felsőoktatási szférában „különös jelentősége van a muzeális gyűjteményeknek, ezek kezelésének és szolgáltatásának.” A 22/2005. (VII.18.) NKÖM rendelet alkalmazása új lendületet adhat az elszórta kezelt értékes dokumentumok számbavételének is.
8. „[...] A vezetői beosztások számának csökkentése az egyetemi, főiskolai könyvtárakat is érintette. [...] Vezetői feladatok, kötelezettségek mindenféle, a kormányrendeletben nem szereplő munkaköri elnevezések alatt futnak, mint pl. koordinátor, szakterületi koordinátor stb., tehát érvényben lévő kormányrendeletet nem alkalmaztak az intézményi személyzeti politikában.” Ennek kedvezőtlen hatása néhány év múlva lesz érzékelhető.

A 2009 és 2012 közötti további négy év alatt öszszegyült és általánosítható észrevételek részletezése egy további tanulmány tárgyát képezheti, azonban második kötet nem készült, erre a vezető szakfelügyelő nem kapott felkérést. A teljesség igénye nélkül tehetjük hozzá a fentiekhez, hogy

9. a könyvtári okiratok, szabályzatok kiegészítése, aktualizálása, a különböző dokumentumokban szereplő statisztikai adatok szinkronizálása sok esetben szükséges. A kiegészítéseket, javításokat az új felsőoktatási törvény és a könyvtárügy területén megjelenő követő jogszabályok is szükségessé teszik.
10. Minden felsőoktatási könyvtárnak (függetlenül attól, hogy a fenntartó kifejezetten kéri-e vagy sem) évente szükséges összefoglaló számvetést, azaz a gyűjtemények jövőbeli kilátásaihoz alkalmazkodó beszámolót és hosszú távú stratégiába illeszthető rövid távú tervet készíteni. Néhány esetben ez korábban nem volt gyakorlat.

11. A felsőoktatási szféra a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárral (DEENK) együtt számolva igen jelentős szerepet játszott az ODR szolgáltatások területén az eredeti és elektronikusán küldött dokumentumok vonatkozásában: 2010 és 2012 között 37%-, 35%- és 25%-ot továbbított országos viszonylatban. Új fejlemény, hogy a könyvtárak távolról elérhető dokumentumainak könyvtárközi forgalma is megjelenik – mégpedig nagyszámú tétellel – a statisztikai felmérésekben. Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) (90,3%) meghatározó szerepe mellett itt is az egyetemi könyvtárak jeleztek jelentősebb mennyiséget (7,2%). Szakfelügyeleti tapasztalataink közé tartozott, hogy nem minden teljesítő intézmény (pl. kari könyvtár) részesült a munkához méltán kapcsolódó, a beszerzést segítő támogatásban, ha ezt belső szabályzat nem írta elő.

12. A minőségi szolgáltatás a formai elemeket, nevezetesen az esztétikus elrendezést és a hozzá tartozó eligazító rendszert is magába foglalja. A kérdéskörben a könyvtárosok nevének és munkakörének jelzését, a táblák és feliratok rendszerét (a könyvtárhoz vezető útvonaltól az egyes termek feladatának megjelölésén át egészen a polcok logikai elrendezésének feltüntetéséig) vizsgáltuk. Hevenyészve nyomtatott, celluluszal kiragasztott papírlapok ronthatják a könyvtárról alkotott benyomást.

A szakfelügyelet első vizsgálati körének befejeztével szükséges lenne összeállítani észrevételekre alapozott új anyagot, amely aktualizált változata lenne a 204/1984. MM számú útmutató a felsőoktatási könyvtárak működtetéséhez¹⁰ c. ajánlásnak. A most közigazgatási és társadalmi egyeztetésre bocsátott, korábban idézett rendlettervezet ennek egy felsőbb szintű, inicializáló megvalósítására enged következtetni. „Az előterjesztés szükségességének okai” között szerepel, hogy a szabályozás célja a feladatellátás egységesítése és korszerűsítése, valamint az országos múzeumok, az országos szakmúzeumok, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtárak

és az állami egyetemi könyvtárak kiemelt feladatainak meghatározása.¹¹

Végül a szakfelügyeletet végzőkről általában. „Vezető szakfelügyelő, szakfelügyelő az lehet, aki könyvtári szakértői engedéllyel rendelkezik, valamint elvégzi a szakfelügyeleti tanfolyamot, és rendszeresen részt vesz a szakfelügyelői továbbképzéseken.”¹² – szól a vonatkozó komment a jogszabályra hivatkozva. Az engedélyhez, a szakértői jegyzékre való felkerüléshez komoly szakmai előéleti eredmények felmutatása szükséges. Alapkövetelmény minden szakfelügyelő számára a pártatlanság, a vizsgált könyvtártól való bizonyos mértékű távolságtartás.

Kollégáink erősítették meg véleményünket abban, hogy a felsőoktatási könyvtárak szakfelügyelete a sajátos szervezeti felépítés, a felhasználói réteg, a felmerülő információs igények és annak költségvonzatai, valamint a nemzetközi beágyazottság miatt más szemléletet és önálló képviselést igényel. Esetünkben kiemelten fontos szempont a szféra struktúrájának, hierarchiájának és nem utolsósorban a kötött viselkedési formáknak az ismerete. Aki ezekkel rendelkezik, már rendszerint valamilyen pozíciót is kapott, tehát munka mellett nem kis nehézségbe ütközik a feladat határidőre történő elvégzése (tervezés és kapcsolatfelvétel, felkészülés, több napos kiszállás, értékelés és annak formába öntése).

Ez lehet az egyik oka annak, hogy a 2012-es évig a témában illetékes tárca megbízási szerződéssel nyugdíjas felsőoktatási könyvtári szakértőket is alkalmazott a munka végzésére.

Időközben azonban megjelent egy felhívás, mely szerint „az 1700/2012. (XII. 29.) Korm. határozat 1.8. pontja értelmében állami költségvetési szervek (pl. kormányhivatal, KLIK) nem köhetnek megbízási szerződést olyan személlyel, aki a rá irányadó öregségi nyugdíjkorhatárt betöltötte.” A hivatkozott kormányhatározatot 2012. december 29-én hirdették ki. Eszerint a kormány felhívja a minisztereket és a Miniszterelnökséget vezető államtitkárt, tegyék meg a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy az irányításuk vagy felügyeletük alá tartozó költségvetési szervek ne kössenek további szerződéseket a fentiek szerint foglalkoztatottak körében. Ha a

jogszabály érvényben marad, és szigorúan be is tartják, akkor megfelelő speciális felkészítéssel felvértezett kollegákból a feladatra szervezendő főállású kör alkalmazása és működtetése tűnik elképzelhetőnek.

Bár cikkünk címe *Franz Schubert VIII.* (h-moll) Befejezetlen szimfóniáját idézi, korántsem annak halhatatlanságával szeretnénk párhuzamot vonni. Sokkal inkább a „befejezetlen” jelző okán választottuk a címet. Bevezetőnkben felsoroltuk a könyvtári szakfelügyeletre vonatkozó általunk ismert jogszabályok fejlődésének vonalát, amely arra enged következtetni, hogy a könyvtári és ezen belül a felsőoktatási szakfelügyeleti munka talán mégsem marad torzó, nem zárul le az első vizsgálati kör befejezése előtt. Reméljük, hogy az eddig elvégzett tevékenység nem volt hiábavaló, a művelet folytatásában a helyi problémák felvetése mellett a szakma és annak képviselői iránti tisztelet és segítőkészség fog érvényesülni.

Gondolataim megfogalmazásához *Huszár Ernőné dr.* vezető szakfelügyelő és *Jehoda Imola* munkatársam hatékony segítséget nyújtottak, amelyért ezúton mondok köszönetet.

Jegyzetek

- HUSZÁR Ernőné: Szakfelügyelet a felsőoktatási intézmények könyvtáraiban 2007–2008. In: A könyvtári szakfelügyeletről. Tájékoztató a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményeiről. Szerk. Richlich Ilona. Bp. OKM, 2009. 61–66. p.
- KOPCSAY Ágnes: A könyvtári szakfelügyelet megszervezése, elindítása. In: i. m. 12. p.
- <http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/Múzeum%20előterjesztés.pdf>
- ZALAINÉ KOVÁCS Éva: A minőség értékelése a könyvtárban. In: i. m. 16. p.
- HUSZÁR Ernőné: i. m. 61. p.
- http://www.felvi.hu/felveteli/egyetemek_foiskolak
- Felsőoktatási könyvtárak: szakfelügyeleti terv és költségvetési terv – 2013. Összeáll. Huszár Ernőné. Bp. 2012. nov.15. [Kézirat]
- 79/2006. (IV. 5.) Korm. rendelet 4. sz. melléklete.
- HUSZÁR Ernőné: i. m. 63–65. p.
- Művelődési Közlöny, 1984. 14. 639. p.
- Ld. a 3. sz. jegyzetet!
- KOPCSAY Ágnes: i. m. 13. p.

Beérkezett: 2014. február 3.

BOBCATSSS 2014 – Barcelona

A 2014-es BOBCATSSS-konferencia előadásainak tartalmi kivonataiból készült 82 oldalas kiadvány a következő linken olvasható:

<http://bobcatsss2014.hb.se/wp-content/uploads/2014/01/Bobcatsss-abstracts-book.pdf>

Az előadások teljes szövegű változatát is nyílt hozzáféréssel fogják publikálni.

(Forrás: *Katalist*, 2014. február 3. Németh Márton tájékoztatása)

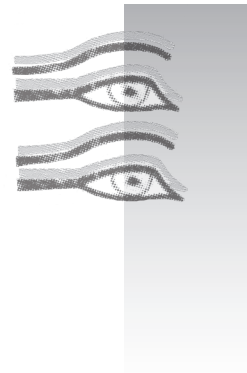
ELDORADO – partnerkönyvtári konferencia

Az Országos Széchényi Könyvtár 2014. február 26-án konferenciát szervezett, melynek témája az ELDORADO (Elektronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa és Dokumentumtára) szolgáltatási rendszerében való partnerkönyvtári együttműködés volt.

A rendezvény célja, hogy áttekintést adjon az ELDORADO projekt aktuális helyzetéről, és hogy megvitassák a részvétel partnerkönyvtári lehetőségeit és feltételeit. Célul tűzték ki az országos könyvtári szolgáltatók (MOKKA, ODR, ELDORADO, MDK, MATARKA, Cikkarchívum) helyzetének és jövőjének, valamint az ezeket működtető partnerintézmények viszonyának felvázolását is. A konferencián elhangzott előadások (Moldován István: Az MDK és az ELDORADO; Tamás Kincső: A részdokumentumok szolgáltatása az ELDORADO-ban, Burmeister Erzsébet: A MATARKA múltja, jelene és jövője – összefoglaló helyzetkép, Dancs Szabolcs: Az ELDORADO könyvtáraknak szánt szolgáltatásai, Amberg Eszter: Az ELDORADO szerzői jogi aspektusai) prezentációi elérhetők a Projektiroda oldalán és a Dokumentumok menüpont alatt is:

<http://www.oszk.hu/eldorado/dokumentumok>

(Forrás: *OSZK hírlevél*, 2014. márc. 5. Kötél Emőke híre alapján)

Szellemi értékeink védelme és felhasználása: korszerű plágiumkeresés

KERESZTFALVINÉ ILYÉS Renáta

Bevezetés*

Korszerű világunkban a digitális adattárolás és kommunikáció rendkívüli mértékben megkönnyíti az információk előállítását és megosztását. Ez forradalmi előrelépés, hiszen a fejlődés egyik legfőbb motorja, hogy korábbi kutatások eredményeinek ismeretében új következtetéseket tudjanak levonni a kutatók.

Az írásbeli kommunikáció széles körű elterjedése már a fénymásolók megjelenésével egyszerűbbé vált, ugyanakkor az engedély nélküli másolás és terjesztés újfajta szerzői jogi kérdéseket vetett fel. A számítógépek megjelenése a háztartásokban a hétköznapi élet részévé tette az írott művek előállítását és megkönnyítette nemcsak mások műveinek elérését és másolását, hanem azok részben vagy egészben történő, hivatkozás nélküli fel-

használását is. E jogszerűtlen felhasználás kiszűrését oldják meg a plágiumkereső rendszerek.

A legtöbb plágiummal foglalkozó oldal – legyen az iskolásoknak szóló vagy a tudományos élet szereplőit szolgáló – a plágiumot a következő általános jellemvonásokkal illeti: más által létrehozott mű vagy annak részlete a hivatkozás megfelelő megjelölése nélkül, egy saját név alatt közölt műben. A plágium kérdésköre azonban történelmi, jogi és technikai szempontból is ennél sokkal összetettebb.

Mielőtt rátérnénk, hogyan lehet új perspektívába helyezni a plágium kérdését, tekintsük át dióhéjban, miként változott a szellemi tulajdon megjelenése, megítélése a különböző korokban és kultúrákban. Mindez segítségünkre lesz abban, hogy jobban megértsük korunk szerzői jogi vitáit.

* A tanulmány a „Szellemi értékeink védelme és felhasználása: korszerű plágiumkeresés digitális világunkban” című, 2013-ban az ELTE BTK Informatikus könyvtáros mesterképzésen készült diplomamunka egyik fejezetének cikkessített változata.

Ősi kultúrák bölcsessége

Az ősi kultúrákban az emberi tudást nem ismerték el önálló értéként, ezért szellemi tulajdonról sem lehetett még beszélni. A cél a közösség erkölcsi fejlődése volt és mindannak a bölcseségnek, tudásnak a továbbadása, amit az ősoktól eredeztettek, illetve isteni eredetűnek tekintettek. A szerző szerepe a „közvetítés” volt a múlt, jelen és jövő között. Az iratok fizikai valóját lehetett ugyan birtokolni, de a tartalma nem volt sem a szerzőhöz, sem a tulajdonoshoz köthető.

A másolás mint értékmentés és értéktérítés

A másolás társadalmi megítélése – mint az információ fenntartásának és terjesztésének forrása – sokat változott az idők során. Mást jelentett a középkorban, a reneszánszban vagy az újkor embere számára, mai világunk hozzáállása pedig össze sem hasonlítható a korábbiakkal.

Szokás mondani, hogy egy másolat nem másolat, mert egynek könnyen nyoma vész. Az idők során számtalan eredeti dokumentum semmisült meg vagy tűnt el. Másolás nélkül nem maradtak volna fenn a csodálatos kódexek, életrajzok, naplók stb. sem, melyek ma ismereteinket gazdagítják. Az értékmentő másolást végzők között voltak rabszolgák, bér munkások, írkokok, azaz hivatásos másolók, egyházi kiváltságosok, kedvtelésből másolók, akiknek munkája nélkül az adott társadalom is működésképtelenné vált volna. A középkori scriptorok szerepe a kódexirodalom fennmaradásában pótolhatatlan. A kódexeknél maradván, napjainkban immár a digitálizálás eredményeként a világ bármely pontjáról megtekinthető például a virtuálisan rekonstruált Bibliotheca Corviniana, Mátyás király könyvtára az Országos Széchényi Könyvtár honlapján¹ *Bibliotheca Corviniana Digitalis (e-corvinák)* néven. A reneszánsz korban elismerték ugyan az alkotót, de a művet továbbra is isteni inspirációnak tekintették, amiért nem lehetett pénz kérni, mert az a szimónia bűnének számított. (A szerzők ezért általában az előszóban kértek támogatást olvasóiktól.)

A nyomtatás megjelenése

A másolások pótolhatatlan kultúramentő szerepe a könyvnyomtatás megjelenésével, a sokszorosítás technikájának elterjedésével alapvetően megváltozott. Megjelentek a kiadói monopóliumok is, melyek egy-egy mű megjelenítésének jogát sajátíthatták ki, anyagi érdekeiket védendő. A mennyiségi könyvkiadás elterjedésével tömeges vásárlói igény lépett fel, melynek hatására egyre több lelkes író meg is akart élni az alkotásaiból. Ekkor született meg a szerzői jog kezdetleges fogalma. A nyomtatásnak a művek széles körben való elterjesztésében játszott szerepe vitathatatlan, de felvet olyan jogi problémákat, melyek mind a mai napig aktuálisak.

Kompiláció – felhasználás tiszteletből

Egyes korokban, különösen irodalmi és zenei téren, a szellemi értékek felhasználásának egyik természetes eszközének számított, hogy a szerzők az elődök és a hagyomány tiszteletét szem előtt tartva plagizáltak. Gondoljunk például *Saint-Saëns* Az állatok farsangja című művére, melybe számos zenei idézetet épített be a zeneszerző más alkotók művéből (a Teknősbékák című tételben például *Offenbach* Orfeusz az alvilágban című művét hallhatjuk, csak lassabban). Ha *Mozart* Requiemjében gyönyörködünk, akkor a Kyrie-fügában ugyanaz a téma köszön vissza, amely korábban *Händel* Messiásában szerepelt. És gondolhatunk a 17–18. századi hitszónokok kompilációs hagyományára is, „mert nem lopjuk azt, amit örökségül vettünk a mi régi atyáinktól.”²

A szellemi tulajdon védelme a digitális korban

Napjainkban akarva, akaratlanul létrehozunk olyan digitális alkotásokat, melyekhez jogaink fűződnek, amíg azonban nincs anyagi érdekünk ezen alkotások felhasználása kapcsán, addig nem szívesen foglalkozunk „unalmas” jogi procedúrával. Sokan hajlamosak a mások által létrehozott tartalmakat szabadon felhasználni, nem törődve az esetleg pontosan megjelölt felhasználási, sokszorosítási feltételekkel.

Maguk a jogalkotók is gondban vannak a szerzői jogsértések definiálásával³, mert a számítógépes kommunikáció az információval kapcsolatos műveletek annyiféle módját teszi lehetővé, hogy nehéz szétválasztani, mi számít bűncselekménynek, és mi tekinthető ésszerű felhasználásnak. Például, míg korábban egy mágneslemez vagy CD adathordozó lemásolása egyértelműen a felhasználói szerződés megszegésének minősült, addig mostanra elfogadott egy biztonsági mentés készítése, vagy a megvásárolt zeneszámok saját MP3-as lejátszónkra vagy mobiltelefonunkra másolása, szigorúan önmagunk szórakoztatása céljából.

Érdekek és eszközök

A szellemi alkotásokhoz különböző érdekek fűződnek a szerzőknek, a kiadóknak és a fogyasztóknak.

A szerző szeretné, ha eredményeit elismernék, és felhasználásuk esetén hivatkoznának a műveire, valamint hogy a mű előállításával kapcsolatos fáradásait honorálnák, ezzel biztosítva munkásságának folytatását. A kiadó a sokszorosítással, reklámozással, a kapcsolt szolgáltatásokkal összefüggő kiadásait és üzleti hasznát **kívánja érvényesíteni**. A fogyasztó pedig megbízható, számára hasznos tartalmakhoz szeretne hozzájutni, a lehető legegyszerűbben és leggyorsabban.

Szakmai körökben ez a korábban elért szellemi eredmények további felhasználását, fejlesztését jelenti, mely egymásra épülés, haladás egyben az eredeti mű létrejöttének a célja is.

Ezen érdekek érvényesítésére különböző technikai megoldások születtek, melyek fejlődése jelenleg is töretlen. Ide tartoznak a digitális jogkezelés (DRM) eszközei, melyek a tartalmat magát igyekeznek megvédeni a jogtalan felhasználási módoktól. Ez a megoldás azonban éppúgy lehet akadály, mint védelem is a terjesztésben és felhasználásban, ahogy azt később látni fogjuk.

A plágiumkereső rendszerek a különféle publikációk önálló munka tartalmát és a felhasználó művek megfelelő hivatkozását tudják ellenőrizni, követhetővé téve mások eredményeinek jogszertű használatát.

Mit lehet ellopni: a művet vagy a tartalmát?

Mit kell védeni? A digitális állományt vagy magát az ötletet, az algoritmust, a szöveget? Meg lehet írni egy szoftver funkcióit újra, és az állományok már nem is fognak hasonlítani az eredeti alkotásra. Vagy egy e-book tartalmát át lehet másolni más formátumba, manuálisan vagy a képernyő képének automatikus szövegfelismerésével (OCR) úgy, hogy a végeredmény csak a tartalmazott információkban lesz azonos az eredeti adathordozóval, de fizikai valójában nem. A képi és hanganyagok hatékony tárolása pedig olyan tömörítési eljárásokat alkalmaz (veszteséges tömörítés), amelyek több paraméterben változtathatók úgy, hogy a megjelenített vagy hallható tartalom élvezhető marad, viszont a digitális állomány még méretében is eltérő az eredetinek tekinthető műtől.

Meg kell különböztetnünk a tulajdonjogot és más, felhasználási jogokat. Ha a tulajdonunkká válik egy szellemi alkotás, mert a fizikai hordozója hozzánk kerül, attól még nem lesz a miénk. Például szoftverekre legtöbbször csak a felhasználási jogot szerzi meg a felhasználó, és ha már nincs rá szüksége, **meg kell semmisítenie**, mert maga a termék nem lett az övé, és nem is adhatja tovább.

Az élmény mint szellemi alkotás

A közösségi weboldalak népszerűsége óriási változást hozott a marketing területén. Mivel a digitális tartalmak korlátozás nélkül, minőségi romlás nélkül másolhatók, így szinte végtelen számban értékesíthetők. De mit is értékesítenek ebben az esetben?

A legtöbb tartalom a licenc szerződésével még nem válik tulajdonunkká, csak gondosan felsorolt felhasználási jogokat szerzünk rá. Egy mai digitális mű esetében valójában semmi sincs a kezünkben, amire azt mondhatnánk, hogy a miénk. Leegyszerűsítve, nem a művet magát szerzzük meg, hanem a mű élvezetének élményét. Amikor megosztunk egy digitális alkotást, akkor is az élményt osztjuk meg.

A YouTube Content ID⁴ rendszere jól példázta, hogy a szerzőnek és a kiadónak az az érdeke, hogy a mű ismert legyen, ezért különböző módokon megengedheti, hogy az élményünket megosszuk.

Az áttekintett változások számtalan kérdést vetnek fel, mikor mások alkotásait kívánjuk saját munkánkhoz felhasználni. A plágium fogalma sokféle értelmezésen ment át az idők során. Irodalmi vagy tudományos művek esetén még tartják magukat a mű fizikai megjelenésével, másolhatóságával összeköthető „hivatkozási” jellegű jogok, kötelezettségek. Azonban az e-könyvek megjelenésével már nagyon is közel került az írott média az audiovizuális tartalmak digitális megjelenéséhez és azok védelmi és jogi rendszereihez.

Digitális tartalmak védelme

A szerzői jogok szempontjából létezik egy igen fontos különbség a korábbi analóg és a korszerű digitális információfeldolgozás között. Az analóg sokszorosítás nem tudta kiküszöbölni a másolás során fellépő információvesztéséget. Idővel nemcsak a másolatok lettek felismerhetetlenek, hanem az eredeti felvételek is kopptak, megnyúltak a sok használatból, míg végül gyakorlatilag maguk is megsemmisültek⁵. Ez a kiküszöbölhetetlen minőségi romlás egyfajta utolsó biztosítéka volt a művek szerzőinek és a kiadóknak a kalózmásolatok végtelen áradata ellen.

Míg korábban a kifejezetten korszerű, high-tech-eszközökre és szaktudásra volt szükség az illegális cselekmények elkövetéséhez, manapság, amikor már szinte mindenki otthonában ott a számítógép, csak minimális felhasználói tudásra van szükség a kivitelezéshez. Az illegális műveletekhez szükséges útmutatók és programok egyszerű használata azt a benyomást keltheti a hétköznapi felhasználóban (látens bünelkövetés)⁶, hogy nem is tesz semmi helytelent. Mindezzel nemcsak az elkövetések időtartama csökkent le, hanem a felderíthetőségük, bizonyíthatóságuk is komoly akadályokba ütközik. Az elkövetések számához képest annyira elhúzódhatnak a felde-

ritett ügyek, hogy gyakorlatilag nem kelt valós aggodalmat a törvények megszegése.

A jogtisztta piac igyekszik olyan technológiai megoldásokkal előállni és olyan tartalmakat szolgáltatni, amelyekkel annak költségeit minimálisra szorítja le, elérhető áruvá téve a digitális és néha még a fizikai formában előállított szellemi alkotásokat is, hogy a legtöbb vásárló számára azok megvásárlása egyszerűbb és kifizetődőbb, mint illegális forrásuk felkutatása.

Digitális jogkezelés – DRM

A digitális jogkezelés (DRM – Digital Right Management) azon technológiák gyűjtőfogalma, melyek a digitális tartalmak védelmét szolgálják. Az első, korszerűnek tekinthető, tisztán szoftveres megoldásokat a legnagyobb lemezkiadók és számítástechnikai cégek kezdték alkalmazni az 1990-es évek második felében. Sok fejtörést okoz az informatikának, hogy a felhasználókhöz kerülő adatok, szellemi alkotások felett miként lehet valamiféle felügyeletet gyakorolni a későbbiekben is. Természetesen a felhasználókat legalább ennyire foglalkoztatja, hogy ki, miért és milyen felügyeletet akar gyakorolni az egyébként fizikailag tulajdonukat képező gépük tartalma felett. Azért is aggályos ez a kérdés, mert a számítógép felhasználója nem szükségszerűen informatikus, így nem sok eszköze van, hogy a gépe tartalmát ellenőrizni kívánó szervezetek és programok valódi ténykedését vizsgálja. A szándékon és szerződéseken kívül jelenleg nincs műszaki garancia arra, hogy a felügyeletet végző megoldások nem kíváncsiskodnak számítógépünk egyéb területein, alkalmazásaiban is⁷.

A digitális másolásvédelmi rendszerek legtöbbször rengeteg bonyodalmat okoznak mind a jogok tulajdonosainak, mind a felhasználóknak. Sokszor éppen a jogos felhasználást nehezítik meg annyira, hogy inkább meg sem veszik a vásárlók.

Vegyük sorra, mi mindent tehetünk egy hagyományos nyomtatott könyvvel: olvashatjuk, ahol akarjuk; kölcsönadhatjuk; eladhatjuk; felolvashatunk és felolvastathatunk belőle (read-out loud) stb. Az e-könyvek kezdeti licencelése

inkább a szoftverekéhez hasonlított, azaz csak felhasználási jogot szerzett a vásárló. Egy hagyományos könyvet kölcsönadhatok, de egy e-könyvvel együtt nem akarom feltétlenül a kedvenc e-book-olvasómat és a rajta lévő további, akár több száz könyvemet is kölcsönadni. Viszont magát az e-könyv fájlt a DRM-védelem miatt nem tehetem át más eszközre, mert az nem tudja megjeleníteni.

Ironikus, hogy eközben a feltört kalózmásolatok ugyanolyan szabadon használhatók, mint egy hagyományos könyv, bár könnyebben másolhatók. Ezért több kiadó megszüntette az e-könyvek DRM-védelemmel való ellátását, mert így legalább azoktól befolyik a bevétel, akik szívesebben fizetik ki egy könyv árát, mintsem, hogy felkutassák az internetet a kalózkidadások után. Az audiovizuális tartalmak terén a YouTube Content ID⁸ igen innovatív technológiai megoldás, melyben az eredeti anyagot feltöltő jogtulajdonos megadhatja, mi történjen, ha a rendszer a szóban forgó mű másolatát megtalálja a mások által feltöltött anyagok közt:

- ☉ Block: amikor az újonnan feltöltött videót letiltják.
- ☉ Track: a videó követése. Az eredeti tulajdonos nézettségi és egyéb statisztikai adatokat kap az anyag látogatottságáról. Így rajongói szokásokat ismerhet meg, illetve a videó alatti kommenteken keresztül marketing értékű kapcsolatokat építhet.
- ☉ Monetize: „pénzzé tétel”. Ilyenkor a feltöltött videó nem kerül eltávolításra, de az alján reklám fog megjelenni, melyet a feltöltő nem tilthat le. A YouTube a videó témájával kapcsolatos célzott reklámokat helyez el.

A műveletekről mind az eredeti jogtulajdonos, mind a másolatot feltöltő felhasználó értesítést kap, így lehetőség van az ügy tisztázására, mert egy jogi vita sokkal költségesebb, mint amennyit egy ilyen megosztással kapcsolatos érdeklődésem megér.

Ezzel egyben körvonalazódik a legfontosabbnak látszó tényező, miszerint mind a szerzőnek és a kiadónak, mind pedig a vásárlónak egyetlen szempontja van, „érje meg a fáradságot”.

Digitális plágium a közoktatásban és a tudományos életben

Sosem volt még ennyire egyszerű és gyors az információ felkutatása, elérése, mint manapság. Az információs szabadsággal azonban együtt jár a hanyagság is, legalábbis ami a szerző és az eredeti forrás megjelölését illeti, és könnyen feledésbe merülnek azon ismeretek is, hogy miként kell a megtalált tartalmakat szabályosan, jogszerűen felhasználni.

Az internetes plágiumkereső megoldások elsősorban az oktatási és a tudományos szektorra koncentrálnak: diákok dolgozatait, doktori értekezéseket, tudományos folyóiratok cikkeit vizsgálják.

A közoktatás és a tudományos világ plágium problémáit azonban érdemes különválasztani.

A közép- és felsőszintű oktatásban a plágium a tanulmányokat végzők tudását, a képzés minőségét rongja le. Mit ér egy olyan dolgozat, amit az internetről összemásolt anyagok alkotnak, hiszen a nagy keresőmotoroknak köszönhetően, ma már nem gond az anyaggyűjtés, a szövegszerkesztőkkel pedig pillanatok alatt azonos formátumra hozhatók az eltérő forrásból származó részletek. Közben a diák szinte semmit nem tanult: sem az érdemi források felkutatását, sem gondolatai rendszerezését, megfogalmazását, íráskészsége fejlesztését. Nincs az a pedagógus, aki képes lenne szakterülete mérhetetlen mennyiségű, valamennyi internetes forrását ismerni és felfedezni az ilyen jellegű csalásokat. Az oktatásban sok a szabadon hozzáférhető tananyag, melyek saját név alatti felhasználása egyértelműen csalás.

A tudományos világ, különösen a tudományos folyóiratok plágiumot ellenző hozzáállása más okokra vezethető vissza. Egyetlen szaklap sem szeretné ugyanis, hogy nehezen megszerzett tekintélye azért csorbuljon, mert egy általa korábban kiadott vagy máshol megjelent kutatási információt tartalmazó publikációt közölt.

Másolásvédelem helyett plágiumkeresés!

A másolásvédelemmel ellátott termékeket előbb vagy utóbb feltörik, ezért a digitális közlés és az

elektronikus könyvtárak iránti bizalom gyengül, ha nem tudják hatékonyan megvédeni az eredeti tartalmakat, miközben megnehezítik a jogszerű felhasználást. A plágiumkeresés azonban képes felfedni az illegális alkalmazást, ezért ösztönzőleg hat a digitális közlésre, mert az ezzel járó és kívánatos népszerűség már nem jelenti azt, hogy az alkotás tartalma ellenőrizetlenül másolható lenne⁹, épp ellenkezőleg, az ismertség nyújt védelmet.

Az eredmények felhasználásának helyes módja

Mások szellemi alkotásait saját munkánkhoz felhasználni hasznos és támogatandó, hiszen épp ez az eredmények közlésének értelme. Az aggályokat a hiányzó vagy nem megfelelő hivatkozások jelentik, tehát amikor mások szellemi termékét a sajátjaként közli valaki. Az is probléma lehet, ha egy mű rendelkezik ugyan megfelelő hivatkozásokkal, de olyan sokkal, hogy szinte alig tartalmaz saját érdemi munkát. (Ennek megítélése azonban már nem a plágiumkeresés feladata, hisz meglévő eredmények újszerű struktúrában összeállítása is vezethet új felismeréshez.) A tanároknak rengeteg beadott munkát kell értékelniük, amelyhez az automatikus plágiumvizsgálat praktikus információkat nyújthat a külső forrásokból származó szövegrészek arányáról és a forrásmegjelölések meglétéről, de ha a tanárok túlzottan támaszkodnak ezekre az adatokra, a hagyományos tartalmi vizsgálat felületessé válhat. Egyelőre azonban úgy tűnik, hogy az automatizált segítség javítja mind a diákok által végzett munka minőségét, mind a tanárok által nyújtott visszajelzések hasznosságát¹⁰.

Sok helyen azért nem teszik közzé a digitálisan készült dolgozatokat, nehogy tömeges plágiumforrássá váljanak. Ez viszont akadályozza, hogy a meglévő eredményekre épüljenek az új munkák, aminek következtében évről évre sok azonos témájú, azonos módon feldolgozott tanulmány készül.

A plágiumkereső rendszerek alkalmazása támogatja az eredeti művek nyílt közlését, hisz adatbázisba vételükkel kockázatosabbá válik azokból

másolni. Azzal, hogy elérhetőek az anyagok, szabályos felhasználásuk révén új eredmények születhetnek¹¹.

A plágium tíz fajtája

A *Turnitin.com* az egyik legnagyobb plágiumkereséssel foglalkozó szolgáltató. A cég 879 középiskolai és felsőoktatási tanár kérdőíves megkeresésével a következő, a hivatkozások hibájából eredő plágium kategóriákat állapította meg¹²:

- ☉ *Klón* – Más munkájának szó szerinti, teljes terjedelmű átvétele, saját név alatt.
- ☉ *CTRL-C* – Egyetlen forrás valamely meghatározó szövegrészletének felhasználása átalakítás nélkül.
- ☉ *Keresés és csere* – Kulcsszavak és mondatok módosításával a forrás valamely lényegi részének áttemelése a saját dokumentumba.
- ☉ *Remix* – Részletek kiemelése különböző anyagokból úgy, hogy végül azok tökéletesen illeszkedjenek egymáshoz a saját írásban.
- ☉ *Újrahasznosítás* – Önplagizálás. Saját korábbi munka tartalmának nagymértékű felhasználása egy újabb anyagban, a hivatkozás megjelölése nélkül.
- ☉ *Hibrid* – Helyesen idézett forrásokból származó részletek keverése hivatkozás nélküli szövegmásolatokkal.
- ☉ *Végyes* – Olyan írás, mely több különböző forrás másolt anyagait mutatja be, pontos hivatkozások nélkül.
- ☉ „*404 hiba*” – Hivatkozás, mely nem létező forrásra utal, vagy pontatlan meghatározást tartalmaz. Az elnevezés a weben szokásos „oldal nem található” hibakódra utal.
- ☉ *Aggregátum* – Megfelelő hivatkozások használatával megírt dokumentum, mely nem tartalmaz érdemi saját munkát.
- ☉ „*Re-Tweet*” – Olyan anyag, mely bár pontos hivatkozásokkal bír, de tartalma túlságosan hasonlít az eredeti szöveg szóhasználatára vagy struktúrájára. Az elnevezés utalás a népszerű mikro-blog szolgáltatóra, a twitter.com oldalán használatos üzenet továbbküldési le-

hetőségre, melyben megjelölhető, korábban kitől érkezett hozzánk a megjegyzés.

A Turnitin tanulmánya információkat közöl arról is, hogy az oktatók szerint a fenti esetek milyen gyakoriak, illetve mekkora problémát jelentenek. A kutatás arra nem tért ki, hogy angolon kívül más nyelvű dokumentumokat is feldolgoztak-e, így ezen részleteket nem lehet azonos módon a hazai helyzetre értelmezni.

Plágiumvizsgálati módszerek

A számítógépek számára az írott szövegek tartalmi feldolgozása nem egyszerű feladat, hiszen nem rendelkeznek olyan értelmező képességgel, mint az ember. A programok karakterek láncolatát látják. Már a mondathatárok megtalálása is komoly feladat, hisz elég egyetlen rövidítés és máris pont került egy szó után, amiről a szövegkörnyezet értelmezése nélkül nem állapítható meg, hogy mi is a szerepe.

Alapvetően két lehetőség kínálkozik egy szöveges mű elemzésére:

- ☉ összevetni a tartalmát más, ismert forrású művekkel,
- ☉ ömagában vizsgálni a mű belső szerkezetét és ez alapján következtetni annak eredetiségére.

Mindkét esetben a dokumentumok tartalmát kell vizsgálni, ezért minden plágiumkereső rendszer első lépése kinyerni a formázás nélküli nyers szöveget az adatfájlokból. Utána eltávolítják a szövegből a túl rövid karakterláncokat (mint például a névelők vagy a 3–4 betűs szavak), mert jellemzően kevésbé fontosak a tartalmat illetően. Az összevetés típusú műveletekhez rendelkezni kell a megbízható forrásokból származó eredeti művek adataival. Hasonló ez a korábban említett Youtube Content ID megoldáshoz, ahol az ismert mesterkópiákhoz hasonlítják a feltöltött videókat. Az ilyen rendszerek hatalmas adatbázist építenek nemcsak az interneten szabadon elérhető dokumentumokból, mint például a Wikipedia, hanem zárt elérésű, digitális könyv- és folyóirattárak, tudományos források műveiből is, hisz legfőképp azok könnyelmű felhasználása okozhat komoly vitákat a későbbiekben (például

tudományos fokozat visszavonása, amely mind az intézménynek, mind a személynek igen kellemetlen).

A művek belső szerkezetének vizsgálatával a stylumetria foglalkozik. Az irodalmi alkotások nyelvtani szerkezetének, szóhasználatának elemzésével képet alkothatunk arról, hogy egyetlen szerző tollából származik-e az alkotás¹³. Megvalósítása még aktív kutatási fázisban van. Lényegükéből adódóan ezen megoldások nyelvfüggőek és sok szubjektív, emberi értelmezést igényelnek, amik nehezen ültethetők át számítógépes programba. Az eredmények megbízhatósága most még nem éri el a kívánt szintet, ezért erre nem térünk ki.

Tartalmi átfedések

Ezek a megoldások a betáplált művek összehasonlítását végzik. A számítástechnikában csak mérhető egységekkel lehet dolgozni, ezért matematikai algoritmusokat dolgoztak ki a szövegek hasonlóságának, illetve távolságának meghatározására. Ilyeneket használnak a dokumentumok automatikus osztályozására is. Ezen mértékek kiszámításának egyik szempontja, hogy bizonyos szavak milyen gyakorisággal szerepelnek, vagy épphogy nem szerepelnek két összehasonlítható dokumentumban. A túl rövid szavakat ilyenkor nem veszik figyelembe, mert előfordulásuk oly gyakori, hogy nem nyújtanak érdemi információt a dokumentumok tartalmáról. A túl hosszú szavak viszont egyes tudományterületek szakszavai lehetnek, amelyek inkább a dokumentum egyediségét és a szakterületet jellemzik, semmint azt, hogy milyen tartalommal bírnak. A plágiumkeresés nem egyszerűen a dokumentumok tartalmi hovatartozását vizsgálja, hanem a köztük esetlegesen fennálló szövegbeli egyezéseket. Pontos eredményt kapnánk a szövegek azonosságáról, ha azokat karakterenként hasonlítanánk össze. Azonban ez nem célszerű, hisz – a szó szerinti idézés esetétől eltekintve – legalább minimális szórend, illetve szóhasználatbeli különbségekre számítanunk kell a forrásművek felhasználása során. További probléma a karakterenkénti, avagy szavankénti összevetéssel,

hogy nagy mennyiségű dokumentum esetén rendkívül sok műveletet kell végrehajtani, mire mindent mindennel összehasonlítanánk. Ezt még a mai csúcscsökkentőgépek sem bírják.

Vízjel módszer

Inkább a digitális jogkezelés, ill. másolásvédelem kategóriába tartozik. Ilyenkor egyedi ellenőrző kódot (check sum, hash) kap az eredeti dokumentum vagy annak jelentős része. Ez azonban több-kevesebb munkával eltávolítható, és bármilyen kis változtatás a szövegen már más ellenőrző kódot eredményez, így nem mutatja az egyezőséget az eredeti művel.

Internetes keresők igénybevétele

Egyes megoldások ismeretlen szempontok szerint vagy véletlenül kiválasztott mondatokat, szóösszetételeket ragadnak ki a vizsgálandó műből, majd arra szabadszöveges keresést végeznek a keresőmotorok segítségével. Jobb esetben könyvtári és más tudományos adatbázisokban is elvégzik ezt, mivel az internetes kereséssel csak a publikusan elérhető dokumentumok esetén remélhető eredmény. Az internetes keresők indexelési és sorba rendezési szempontjai teljesen eltérőek a megbízható plágiumkeresés számára szükségessé, ezért az így nyert eredményeket további vizsgálatnak kell alávetni.

Nyelvfüggő megoldások

Ezek az eljárások az egyes nyelvek sajátosságait algoritmusuk részeként veszik figyelembe. Ez egyes területeken javítja, más területeken leszkíti felhasználhatóságukat.

Szövegdarabolás

A korszerű plágiumkereső rendszerek e módszer valamilyen változatát mindenképp használják. A megoldás lényege, hogy a vizsgálandó szöveget különböző módon megválasztott határoló szavak segítségével rövidebb-hosszabb töredékekre darabolják. Fontos, hogy ezek általában átnyúlnak a mondathatárokon, ha túl rövidek a szakaszok, akkor tipikus szófordulatok esetén is találat lesz.

Ha azonban túl hosszúak a keletkező töredékek, akkor nagyobb szövegbeli átfedés szükséges a találatokhoz, és a rövidebb részletek átcúsúznak az ellenőrzésen.

A jelenleg legjobb eredményt nyújtó tördelő algoritmus egy csúszóablakot alkalmaz. Például egy 7 szavas csúszóablak először az első hét szót veszi töredéknek (1–7), majd a második szótól ismét hét szót (2–8), és így tovább. Ennek lényege, hogy átfedés van a töredékek közt. Emiatt egy-egy közbeszúrt szó még nem akadályozza meg a találatot két szöveg hasonló része közt, mert az előtte és utána képzett ablakokban lévő töredékek továbbra is jelzést adnak. Ahhoz, hogy a töredékek valóban lényeges szövegelemeket tartalmazzanak, eltávolítják a túl rövid szavakat, mint például a névelőket.

Hatalmas előnye a szövegtördeléses módszernek, hogy nem szükséges magukat a töredékeket szövegesen eltárolni. Léteznek olyan matematikai algoritmusok (hash), melyek rendkívül nagy valószínűséggel egyedi kódot rendelnek egy tetszőleges karaktorsorozathoz, és ugyanahhoz a sorozathoz mindig ugyanazt a kódot generálják, de ezekből a kódokból nem lehet visszaállítani az eredeti szöveget. Ezen digitális ujjlenyomatok eredménye a tömörség, mert több száz karakter hosszú töredék egyedi azonosításához is csak alig néhány karakteres (4–8 byte) kódot kell rögzíteni, ami nagy mennyiségű mű tárolásakor kiemelt szempont. Továbbá bizalmasan kezelhető az eredeti dokumentum, mert nincs szükség a szöveg tárolására az adatbázisban ahhoz, hogy vizsgálni lehessen, másoltak-e belőle.

A dokumentumok adatbázisának felépítése során a feldolgozás első lépése a nyers szöveg kinyerése a forrásanyagból (PDF, DOC, RTF, HTML, stb. átalakítása TXT formátumra), majd a szöveg előfeldolgozása, a rövid karakterláncok eltávolítása és a dokumentum osztályozása következik. Végül a töredékek előállítását adott hosszú szószámmal, csúszóablak módszerrel és az egyedi kódok, az ujjlenyomatok kiszámítása és adatbázisban tárolása.

A lekérdezés során az új dokumentum feldolgozása az előbb említettek szerint történik, majd következik a keresési tér szűkítése. Ez a szö-

veg osztályozásának megfelelően a lehetséges találatokat adó tárolt művek előválogatását jelenti, hogy ne a teljes adatbázissal kelljen összevetni minden feltöltött művet, ami rendkívül erőforrásigényes művelet lenne. A vizsgált és az előválogatott dokumentumok kódjainak összevetése után a gyakori, különösen az egymás közelében lévő töredékek találata esetén az eredmény statisztikáinak tárolása, megjelenítése következik. Ez megmutatja, hogy a vizsgált mű az adatbázisban mely dokumentumokkal és milyen mértékű átfedéseket mutat, illetve hogy azok a dokumentumok mely részein vannak.

Plágiumvizsgáló rendszerek

A plágium elleni intézkedések valójában minőségbiztosítási lépések. Ezért nem meglepő, hogy a plágiumkereső algoritmusok tudományos kutatása mellett megjelentek a piaci alapú szolgáltatások is, elsősorban angol nyelvterületen. Amerikában évente számtalan dolgozatot adnak le a diákok közép- és felsőszintű tanulmányaik során, melyek feldolgozása komoly erőforrást igényel egy valóban használható rendszertől. A hazai – ingyenes – SZTAKI–KOPI rendszerrel kapcsolatban az alkotók minden lényeges részletet publikálnak a szakfolyóiratokban, a külföldi és többnyire fizetős rendszerek azonban üzleti titokként kezelik működésük részleteit.

SZTAKI–KOPI

„Saját tollal ékeskedni”

„A KOPI Online Plágiumkereső és Információs Portál fejlesztése 2003-ban kezdődött az MTA SZTAKI Elosztott Rendszerek Osztálya, valamint a Monash University közreműködésével. A fejlesztés célja egy hálózati plágiumkereső portál létrehozása, amelynek segítségével az elektronikus formában rendelkezésre álló dokumentumok közötti hasonlóság felderítésével plágium vagy idézet, de akár ugyanannak a dokumentumnak egy régebbi vagy újabb változata is megtalálható¹⁴.”

A legtöbb fizetős, piaci plágiumkereső portállal ellentétben a KOPI jellemzően pályázati pénzből tartja fenn magát¹⁵. Ennek köszönhető, hogy az

alkalmazott algoritmusok megismerhetők a különböző projekt publikációkban. A KOPI másik érdekessége, hogy a piaci szereplőkhöz képest más kutatási területekre fókuszál. Míg az angol nyelvterületen tevékenykedő nagy plágiumkeresők az előfizetők kegyeit keresik – például a dolgozatok osztályozásának, a tanárok visszajelzésének megkönnyítésével –, addig a KOPI a kereső algoritmusok megkerülésének, átverésének lehetőségeit igyekszik szűkíteni.

A szöveg töredékekre darabolását végző módszer a KOPI által jelenleg is alkalmazott megoldás: az alapötlet módosítása nélkül a fejlesztők jelentősen ki tudták terjeszteni a plágiumkeresés által átfogott dokumentumok halmazát. A potenciális plágiumforrásokat tartalmazó adatbázis építésébe kísérleti jelleggel bevonták az ugyancsak a SZTAKI Elosztott Rendszerek Osztály fejlesztésében növekvő SZTAKI–Szótárat. A töredékekben lévő szavakat a szótár segítségével a kiválasztott idegen nyelv összes lehetséges szó szerinti fordításával helyettesítik, és az ehhez tartozó töredékek kódjait is tárolják. Ez természetesen növeli az adatbázis méretét, viszont egy esetleges fordításban valószínűleg szerepelnek olyan szólancok, melyek több, egymáshoz közel eső szakaszon egyezést mutatnak az automatikusan fordított töredékek egyikével, másikával. Emlékezzünk, hogy az előfeldolgozás eltávolítja a kis jelentőségű, rövid karakterláncokat, így a szavak jelenléte, sorrendisége fontosabb az összehasonlításban, mint a nyelvtan.

Ezzel a módszerrel lehetővé válik, hogy egy magyar nyelvű dolgozatban felismerhető például egy Wikipedia szócikk fordításával készített részlet. A KOPI már feldolgozta a Wikipedia angol nyelvű állományát, és a fent említett módon készített **angol–magyar szó szerinti fordítások** azonosító kódjait eltárolta adatbázisában¹⁶. Erre a Wikipedia tartalmának licence, a Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)¹⁷ adott lehetőséget. Hasonló módon előkészületek folynak más nyelvű és egyéb ismert publikus weboldalak, illetve digitális könyvtárak állományának feldolgozására. Érdekes kutatási irány a KOPI fejlesztésében a Szótár-projekttel párhuzamosan létrejött „mű-

hely-alkalmazások” algoritmusainak beépítése is¹⁸.

Az egyik a *Rövidítésgyűjtemény*, mely oda-viszsa tartalmaz rövidítéseket és értelmezéseket. A KOPI ezzel képes lehet a szövegekben előforduló rövidítések kifejtésére vagy behelyettesítésére.

A másik alkalmazható kísérleti algoritmus a *Szofisztikátor*. Jelenleg ez a program angol és magyar nyelvet kezel, és bonyolultabb vagy egyszerűbb működést állíthatunk be. Az algoritmus a szótárak használatával szinonimákat keres a szövegtöredékben előforduló szavakra, szóösszetételekre, majd ezeket ismét összefűzi egy lehetőleg értelmes szóláncolattá. A KOPI ezt a modult az idegen nyelvi fordításokhoz hasonlóan képes felhasználni. Az eredeti szövegből kinyert töredékeket egyszerűbb, illetve bonyolultabb szóhasználatúvá teheti a Szofisztikátor. Az így kapott, átalakított szövegdarabok egyedi azonosítóinak tárolásával körmönfont átfogalmazások vagy rövidített kivonatok is találatot adhatnak a plágiumkeresőben.

A SZTAKI–KOPI és a kapcsolódó projektek mögött folyó kutatómunka olyan különleges kombinációt alkot a plágiumkeresés fejlődésében, ami mindenképp figyelmet érdemel. Kívánatos lenne, ha főképp a magyar egyetemek összefogásában megindulna a komoly használata. Az eredeti mintadokumentumok alapján működő plágiumkereső rendszerek, ahogy a KOPI is, az adatbázisának méretével arányosan képes hatékony munkát végezni.

Kezdetnek fel lehetne tölteni a KOPI-ba a magyar digitális könyvtárakban meglévő írásokat, illetve a rengeteg, jelenleg csak az egyetemi könyvtárakban elérhető diplomamunkákat. Ezek hozzáférését eddig épp a tömeges plagizálás megakadályozása miatt nehezítették az intézmények. A SZTAKI–KOPI használatával azonban az írások végre tudományos értéküknek megfelelően felhasználhatóvá válnának, miközben a tartalmuk tömeges idézése kifejezetten kockázatos, és így kerülendő lenne¹⁹.

TURNITIN

A Plagiarism.org szolgáltatás-csoportot az iParadigms, LLC. cég üzemelteti és fejleszt²⁰:

- ☉ a Turnitin.com – plágiumkereső szolgáltatás, elsősorban oktatók számára,
- ☉ a WriteCheck.com – diákok számára biztosít ellenőrzési és támogatási lehetőségeket,
- ☉ az iThenticate.com – tudományos munkák eredetiségének vizsgálatát végzi.

Mindegyik portál egyedi szolgáltatásokat nyújt a maga területén, melyek kivétel nélkül előfizetéshez kötöttek.

A *Turnitin* dolgozatjavítási, osztályozási és konzultációs (a hallgatóval a dolgozat közös áttekintését segítő) funkciókat biztosít a tanárok és diákok számára. Ezt a feladatnak megfelelő háttéradatbázisok támogatják, melyek több mint *24 milliárd weboldal, 300 millió dolgozat és 110 ezer publikáció* tartalmának adatait tárolják. A feltöltött dolgozatok egyediségét mindezen források figyelembe vételével képes kiértékelni a rendszer.

A *WriteCheck* elsősorban a diákok számára kíván segítséget nyújtani dolgozataik, publikációik megírásához. A Turnitin egyediség-vizsgálatát, nyelvtani ellenőrzést és professzionális, személyre szabott konzultációt kaphat az előfizető.

Az *iThenticate* tudományos értekezések vizsgálatára szakosodott. *32 milliárd weboldal, 125 millió írás* – köztük 34 millió **tudományos publikáció** a CrossCheck összefogás²¹ tagjaitól – alkotja adatbázisát.

A CrossCheck szolgáltatás a CrossRef.org szervezésében olyan publikációk teljes szöveges feldolgozását biztosítja a Turnitin számára, melyek adatai nélkül nem lehetne érdemben vizsgálni az újonnan születő tudományos írások forrás-használatát.

Plágiumkeresés témakörben igen hasznos és érdekes publikációk, felmérések találhatóak a Turnitin weboldalán, köszönhetően az aktív tudományos használatnak és hatalmas adatbázisának.

A Turnitin már nem csak angol nyelven képes dolgozni. Néhány nyelvi támogatás még

fejlesztési, tesztelési (béta) fázisban van, mint például az orosz és a lengyel. Magyarot még nem lehet választani az oldalon, de egy 2012. januári sajtótájékoztató szerint²² képes angol nyelvű cikkek többek közt magyar nyelvű fordításait felismerni.

Egyéb plágiumkereső rendszerek

A Google-ban²³ az első találatok nem az oktatásban előforduló plágiumok keresésére alkalmas rendszereket mutatják, hanem a kereső optimalizálási (Search Engine Optimization, SEO) eszközöket kínáló oldalakat. Úgy tűnik, nagy a kereslet arra, hogy megtudjuk, felhasználták-e weboldalunk, blogunk tartalmát valahol máshol. Ezek a keresők jellemzően oldalunk webcímét vagy kisebb-nagyobb szövegrész bevitelét várják, melyet részletesebben nem ismertetett módon feldolgoznak, majd valamelyik nagy internetes keresőnek betáplálnak. Hasonló keresést általában magunk is kiadhatunk anyagaink jellegzetes részeiből válogatva.

A tudományos plágiumkereső eljárások nemcsak megoldásukat tekintve összetettek, hanem hatalmas, előfeldolgozott adatbázis nélkül nem is lennének képesek alapos munkát végezni.

A hazai fejlesztésű KOPI ingyenes, de az iParadigms kibővített szolgáltató rendszerei fizetősek. Hasonló a helyzet az interneten található keresők között is, azaz a komoly publikációs forrással bíró rendszerek mind előfizetésesek.

Az ingyenesek közül talán a legnagyobb a *Viper*²⁴. Használatához telepíteni kell egy programot, ami aztán képes a helyi gépen lévő dokumentumok közt, illetve a közös adatbázisban keresni, melyet több mint 10 milliárd forrás alkot²⁵, igaz, ezek tudományos összetétele nem ismert. Fontos még tudni, hogy a vizsgált dokumentumot fel is veszi a *Viper* az adatbázisába, így ha egy hallgató maga ellenőrizteti a munkáját, akkor később a tanár látni fogja a teljes egyezést az egyébként eredeti művel. A *Viper* büszke rá, hogy nem szab méretbeli korlátot a feltöltendő dokumentumnak.

A *PlagiarismDetect*²⁶ angol és spanyol nyelven működik, és oldalanként kell fizetni a vizsgálá-

tért. Működési elvéről annyit lehet tudni, hogy többrétegű elemzést hajt végre, és nem mondatok, hanem szókombinációk alapján határozza meg az esetleges hasonlóságokat.

A *CheckForPlagiarism*²⁷ több nyelven is működik, szakterületi adatbázisok dokumentumaiban is keres (mint például jogi cikkekben, Lexus-Nexus, Blackwell-Synergy, Athens, Emerald, JSTOR, Harvard Journals, OptiQuest, stb.). Nyíltan közlésezi, hogy az ingyenes plágiumkeresők ugyan hasznosak, de az eredményeik nem minden esetben kielégítőek²⁸. Ennek egyik oka, hogy az általános internetes keresőmotorok – mint a Google, a Bing vagy az Ask – a népszerű, a találatok közül gyakran megtekintett oldalakat listázzák előre, míg az alig látogatottak olyan hátra kerülnek a találati listákon, hogy megtalálásuk szinte lehetetlenné válik.

Összefoglalás

Ahogy korábban a könyvnyomtatás, most a digitális technika elterjedése nyitott új perspektívát mind a nyilvános közlés, mind a szerzői jogsértések területén. A lemaradásban lévő jogi szabályozások mellett megjelentek a digitális jogkezelő megoldások, melyek egyszerre lettek védői a műveknek, de gyakran a terjesztés akadályai is. Az elektronikus irodalom könnyen vált névtelen forrássá az újabb írásokban. Ez a tudományos élet publikációinak minőségét is jelentősen rontotta. A 2000-es évek egyik új kutatási és fejlesztési iránya lett a plágiumkereső megoldások létrehozása.

A témához kapcsoló források közül kiemelném *Horváth József* (Pécsi Tudományegyetem BTK Angol Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék) írását²⁹ a plágium kezeléséről. A cikk bemutat egy felmérést, amely a plágiumhoz való hozzáállást vizsgálta a pécsi egyetem diákjai és tanárai körében. A szerző rámutat, hogy mind a tanároknak, mind az egyetemnek el kell azon gondolkodnia, hogy kellő segítséget adnak-e a diákoknak a képzés során az internetforrások helyes használatára. A diákok (digitális bennszülöttek) már beleszülettek egy olyan világba, melyben a világhálón komolyabb irodalomkutatást és fel-

dolgozást mellőzve is található „odakészített” dokumentumok. A képzés kezdetén olyan kompetenciák kialakítása lenne szükséges, melyek felkészítik őket a digitális világ etikus használatára. A plagizálás rossz példaként emlegetése helyett a hivatkozások helyes használatát és pozitív példákat kellene bemutatni, hisz a tudás magunk és mások számára is öröm. *„Egy híres orosz esztéta, irodalomtörténész és nyelvész a negyvenes-ötvenes években mondta, hogy tulajdonképpen a világon minden mindennel összefügg, tehát nem igaz, hogy van olyan önálló gondolat, ami nem kapcsolódik ezer más korábbi gondolathoz, és ezeket nem is lehet mindig se idézőjelbe tenni, se a forrásra visszautalni, mert sokszor már magad sem tudod, hogy ez a gondolat nem a tiéd. A hatalmas tudásodba ezek úgy beleépülnek, hogy nem tudod, hogy ezt nem te találtad ki eredetileg, és nincs is ilyen. Ezért a plágiumnál mindig az egyszerű, formális részt tudjuk ellenőrizni.”*³⁰

Jegyzetek

- Országos Széchényi Könyvtár honlapja <http://www.oszk.hu> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- MACZÁK Ibolya: „Nem lopjuk azt, amit örökségül vettünk a mi régi atyáinktól” : kompilálás és excerptálás a magyarországi barokk kori prédikációkban. [PhD értekezés] Piliscsaba : Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2008. <http://mek.oszk.hu/08400/08405/08405.pdf> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- SPRANITZ Gergely: Digitális tartalmak szerzői jogi védelme online környezetben. 1. rész = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2. [112.] évf. 2007. 3. sz. június, 32–33. p.
- YouTube honlap: <https://support.google.com/youtube/answer/2797370?hl=hu> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- SENKEI-KIS Zoltán: Az internetes szerzői jog és annak könyvtári vonatkozásai. Doktori disszertáció tézis. <http://doktori.btk.elte.hu/lit/senkeikiszoltan/tezis.pdf> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- SPRANITZ Gergely i. m. 32–33. p.
- SENKEI-KIS Zoltán i. m.
- YouTube honlap: Id. 4. hivatkozás.
- PATAKI Máté: KOPI Online Plágiumkereső és Információs Portál http://eprints.sztaki.hu/3427/2/200404_Networkshop2004.pdf [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- Turnitin: White Paper – The sources in student writing. http://pages.turnitin.com/sources_in_writing_sec_2012.html [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- PATAKI Máté: A new approach for searching translated plagiarism. Budapest : MTA SZTAKI, 2012. http://eprints.sztaki.hu/6539/3/20120712_PlagiarismConference_NewApproachForSearchingTranslatedPlagiarism.pdf [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- Turnitin: White Paper – The plagiarism spectrum : instructor insights into the ten types of plagiarism. http://pages.turnitin.com/plagiarism_spectrum.html [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- HOLMES, David I.: The evolution of stylometry in humanities scholarship = Literary and Linguistic Computing, vol. 13. 1998. no.3. 111–117. p. <http://llc.oxfordjournals.org/content/13/3/111.full.pdf> [2013. 12. 14.]
- PATAKI Máté: KOPI Online Plágiumkereső és Információs Portál. http://eprints.sztaki.hu/3427/2/200404_Networkshop2004.pdf [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- PATAKI Máté–VAJNA Miklós–MAROSI Csaba Attila: Wikipedia as text = Ercim News. Special theme: Big Data. vol. 89. 2012. 48–49. p. http://eprints.sztaki.hu/6552/2/201204_ErcimNews_WikipediaAsText.pdf [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- Kopiwiki honlap. <http://kopiwiki.dsd.sztaki.hu/> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- Wikipédia Creative Commons license http://en.wikipedia.org/wiki/Creative_Commons_license [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- Origo SZTAKI Szótár Labor honlap. <http://szotar.sztaki.hu/lab> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- PATAKI Máté: KOPI plágiumkereső a digitális tartalmak védelmében http://eprints.sztaki.hu/3427/2/200404_Networkshop2004.pdf [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- Plagiarism honlap. <http://www.plagiarism.org/> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- Crossref honlap. <http://www.crossref.org/> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
- Turnitin honlap, sajtóközlemény: Turnitin introduces translated matching for multilingual plagiarism detection:

- innovative technology identifies translated reuse of English source materials.
http://pages.turnitin.com/rs/iparadigms/images/Turnitin_RELEASE_TranslatedMatching_ENGLISH.pdf [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
23. Google honlap. <http://www.google.com> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
24. Viper ingyenes plágiumkereső honlap. <http://www.scanmyessay.com/> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
25. Viper ingyenes plágiumkereső honlap. <http://www.scanmyessay.com/features.php> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
26. Plagiarism Detect honlap. <http://www.plagiarismdetect.com/> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
27. Check For Plagiarism honlap. <http://www.checkforplagiarism.net/> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
28. Check For Plagiarism honlap. <http://checkforplagiarism.net/free-vs-paid-checking.html> [Letöltés ideje: 2013. 12. 14.]
29. HORVÁTH József: „A szakmai közösségeknek tudnia kell ezekről a problémákról” : a plágium kezelése a magyar egyetemi gyakorlatban = Iskolakultúra, 22. évf. 2012. 7–8. sz. 96–110. p.
30. HORVÁTH József i. m. 104. p.

Beérkezett: 2013. december 18.

Népszámlálási digitális adattár (Néda) – digitálisan kereshetők a régi népszámlások adatai

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtár honlapján az Arcanum Adatbázis Kft. közreműködésével és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával létrejött a *Népszámlálási digitális adattár (Néda)*, amelyben a 18. és a 20. század vége között megtartott magyarországi népszámlálások és mikrocenzusok 362 kötetének kb. 128 ezer oldalát tették hozzáférhetővé.

A gyűjteményt a teljesség igénye nélkül kiegészítették néhány, a külföldi népszámlálások anyagából a KSH által készített összeállítással.

A népszámlálások anyaga felőleli egyebek mellett az alapvető családszerkezeti, foglalkozási, kisebbségi, felekezeti és infrastrukturális adatokat az országostól a települési szintig. „Ezek együttes, közös felületen történő szolgáltatása a magyar társadalom fejlődésének jobb megértését teszi lehetővé” – hangzott a KSH közleményében.

(Forrás: Google Értesítő, 2014. márc. 4. ·
MTI hír

http://www.kisalfold.hu/ezmilyen/interneten_is_elerhetok_nepszamlalások_adatai/2372337/)

Egyházi könyvtárak 2013-as címtára

Megjelent az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének (EKE) 2013-as címtára, mely a következő helyen érhető el:

http://www.eke.hu/images/stories/Cimtar/EKE_cimtar.pdf

(Forrás: Katalist, 2014. márc. 7. Huber Gabriella tájékoztatója)

OSZK-kitüntetettek március 15-e alkalmából

Borsa Gedeon Széchenyi-díjas

A hazai és egyetemes könyv- és nyomdászattörténeti tudományos munkája, valamint a hungarikakutatások területén elért eredményei elismeréseként 2014. március 14-én a Széchenyi-díjat vehette át Borsa Gedeon bibliográfus, az OSZK bibliothecarius emeritusa, az MTA doktora.

„Nagy örömet jelent számomra az elismerés, nem számítottam rá, hogy a kutatóknak adható legrangosabb kitüntetésben fogok részesülni” – mondta az idén kilencvenegy esztendőes tudós, aki tíz éve még ösztöndíjjal kutatott Bécsben. A nyolcvannyolc éves koráig az Országos Széchényi Könyvtárba naponta bejáró Borsa Gedeon a forrásokat 1473-tól 1700-ig feldolgozó, négykötetes Régi Magyarország Nyomtatványokat tartja pályafutása legfontosabb művének. „A szívem csücske ez a tudományos feldolgozás tekintetében világszerte ismert munka, amely részletesen bemutatja a nyomtatványokat, összegzi a róluk megjelent irodalmat, jelzi, hogy hol lelhetők fel, és fotót is közöl a címlapjukról” – sorolta a hamarosan két újabb kötetrel bővülő sorozat jellemzőit a bibliográfus. Szakterülete jövőjéről szólva kiemelte: megnyugtató számára, hogy immár az ő tanítványainak a tanítványai folytatják azt a munkát, amelyet ő több mint fél évszázada kezdett meg.

(Forrás: http://mta.hu/mta_hirei/huszan-vehettek-at-a-szechenyi-dijat-a-parlamentben-133733,

Továbbá: <http://intranet.ad.oszk.hu/tudomanyos-igazgatosag/borsa-gedeon-szechenyi-dijas>
Boka László tájékoztatása, 2014. márc. 17.)

Szőnyiné Szerző Katalin Szabolcsi-díjas

Szőnyiné Szerző Katalin, az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának nyugalmazott vezetője a „kiemelkedő zenetudományi, zenekritikai és zenei ismeretterjesztő tevékenységet” elismerő Szabolcsi Ben-ce-díjban részesült, melyet 2014. március 14-én adott át Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere a Szépművészeti Múzeumban.

Szőnyiné Szerző Katalin 1989-től dolgozott az OSZK Zeneműtárában, 1994-től 2008 decemberi nyugdíjba vonulásáig a tár vezetőjeként. Kutatásai mellette itt töltött éveit számos kiállítás is fémjelzi: az 1991-ben a franciaországi Le Mans-ban társrendezett „Haydn és az Esterházyak”-tól az 1993-as centenáriumi Erkel-kiállításon és a 2001-es bicentenáriumi „Verdi és Magyarország” kiállításon keresztül a 2007-ben az OSZK Erekllyeterében bemutatott Himnusz-történeti tárlatig. Ugyanehhez az időszakhoz köthető többek között az ún. „Operabánya” feltárásának és rendezésének megindulása, az Erkel-operák forrásanyagának az MTA Zenetudományi Intézetével együttműködésben megvalósult digitalizálása vagy a Zeneműtár hangarchívumának korszerű berendezésekkel való felszerelése a japán kormányzat támogatásával. Az OSZK-ban végzett munkája mellett 1998 és 2002 között a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szervezetének titkári, majd 2002 és 2006 között elnöki posztját is betöltötte. Ezen kívül több szakmai szervezet tagjaként (Liszt Társaság), illetve elnökségi tagjaként (Erkel Társaság, Magyar Haydn Társaság) is jelentős erőfeszítéseket tett azért, hogy a nemzeti könyvtár Zeneműtárában őrzött források mennél szélesebb nyilvánossághoz juthassanak el. 2006 óta a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja.

(Bővebben: <http://intranet.ad.oszk.hu/tudomanyos-igazgatosag/szonyine-szerzo-katalin-szabolcsi-dijas>,
2014. márc. 18. Boka László közleménye)

A kitüntetetteknek további elkötelezett munkát és jó egészséget kívánva gratulálunk!

Díj a magyar kulturális örökség ápolásáért

A Magyar Kultúra Lovagja díjat vehetett át Budapesten Deák Ernő, az Ausztriai Magyarok Központi Szövetségének elnöke. Az elismerést 1998-ban hozták létre és a Himnusz születésének évfordulójára osztják ki a legkülönbözőbb szakmákban tevékenykedők között.

Jelölteket a civil szervezetek és önkormányzatok állíthatnak. Az idei átadó ünnepség díszvendége Ausztria volt, az eseményre a 21 díjazott 13 országból érkezett. A szlovákiai, ukrainai, erdélyi, szlovén, német díjazottak mellett kultúramegőrző munkásságáért Tölly Julianna (Burgenland) és Deák Ernő (Bécs) kapta a megtisztelő címet.

(Forrás: Nemzeti Regiszter, 2014. február 6. Közzétette: Haraszi Katalin, IFLA-HUN)

Az „Olvasásra születtem!” c. ismeretterjesztő és könyvajánló füzet logója

Biblioterápia babaváróknak — egy tematikus csoport tervezése és megvalósítása

BÉRES Judit

2012 őszén indult a Pécsen működő Dél-Dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont Csorba Győző Könyvtárának másfél éves távra tervezett, több korosztálynak szóló, non-formális olvasásnépszerűsítő projektje.¹ A célcsoportok között a kisbabát váró családoknak szólt a *Babaváró* című hét alkalomból álló, zárt kiscsoportban megvalósított biblioterápiás sorozat, amely egyben egy folyamatként elképzelt olvasásnépszerűsítési program első állomása is volt.

Amikor könyvtáros és művelődésszervező kollégáim a majdani projektre benyújtandó pályázatot írták, nyitottan és bizalommal fogadták a számukra addig kevésbé ismert biblioterápiás módszer bevonásának ötletét. Mivel a könyvtár a projekt keretében párhuzamosan több generációt is meg kívánt szólítani és a rendezvényeire

vonzani, mindjárt azokkal a szülőkkel kezdtük, akik reményeink szerint majdan a gyermekeiket is olvasóvá és könyvtárhasználóvá fogják nevelni. Így született meg a *Babaváró* biblioterápiás csoport ötlete.

Az olvasásnépszerűsítő program második állomása az ún. *Születés csomag* összeállítása volt, amelyet a könyvtár újszülött kisbabát nevelő olvasói ingyen kaptak meg. A csomag a Tudásközpont Körbirodalom Gyermekkönyvtárát népszerűsítő információs anyagokat, valamint az *Olvasásra születtem!* című, szülőknek szóló ismeretterjesztő, könyvajánló füzetet tartalmazta. A projekt pénzügyi keretéből finanszírozott, 2500 példányszámban készült színes, illusztrált füzet óvodás korig bezárólag tárgyalja a könyv és az olvasás megszerettetésének első fontos lé-

péseit és műfajait, s az alapvető tudnivalók mellett szakértői szemmel készített könyvajánlást nyújt a gyermekkönyvek hatalmas és változatos színvonalú kínálatában olykor tanácstalanul bolyongó szülőknek. A kiadvány végén a készségfejlesztés és a gyermeklélektan iránt mélyebben érdeklődő szülők annotált szakirodalmi ajánlót is találnak.² A pécsi program keretében azóta elkészült egy színező füzet a nagyobb testvéreknek, illetve fejlesztés alatt állnak a projekthez kapcsolódó online szolgáltatások, mint például az *Olvasásra születtem!* könyvtári honlapról letölthető változata.³

A vázolt program nem titkoltan olyan sikeres nemzetközi olvasásra nevelési programok hagyományához kívánt csatlakozni, mint a *Bookstart*, a *Born to read* vagy a *Nati per leggere*, amelyek tanácsadó kiadványokat, szülői fórumokat, könyvtári foglalkozásokat, könyvcsomagokat kínálnak a kisbabát váró, illetve kisgyermekes családoknak. E programok arra ösztönöznek, hogy a gyermek életkorának, mentális fejlettségi szintjének és egyéni fejlődési ritmusának megfelelő módon és eszközökkel, a gyermek spontán tudásvágyára és kapcsolati igényére építve keltsük fel az érdeklődést az olvasás iránt, s fordítsunk figyelmet a tanuláshoz elengedhetetlen részkészségek játékos fejlesztésére. Biblioterápiás témánkhoz kapcsolódóan fontos kiemelni, hogy egy olvasásnépszerűsítő programban nemcsak a gyermekek, hanem a nekik mintát adó szülők olvasóvá nevelésén, könyvtárhasználatnak való megnyerésén is fáradoznunk kell. Egyszerre kell szem előtt tartanunk az olvasói attitűd kialakítását és a családi irodalomgazdag környezet ösztönzését. Mint tudjuk, az említett, nemzeti mozgalmakká nőtt olvasásnépszerűsítő programok jellemzően védőnők, könyvtárosok, pedagógusok, szülők és könyvkiadók együttműködésével, esetenként a helyi üzleti szféra pénzügyi támogatásával valósultak meg. Egy ilyen jellegű, szélesebb körű együttműködés megvalósítása fontos cél lehet a magyar könyvtáros és könyvszakmában dolgozó szakemberek számára is.

A Babaváró biblioterápiás sorozat koncepciója

A biblioterápia kiváló kiindulási pontot jelenthet azok számára, akik többet szeretnének megtudni önmagukról és embertársaikról, változtatni szeretnének életükön és kapcsolataikon, de nem tudják a mikéntjét, illetve valamilyen speciális élethelyzetben, életszakaszban vannak, új szerepre készülnek – amilyen a szülői szerep is. Amikor az ember élete, mindennapjai, kapcsolatrendszere olyan radikális változáson megy keresztül, amelyet a gyermekvállalás hoz, nagy szükség van arra, hogy valahonnan merítkezni lehessen ehhez az átalakult, megpróbáltatásokkal teli, egyszerre szép és nehéz léthelyzethez. Ebben nyújthat segítséget a biblioterápia is.

A nemzetközi kínálatban található, szülőknek szóló biblioterápiás foglalkozások általában a kisgyermekes családban való olvasásra nevelésének segítségét tűzik ki célul, illetve a válsághelyzetben vagy hátrányos helyzetben lévő gyermekek olvasmányokkal való segítségével, fejlesztésével, integrációjával kapcsolatos támogatást adnak, esetleg a neveléshez szükséges, szülőknek szóló szakirodalom és szépirodalom ajánlását célozzák. Viszonylag gyakori típusba tartoznak a kifejezetten nőknek szánt terápiás és önismereti csoportok, amelyek a női életút speciális állomásaival és eseményeivel, kríziseivel foglalkoznak, s ezekben szintén van helye a családalapítással, gyermekszüléssel és gyermekneveléssel kapcsolatos témáknak.⁴

Hazánkban az ilyen jellegű biblioterápiás foglalkozásoknak még nincs kialakult hagyománya, ugyanakkor számtalan ismeretterjesztő, szülésfelkészítő, babaváró tréning, klub, program létezik, amelyen részt vehetnek az érdeklődők. Ezek nagyobb része nőknek szól, kiscsoportos, 6–7 alkalmas vagy tömbösített formában valósul meg, de vannak egészen nagy plénum előtt meghallgatható, ismeretterjesztő előadásorozatok is, s létezik néhány olyan hely, ahol igény szerint akár egyénileg és párban is foglalkoznak a szülésre és gyermeknevelésre való felkészítéssel. Az ilyen szolgáltatások rengeteg hasznos és kevésbé hasznos információval látják el a leendő

szülőt, sok mindenről esik szó, ami a szüléssel, születéssel és a babaápolással kapcsolatos, egy nagyon fontos oldallal, a lélektanival azonban kevésbé foglalkoznak. Pedig amikor babát tervezünk, vagy esetleg már útban is van a kicsi, igen gyakori, hogy az örömteli várakozás mellett hirtelen tele leszünk kérdésekkel és kétségekkel leendő szülői szerepünkkel, párkapcsolatunk és más emberi kapcsolataink sorsával és még sok minden mással kapcsolatban. A *Babaváró* csoportfoglalkozások azt tűzték ki célul, hogy ebben segítsenek.

A program alap gondolata az volt, hogy a babavárás, a szülés és a babagondozás nem a nők magánügye. Direkt célkitűzésünk volt, hogy a kispapákhoz is szóljunk, velük is foglalkozzunk. A hagyományos szülésfelkészítő tréningek és tanfolyamok többsége, de a szakirodalom is, inkább az anyukákra koncentrál, az apukák pedig kirekesztve érezhetik magukat a „kompetens babavárók” közül. A *Babaváró* csoport kiemelt célja volt az apák babagondozásban való részvételének ösztönzése, bátorításuk abban, hogy töltsék be lelki támasz szerepüket a várandós kismama mellett, majd az újszülöttet gondozó anyuka oldalán, s nem utolsósorban tegyenek többet, merjenek többet tenni a gyermekükkel való korai kötődés kialakítása érdekében. Már az első *Babaváró* foglalkozást nyitó bemutatkozásakor bebizonyosodott, hogy a kispapák invitálása nagyon is valós igényt elégít ki, hiányt pótol. Az egyik apuka ezt így fogalmazta meg: bár mindent megtesz azért, hogy támogassa a párját és megteremtse a baba érkezéséhez szükséges ideális környezetet, gyakran úgy érzi, hogy ő, illetve a férfiak nem is igazán fontosak az egészben, a „baba-témában a periférián vannak”. Ezzel nagyon fontos dolgot mondott ki, amivel külön is foglalkoztunk a csoportban: az apa szerepe a babavárás során és később is rendkívül fontos, ezért ennek a szerepnek a tudatosítása és vállalásának ösztönzése volt a biblioterápiás foglalkozásaink egyik feladata.

A hét alkalomra tervezett foglalkozás-sorozat alapkonceptiója szerint a résztvevő kismamák és kispapák gondolatban együtt járják végig a baba várásától a születésen át a babagondozá-

sig és a korai gyermeknevelésig a legfontosabb állomásokat. Vagyis a hét alkalom mindegyike szervesen egymásra épült, egy gondolati és érzelmi ívet irtunk le, bejártunk egy közös szellemi utat a baba világra jöttéig, és kicsit tovább. Ilyen módon a babaváróknak módjuk nyílt arra, hogy előre elgondolkodjanak olyan élethelyzeteken és problémákon, amelyekkel később váratlanul szembesülve, nem biztos, hogy a jó megoldás irányába indulnának el. A várandósság során és a baba születése után is sok nem várt helyzet és probléma adódhat, amelyekkel könnyebb megbirkózni, ha vannak hasonló gondokkal küzdő társak, illetve ha valaki előre felhívja a figyelmet bizonyos nehézségekre, s néhány ötlettel, tanáccsal felkészíti a megküzdésre. Az eredmény bizonyosan kevesebb átsírt perc, önvád, szorongás, és több felhőtlenül élvezett, örömteli babázós pillanat, boldogabb családi élet. A biblioterápiás csoportban az volt a célunk, hogy segítsük a babavárókat a baba várására, a szülésre és a szülői szerepre való lelki rákészülésben a szorongások, félelmek leküzdésében, az önbizalom növelésében, az önismereti és a családdá alakulást segítő kapcsolati munkában.

Biblioterápiás alapelvek

A *Babaváró* foglalkozások az irodalomterápián túl a biblioterápia szélesebb spektrumát kívánták megjeleníteni és hasznosítani. A terápiás munkát szolgáló szöveg a szépirodalmi műveken kívül sokféle lehetett (újságcikk, napló, szakkönyv, lektúr), amelyek válogatásának fő kritériuma az volt, hogy a szöveg alkalmas legyen a középpontba helyezett terápiás értékek közvetítésére, és segítse a terápiás célok megvalósítását. A sikeres foglalkozások alátámasztották azt a feltevést, hogy esztétikai szempontból kevésbé értékes szövegek is elvezethetik az olvasót fontos belátásokhoz, és lehetnek személyes, sajátélményt megmozgató, személyiségfejlesztő hatású, új, építő célok kitűzésére ösztönző beszélgetések katalizátorai.

Csoportjainknál arra törekedtünk, hogy foglalkozásaink inkább hasonlítsanak pszichoterápiájellegű helyzethez, semmint egy műelemző tan-

órához vagy olvasóklubhoz. A foglalkozásokon folytatott beszélgetések a babavárás témájához kapcsolódó élmények pozitív irányú személyiségváltozást és önismereti fejlődést katalizáló előhívását és megdolgozását célozták. Ebbéli felfogásunk azon alapul, hogy a terápiás csoporton résztvevők olyan szubjektív interpretációkat adnak az olvasmányok kapcsán, amilyenekről *Norman Holland* beszél pszichoanalitikus befogadás-elméletében.⁵ Ezt a szubjektív interpretációt, olvasatot az egyéni élettapasztalatok, élmények, személyiségjellemzők befolyásolják, ezért nagyon sokfélék és egymástól igen eltérőek lehetnek. A biblioterapeuta számára nagyon tanulságos lehet az egyéni interpretációk mögötti motívumok fölfejtése, amit aztán fel tud használni a terápiás célok elérése érdekében, valamint az egyéni fejlődések, változások értékelése során. Ugyanakkor az is fontos, hogy a biblioterapeuta ne erőltesse rá saját olvasatát, értelmezését, véleményét a csoporttagokra, sőt, kéretlenül ne ossza meg a sajátélményét se. A biblioterápiás munka akkor működik jól, ha megtanuljuk tiszteletben tartani az olvasmányok által előhívott egyéni olvasatokat, és teret engedünk sokféleségük érvényesülésének. Ennek biztosítása nemcsak a csoportvezető feladata, a csoporttagoknak is meg kell szokniuk, hogy ne akarják meggyőzni egymást a művekben sejtett rögzített jelentésekről.

Egy *Babaváró*-típusú csoportban érthetően erős igény van arra, hogy a vezető is osszon meg saját élményt és tapasztalatot, ami ösztönző mintát ad a részvételre és az önismereti munkára, ugyanakkor adjon tanácsot és kicsit tanítson is, ha kell. Egy ilyen csoport jó működése szinte elképzelhetetlen a biblioterapeuta yalomi értelemben vett „transzparenciája” nélkül, amely elősegíti a személyességre, közvetlenségre, bizalomra épülő légkör kialakítását, s elengedhetetlen ahhoz, hogy a résztvevők nyitottabban álljanak hozzá a közvetíteni kívánt értékekhez, üzenetekhez.⁶ Csoportunk negyedik alapelve az információs biblioterápia gyakorlatához kötődik, miszerint a biblioterápiának a személyiségfejlesztő hatás mellett fontos feladata, hogy a résztvevők élethelyzetéhez, problémáikhoz kapcsolódóan kínál-

jon segítő tudást és információt. Esetünkben a babaváró célcsoport olvasóinak igen speciális információs szükségletei vannak. Azért jönnek el egy ilyen csoportba, hogy segítsünk nekik a babára, a gyermeknevelésre való fölkészülésben, vagyis hasznosak lehetnek számukra az értő szemmel készített szakirodalmi ajánlások is. A csoport tagjai ennek megfelelően egy válogatott, annotált olvasmánylistát kaptak, amelyen a gyakorlatban kipróbált és bevált források szerepeltek. Ezek első csokra a résztvevők jellegzetes élethelyzetével és problémáival kapcsolatos alapvető informálódáshoz használható szakirodalom (pl. Ranschburg Jenő: *Szülők könyve*, Selma H. Fraiberg: *Varázsos évek*, Susan Forward: *Mérgező szülők*, Boldizsár Ildikó: *Mesék anyákról és Mesék apákról*, Vida Ágnes: *Babapszichológia*, D. W. Winnicott: *A kapcsolatban bontakozó lélek*). Az ajánló második részében pedig szórakoztató olvasmányok szerepeltek (pl. Szécsi Noémi: *A kismama naplója*, Uő.: *A baba memoárja*, Libby Purves: *Hogyan NE legyünk tökéletes anyák?*, Uő.: *Hogyan NE legyünk tökéletes család?*, Uő.: *Hogyan NE neveljünk tökéletes gyereket?*, Szily László: *Kitolás*).

A speciális információs szükségletre figyelve mutattuk be a csoportnak a kisgyermekes családoknak szóló *Zsebibaba* füzetet, valamint felhívtuk a figyelmet olyan alapvető honlapokra, mint az imami-csoport portáljai (pl. pecsimami.hu), amelyek a babavárással, börzékkal, eszközökkel, családos programokkal kapcsolatos tájékozódást segítik. További kapcsolódó szolgáltatásként megkapták Bizek Emi *Álomszép zenék babáknak és mamáknak* című lemezét, hogy a zene segítségével otthon relaxálhassanak.

A babaváróknak szervezett foglalkozások esetében vannak olyan másodlagosnak tűnő, technikai alapelvek is, amelyekről a gyakorlatban derül csak ki, hogy mennyire fontosak. Ilyen például a foglalkozások gyakorisága. A pécsi *Babaváró* csoport résztvevői között eleinte három pár volt, valamint egy babát tervező nő, akit a második alkalomtól elkísért a férje is, s még egy kismama az édesanyjával.⁷ Hét hónapon át, havonta egyszer számítottunk a csoporton való részvételükre, de két párnál annyira előrehaladott volt

a várandósság, hogy a foglalkozások sűrítésére volt szükség, illetve zsugorodott is a csoport. Általános tanulság, hogy a csoportok gyakorisága mindig a célcsoport jellegétől függően határozandó meg. Közkönyvtári olvasóknak szóló nyitott csoportnál (amilyen például Sóron Ildikó *Műkincsvadászata*) elegendő és bevált a havonta egyszer másfél órás találkozó. A zárt, speciális tematikus csoportoknál azonban (ide sorolom a büntetés-végrehajtási intézményekben vagy idősök otthonában vezetett biblioterápiás csoportokat is) több ok is lehet arra, amiért túl ritkának bizonyulnak a havonta szervezett foglalkozások, s ezt gyakran maguk a résztvevők is megfogalmazzák. A *Babaváró* esetében nemcsak a sorozat teljes tervezett hossza volt probléma, de világossá vált az is, hogy a csoport által igényelt időtartam alkalmanként inkább a két, két és fél órát közelíti. A csoporttervezésnél és a megvalósításnál figyelembe kell venni a célcsoport egyedi szükségleteit, s rugalmasan alkalmazkodni kell hozzájuk, még akkor is, ha ez átszabja eredeti elképzeléseinket.

Elsődleges és másodlagos terápiás célok

Elsődleges és másodlagos terápiás céljainkat aszerint határozhatjuk meg, hogy melyek azok a terápiás értékek, miben áll az a fejlődés, változás, amelyet közvetlenül elő szeretnénk mozdítani a foglalkozásainkkal, s mi az, ami ugyan járulékos jó hatás lehet, mégsem a legfontosabb. A csoport jellegétől, céljától, a résztvevők személyiségétől, tipikus problémáitól is függ, hogy ugyanaz a cél mikor számítandó elsődlegesnek, és mikor másodlagosnak, illetve, hogy egy kategórián belül mi mennyire hangsúlyos, hányadik helyen szerepel.

A *Babaváró* elsődleges terápiás céljai között kiemelendő az önsegítő, öngyógyító képesség és az önbecsülés fejlesztése, az egyén belső érzelmi erőforrásainak mozgósítása. A biblioterápiás foglalkozásokon végzett munkában az kellene legyen az elsődleges cél, hogy képessé tegyük a résztvevőket egy személyes, értékes, tartalmas, vállalható, rájuk szabott útnak a megtalálására. Ez rokonítható azzal a szociális munkások által

szívesen használt kifejezéssel, amely a közösségfejlesztés célját szokta jelölni: „*képessé tévés*”. Ez lényegében annyit jelent, hogy segítő munkánk során a közösséget alkotó személyekben kincsként benne rejlő lehetőségeket bontjuk ki, míg végül az egyének saját erejükből is képesek lesznek a változásra, változtatásra, maguk megsegítésére, sorsuk jobb irányba fordítására. Szempontunkból mindez azt jelenti, hogy a biblioterápia nem kínál csodaszert, hanem csak annak tud igazán segíteni, annál tud jó hatást elérni, aki hajlandó a segítségünkkel, együttműködve, a csoportfolyamatok aktív és felelős résztvevőjeként az élete és személyisége pozitív irányú változásán dolgozni, és képes a foglalkozások során nyert belátások gyakorlatba való átültetésére.

A *Babaváró* elsődleges terápiás céljai között a második legfontosabb a szorongások oldása a jelen vagy múltbeli élmények, félelmek, tapasztalatok megbeszélésével, megosztásával, illetve egymás megerősítésével, bátorításával. A szorongásoldást segítik a rekreációt, relaxációt szolgáló olvasmányok és zenék is.

Fontos cél továbbá a társas kompetenciák és a problémamegoldó képesség fejlesztése, a saját viselkedésre irányuló belátás segítése. Ehhez járul a nevelési elképzelések és a szerepelvárások megbeszélése, a szülőpár egymással kapcsolatos várakozásainak megosztása, végső soron a családdá válás segítése.

A csoport legfontosabb másodlagos célja a babavárók speciális információs igényének kielégítése volt az ajánlott szakirodalommal és más forrásokkal, valamint alapvető fejlődéslélektani, gyermeklélektani, neveléslélektani ismeretek átadásával. A másodlagos célokon belül a második helyre a kortárs irodalom népszerűsítése, az olvasási kedv felkeltése, a baba körül használható szépirodalom és más szövegek (mondókák, babanaplók, élményleírások) ajánlása került.

A csoportfoglalkozásokat befogadó olvasásnépszerűsítő projekt jellegéből adódó cél a könyvtárlátogatóvá válás elérése, illetve az olvasásra neveléssel kapcsolatos programok megismertetése. Végül fontos hozadéka lehet a foglalkozásoknak az anyanyelvi készségek, a szövegértés,

a gondolkodási készségek fejlődése is. Ez utóbbi példáján könnyen megérthető, hogy ugyanez a cél miért kevésbé hangsúlyos a *Babaváró* csoportnál, mint mondjuk kisiskolás gyermekek és középiskolás fiatalok, vagy valamilyen szempontból hátrányos, perifériális helyzetűek (pl. aluliskolázott fogvatartottak) esetében.

Mit, miért és hogyan olvassunk?

A *Babaváró* foglalkozásokat a résztvevők és babájuk aktuális hogylétéről, az elmúlt napok baba körüli történéseiről szóló rövid bemelegítő beszélgetés után mindig az alkalomra választott szöveg(ek) hangos, könyvből való felolvasása nyitotta. A közös olvasások bensőséges hangulatát emelte, hogy a biblioterapeuta lehetőség szerint mindig könyvből olvasott fel, nem egy fénymásolt papírszeletről. Ennek a foglalkozást nyitó hangos olvasásnak, illetve a nyomában kibontakozó közös olvasmányélménynek, mint látni fogjuk, komoly szerepe lesz a terápiás hatást illetően. A résztvevők saját fénymásolt példányukon követhették a szöveget, ami segítette a koncentrációt és megkönnyítette a szövegről való beszélgetést. Egyetlen esettől eltekintve mindig a terapeuta olvasott fel, mivel úgy tűnt, hogy még egy olyan halovány teljesítményhelyzet is, mint hogy hangosan és közérthetően föl kell olvasnunk egy verset vagy más szöveget, szorongást szült még a magabiztosabbakban és a szépen olvasókban is. Ilyen helyzetet pedig nem érdemes fölöslegesen teremteni magunknak. Van, amikor beválik, ha átadjuk a szöveget az egyik csoporttagnak felolvasásra, de ez kockázatot is rejt, mert egy rosszul sikerült, élvezhetetlen, érthetetlen felolvasás megnehezíti a szöveggel kapcsolatos együttes élmény megszerzését, s rányomhatja a bélyegét a további beszélgetésre. A felolvasást minden alkalommal csoportos beszélgetés követte, amelyet a biblioterapeuta irányadó kérdésekkel és a válaszok, reakciók tükrözésével lendített tovább, figyelve arra, hogy mire van igénye, érdeklődése, szüksége a csoporttagoknak. Így gyakran előfordult, hogy a beszélgetés más irányt vett, mint a tervezett, illetve bizonyos kérdések hangsúlyosabban, má-

sok súlytalanabban kerültek elő a vártnál. Foglalkozásainkon a szülői ösztönök, a várakozás, a szülés-születés, a babagondozás és a nevelés témakörét körüljáró verseket, novellákat és más szövegeket használtunk kiindulópontként a személyes tartalmú beszélgetésekhez, abban a reményben, hogy ez segít megoldásokat találni a résztvevőket foglalkoztató problémákra. A szövegek kiválasztásakor az első és legfontosabb szempont az volt, hogy legyenek alkalmasak a célcsoport sajátos élethelyzetéről, problémáiról való személyes tartalmú beszélgetés beindítására.

Ennek megfelelően a felhasznált szövegek és szövegpárok a foglalkozások sorrendjében a következők voltak: 1. Varró Dániel: *Szakirodalom tanulmányozgató*, Tóth Krisztina: *Nagy vonalakban a női szexualitásról*; 2. Pilinszky János: *Hitünk titkairól*, Varró Dániel: *Babavárogató*; 3. Szabó Attila: *Pocakmese*; 4. Szabó T. Anna: *Szülőszoba*; 5. Varró Dániel: *Altató apukáknak*, Kaffka Margit: *Lackó*; 6. Libby Purves: *A mőzeskosár: csecsemőkor*; 7. Varró Dániel: *Misi és a fegyelem*, Szabó Lőrinc: *Lóci óriás lesz*.

A hatást tekintve nagyon jól bevált technika a szövegpárok alkalmazása. Az első, második, ötödik és hetedik foglalkozásra ugyanahhoz a témához férfi és női szerző által írt szöveg is került, vagy egy régebbi korban élt és egy kortárs szerzőé. Ezzel több nézőpontból látjuk ugyanazt a problémát, másrésztől mintát kaphatunk arra, hogyan gondolkodnak ugyanarról a kérdésről a más nemű, vagy más korban élt emberek. A különbségek fölfejtése, valamint ütköztetése a saját véleményünkkel, érzéseinkkel, élményeinkkel, emlékeinkkel kiváló motorja a közös beszélgetésnek.

Ugyan a *Babaváró* programjában nem kizárólag irodalmi művekkel és irodalomterápiával dolgoztunk, foglalkozásaink fontos céljai között szerepelt a kortárs magyar irodalom népszerűsítése is. Ezek a szerzők arról a kultúráról és világról, olyan témákról szólnak, amelyek a mai Magyarország valóságában élő ember számára ismerősek, olyan nyelvi eszközökkel, fordulatokkal, amelyek közel állnak az általunk használt hétköznapi beszédhez. Emellett nagyon

is tudatos szövegépítkezéssel és komoly mester-ségbeli tudással, magas irodalmi színvonalon, leleményes költői-írói ötletekkel tudják megfogalmazni azt, amit mindannyian megélünk a hazai valóságban. A biblioterápiás foglalkozásokon részt vevő laikus olvasók számára pozitív tapasztalat lehet, hogy a kortárs művészet igenis tud közérthető, szerethető, élvezhető lenni, és nem kell bennfentesnek lenni ahhoz, hogy e szerzők szövegeit megértsük, s fölfedezzük bennük a nekünk szóló üzeneteket. A választott szövegek e tulajdonsága eleve teremt egy olyan pozitív befogadói légkört, amelyben szívesebben és könnyebben megnyílnak az emberek. Nem elhanyagolható, hogy mindez a könyvtár missziója szempontjából nagyon fontos célt szolgál: a kortárs magyar irodalom olvasójává nevel.

Az első *Babaváró* foglalkozásra azért került Varró Dániel szöveg, mert Varró művei alkalmasak arra, hogy humort és egy kis könnyedséget csempésszenek az egyébként nagyon is komoly témákról való beszélgetéseinkbe. Az ilyen jellegű szövegek azért alkalmasak a terápiás munkára, mert az általuk biztosított hangulat felszabadítja azok gátlásait is, akik visszafogottabbak, és egyébként nemigen szólnának hozzá a csoportos beszélgetéshez. A *Babaváró* hét alkalmán nagyon szépen meg lehetett figyelni azt a folyamatot, amint a végére olyan személyiségek is megnyíltak, akik azelőtt el sem tudták volna képzelni, hogy idegenekkel elbeszélgessenek bármilyen személyes problémájukról.

A humoros és játékos szövegek másik nagyon fontos funkciója a feszültségoldó hatás: a szüléssel és a szülővé válással kapcsolatos, többnyire nagyon erős félelmek és szorongások eloszlathatóak vagy csökkenthetőek az ilyen szövegekkel (ezért került a szerzők közé Libby Purves is). Varró azért is jó választás, mert még egy dolgot behoz a nézőpontja a foglalkozásainkra: azt, ahogyan a gyakorló kispapa látja a babagonozás, a gyermeknevelés kihívásait. Varrótól egyébként nemcsak szépirodalmi szövegeket használtunk, hanem egy népszerű női magazinban folytatásban publikált szellemes babanaplót is. A *Babaváró* témakörébe a legszorosabban Varró első babamondókás kötete illett (*Akinek*

a lába hatos). A kötetben szereplő, a baba méhen belüli életéről, majd az újszülött világról szóló színes illusztrációk külön életet adnak a verseknek. Éppen ezért minden szövegmásolatot szkennelve, színes nyomtatásban kapott meg a csoport, hogy ne vesszen el az illusztrációk varázsa, amelyek többlet értéket adnak a versek mellé, s mosolyt csálnak az olvasók arcára.

Az első foglalkozásra bevitt *Szakirodalom-tanulmányozgató* című versike könnyed és találó felütése volt a kezdő szülő szorongásairól való beszélgetésünknek. A tapasztalatlan szülő általában úgy igyekszik csökkenteni szorongását, hogy olvas, méghozzá sokat. Minden részletnek utánaolvas több, akár gyanús értékű forrásban is, s a végére alig lát tisztábban, mert az egymásnak ellentmondó adatok, magyarázatok csak növelik benne a zűrzavart, az aggodalmat és persze az önbizalomhiányt. Vajon mit ír a szakirodalom, megfelelően működik-e, jó ütemben fejlődik-e, eleget alszik és szopik-e, miért sír a babánk? Mit tegyünk vele és mit ne? Mi minek a jele?

„Megéhezni jókor szoktál?/Csekkoljuk le Dr. Spocknál!/Fejed lágva vajon benő?/ Mit mond erről Ranschburg Jenő?”

Számos olyan kérdés, amelyekre a gyakorló szülő már csak legyint, és mosolyog azon, hogy ezeket valamikor elefánt nagyságú problémáknak gondolta. Az első gyermekét váró szülő azonban kevésbé mer a saját szülői ösztöneire hagyatkozni, s bízni abban, hogy tudja jól szeretni és gondozni a gyermekét. Aggódik, szorong, tele van lelkiismeret-furdalással és megfelelni akarással, önváddal, ingerlékenységgel, holott jól is érezhetné magát, és boldogan élhetné meg a babázás vissza nem térő pillanatait.

A Varró-versike mellé Tóth Krisztina egyik nőiségről szóló tárcanovellája került, a *Nagy vonalakban a női szexualitásról*. Tóth Krisztina írásai azért használhatóak jól a biblioterápiás munkában, mert nagyon alkalmasak arra, hogy apropójukon – a nőiség lényegén, élményén túl – az emberiről beszéljünk. A résztvevők általában kedvelik a humorát, s az általa fölvetett, közérthető nyelven megfogalmazott, aktuális témákat. A tárcanovella műfaja arra is alkalmas, hogy az

otthonosság érzését keltse az olvasóban. Rövid formába sűríti a mondanivalót, bár első olvasásra az érdekes, aktuális, de felületes „kis színes” kategóriájába illik. Ha Tóth Krisztina tárcanovelláit olvassuk (pl. a *Vonalkód* vagy a *Pixel* című kötetben), hamar föltűnik a műfaj trükkje is: ebben a könnyed keretben olyan történetek, olyan jellem- és esetleírások bontakoznak ki, amelyek nagyon is sokrétűek, mélyek, súlyosak, költőiek és mindenkit érintő, egzisztenciális súlyú, nagy kérdésekről szólnak. Ide tartozik a pozitív önértékelés kialakítása, nemi szerepünk pozitív módon való megélése, az elmúlás kezelése, végső soron pedig a belső rend és az integritás kialakításának a képessége – csupa olyan problémakör, ami a biblioterápia személyiségfejlesztési céljai között is hangsúlyosan megjelenhet.

A *Nagy vonalakban a női szexualitásról* című írásában a szerző a rá jellemző önéletrajzi fikció keretében negatív emlékeket dolgoz fel, s egy fordítói munka kapcsán, Frédérique Leboyer szülésről szóló könyve apropóján, a jó és élvezetes szülés mítoszáat, illetve a nők és férfiak ehhez való viszonyát járja körül. Az író nagyon szellemesen fejti ki éles kritikáját arról a férfitípusról, aki mindenhez ért, természetesen sokkal jobban, mint mások, beleértve a szülést is.

„Amikor a saját gyerekeket készültem világra hozni, akkor a nőgyógyász folyton azt mondta: nemsokára szülünk. Aztán: ma szülünk. Sőt, a végén már csak ő szült, és amikor az utolsó pillanatban a gyerek apjával beültünk hozzá, akkor már teljesen ki is hagyott a dologból. A fiam nem akart megszületni, váratott magára, minden pasi ezt csinálja egyébként, ő rögtön ezzel indított, a szülész meg a páromhoz beszélt. Nézze uram, mondta neki, és magyarázott, mint férfi a férfinak, én meg ültem kukán a nagy hasammal, nézze uram, mondta a szülész, és akkor arra gondoltam, hogy a fiammal a hasamban bizonyára hamarabb szóba állna, mint velem, oktan asszonyállattal. Frédérique, Frédérique, gondoltam akkor magamban, miközben a szülési tudnivalókat olvastam és fordítottam, szóval, Frédérique, csí ide-csí oda, nem lennék én a te feleséged, hál'istennek csak

a fordítód vagyok, egy dekadens, természetből elszakadt asszonyszemély, aki szülni azért már szültem. Erre persze Frédérique rálegyintene, hogy ugyan már, az nem jelent semmit, az elmélet a lényeg.”

Leboyer szülésről szóló könyvében is egy olyan férfi beszél, aki elméletben mindent jobban tud mindenkinél, nagyokos elmélete szinte hívja a kifigurázást, Tóth Krisztina pedig belemegy a játékba: hozzá nem értő, „oktan asszonyszemélyként” olvassa a szakirodalmat az élvezetes szülésről, a köldökkel való bűgásról és egyéb fontos tudományokról.

A szöveg kiváló alkalmat ad arra, hogy a szakirodalomban olvasottakról, illetve a szülés témájához való hozzáállásunkról, a szülés körüli mítoszokról is gondolkodjunk kritikusabban. Az ilyen szövegeknél fontos hatótényező a perspektívaválasztás is: az egyes szám első személyben elmondott, belső nézőpontú elbeszélés, a főhősnő viselkedésére és érzelmeire irányuló számos értékelő megjegyzés, a kihangosított gondolatok, az átélt szituációk megidézése hitelessé teszik a szöveget, az őszinte vallomás-jelleg szinte hívja az olvasó azonosulását és empatikus reakcióit – ez nemcsak befogadás-elméleti nézőpontból, hanem a biblioterápiás munka szempontjából is meghatározó.

A biblioterápiás szövegek kiválasztásakor mindig érdemes az aktuális évszakra, ünnepkörre is koncentrálni, reflektálni – esetünkben ez a közelgő karácsony volt. A karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódó beszélgetés alapjául Pilinszkytól vettünk elő néhány gyönyörű sort a *Hitünk titkai* című esszéből, egy 1974-ben az Új Emberben megjelent újságcikkből. Pilinszky ebben az írásában az adventről mint a várakozás, készülődés és hazatalálás ünnepéről ír, amit párhuzamba lehet állítani a babára való várakozással és készülődéssel, illetve az otthonteremtés ünnepmivoltával. A szöveg segítségével a babára való várakozásról és az otthon fontosságáról lehetett beszélgetni. Pilinszky ebben az esszéjében a gyermekkori karácsonyok kapcsán mondja ki a szeretetről és a kötődésről azt a bölcsességet, ami egy szabad, boldog, elégedett, szellemiek-

ben és lelkiekben gazdag élet felé vezetheti az embert:

„[...] nincs nagyobb kaland, mint hazaérkezni, hazatalálni – beteljesíteni és fölfedezni azt, ami a miénk. És nincs gyengébb és „jogosabb” birtoklás se, mint szeretnünk azt, akit szeretünk, és aki szeret minket. Csak a szeretetben, csak az ismerősben születhet valódi „meglepetés”, lehetséges végeérhetetlenül várakoznunk és megérkezniünk, szakadatlanul utaznunk és szakadatlanul hazatalálnunk. Minden egyéb kaland, minden egyéb megismerés és minden egyéb várakozás véges és kérdéses. [...] Az, aki hazakészül, már készülődésében otthon van. Az, aki szeretni tudja azt, ami az övé – szabad, és mentes a birtoklás minden görcsétől, kielégíthetetlen éhétől-szomjától.”

A várhatóan sok szép, de akár fájdalmas emléket is megmozgató Pilinszky-szöveg mellé feloldásképpen került a foglalkozásra egy könnyedebb szöveg, Varró Dániel *Babavárogatója*, amely más aspektusból, a pocakban lévő babához beszélgető apuka szemszögéből mutatja meg a várakozás bensőségességét.

„Beszélek hozzád, kisbabám,/ most még csak így, hason keresztül,/ háthogyha hallod is talán,/ mint plusz kilót a kismamán/ a mérleg érez, és berezdül,/ mint kinti napfényt átereszt tüll –/ beszélek hozzád, kisbabám.”

E versikével azt a kérdést lehet körüljárni, hogy szoktak-e beszélni a babájukhoz a pocakban, illetve milyen más módokon próbálnak kapcsolatot teremteni vele.

A soron következő *Pocakmese* szerzője, Szabó Attila, színházi rendező, egy ikerpár apukája, aki egy rendkívül bájos történetet írt meg. A narrátor elmeséli a várakozás kilenc hónapját, a pocakban lakó baba szemszögéből részletezve, fontolgatva, hogy mikor mit élt át, egészen a megszületésig. A kötet szellemes illusztrációi különleges, összkomfortos pocaklakásban ábrázolják a külvilággal modern eszközökön (pl. telefonon, számítógépen) kommunikáló babát. Éppen ezért nem is fénymásolatban olvastuk ezt a szöveget, hanem körbeadtuk a kötetet, és két

hét alatt mindenki hazavihette elolvasni. Itt kivételesen egy hosszabb szövegről volt szó: a fantasztikus történet ötvenöt oldalon bontakozik ki, s nem lineárisan, hanem a kilencedik fejezettől visszaszámolva meséli el a baba fejlődésének és megszületésének kalandjait. Egy ilyen mese alkalmas lehet arra, hogy előhívja a méhen belüli életről, szülésről, születésről alkotott egyéni fantáziáinkat.

Hasonló céllal került a foglalkozásra Szabó T. Anna önéletrajzi ihletésű *Szülőszoba* című verse is, amely a szülés egyedülálló élményét és női tapasztalatát, a szülő nő gondolatait és létélményét örökíti meg, a vajúdástól egészen a baba szülőcsatornán való kibújásáig. Egy ilyen nehéz szöveg helye bizonyosan nem az első foglalkozásokon van, amikor még riasztóan hathat, hanem akkor vehetjük elő, ha a csoport már kellően összeszokott, beavatott és felkészült arra, hogy a számára leginkább szorongást és félelmet keltő mozzanatról, a szülés pillanatairól beszéljünk. A vers lírai énje egy olyan nő, aki szorong az első szülése előtt és közben is, nem érzi magát felhőtlenül boldognak, s nehezen tudja átadni magát az elsöprő, erőszakos élménynek. Vajúdása, magányos kínlódása közben azonban rájön arra, hogy mindez nem hiábavaló, a szenvedésnek, a fájdalomnak magasztosabb értelme, célja van:

„Ne tarts ellen, add át magad,/ ez a szenvedés nem te vagy,/ de ez az óra csak tied:/ nem szülheteti meg senki más/ a gyermeked./ Erre születtem. Erre vártam./ Hogy mozogjon az ajándékgyermek/testem vergődő kosarában.”

A kulcsjelenetekben kirajzolódik a női lét misztériuma, a nő mint teremtő, aki életet ad, s ott liheg a végső pillanatokban, ereje fogytán, de boldogan, végül látjuk a baba megszületésének küzdelmes és diadalmas pillanatát. A versben a szülő nő végső soron nagyon is magányos fájdalma és küzdelme nyer föloldozást, fölsejlik az anyaság öröme, az új élet adásának csodája. A fájáshullámok szöveggé lényegülve hatalmas erővel sodorják magukkal az olvasót, ezt erősíti a vérrel, verejtékkal, magzatvízzel hömpölygő, szinte egy lélegzetvétellel felolvasható szöveg rendkívül erős élményfolyama.⁸

A következő szövegpár Varró Dániel *Altató apukáknak* és Kaffka Margit *Lackó* című verse volt – egyikben az apa, másikban az anya küzd hasonló problémával: megpróbálja elaltatni a kisbabáját, s ennek a nehézségeit járja körül, közben reflektálva saját léthelyzetére. Kaffka Margitnál az anya önfeláldozó, önfelejtő gondoskodással, aggodalmaskodva veszi körül a kisbabát. Az anya addigi életének minden egyéb értelme, tartalma, szereplője ködbe vész, s helyére áll a gyermek, az anya lényét, lelkét betölti életének új értelme:

„Tejszagú, édes kis testeden át,/Csak azon át szabad az út már nékem.”

Ezzel szemben Varrónál az apa talpraesett, bohém alak, aki természetes könnyedséggel veszi tudomásul az aznapra kijutott harci feladatot: anyának alvásra van szüksége, apának kell elaltatni Misit, s ennek érdekében mindent bevet, mondókát, ringatást, racionális rábeszélést, végül pedig győz – önfeladás nélkül, önbizalommal megoldja a helyzetet:

„Borús és deprimált apádnak/egyetlen árva csillaga,/ne akarjad, hogy énekeljek,/ aludj el szépen, kisbaba./Alszik a ciciben a tej,/ a farpofán a friss kaka –/ most nem pelenkáz át apu,/ aludj el szépen, kisbaba./ Ordítasz adta kölke, mi?/ Nem hagyod apád költeni?/ Megírta Ady Endre is, mi van:/ aludj, mikor az apád altat./ Most apád altat kisfiam.”

Az *Altató* klasszikus sorait is megidézi ez a vers, miközben humorba tudja fordítani a baba alvásának szorongató problematikáját. Minden szülő számára rémálomba illő, ha a baba nem alszik jól, illetve nehéz elaltatni. Ezen a mindennapokat megkeserítő nehézségen talán úgy lehet a legkönnyebben felülemelkedni, ahogy Varró apukája teszi. A verspár alkalmat adhat a foglalkozás résztvevőinek arra, hogy elgondolkodjanak saját pozíciójukon: melyik szülőtípust érzik magukhoz közelebb állónak, s milyenek szeretnének lenni.

Libby Purves szellemes lektúr trilógiájának *Hogyan ne legyünk tökéletes anyák?* című első kötetéből *A mózeskosár: csecsemőkor* fejezet

három oldalas részlete a tökéletességi-ideál elengedésének fontosságáról és az „elég jó szülő” kritériumainak demitizálásáról szól. A szerző saját tapasztalatai alapján írja le, hogy a gyermeknevelésbe beleszólok, csupa jó szándékú ember (védőnő, nagyszülő, barát) hogyan ébreszt a kismamában büntudatot: talán tényleg nem gondolozza elég jól a gyermekét, nem adja meg neki mindenből a lehető legjobbat? Purves ellenpontozásként azt is bemutatja, hogy a hús-vér, nem annyira tökéletes és önfeláldozó, ellenben kreatív és gyermeküket igenis szerető szülők idő- és pénzhiányban milyen megoldásokat találtak ki és alkalmaztak csecsemőik szórakoztatására, lekötésére, a maguk idegeinek megkímélésére, illetve felnőtt létük tevékenységeinek védelmére. Purves saját példája is ebbe az ötletsorba illeszkedik:

„Minden este átszeltem Londont egy mózeskosárral, lezseren testhez simuló lurexfelsőben, hogy a fényűzést összehangoljam az állandó szoptatással. Nicholas izgatottan nézelődött, miközben barátságos skótok szerencsét hozó bankjegyeket dugdostak a markába. Mindenki-re rámosolygott, elégedetten szopott, és jóízűen elszunyókált, mialatt Dorian Williams üvöltve kommentálta a lenti hatalmas arénában zajló ugratást. A baba gyöngyszemével szorgosan fürkészsze a terepet, mintha azt mondta volna: Hála istennek, végre valaki megértette, hogy mit akarok. – Később sem nőttek meg jelentősen az igényei: tízezer ember, négy katonazenekar, kétszáz ló és egy páholyra való spicces csodáló egész jól elmulattatta.”

Varró Dániel kispapa-naplója, bár költő írta, messze nem irodalmi szöveg, ugyanakkor nagyon szellemes és tanulságos. Olyan témákról szól, amelyekkel minden kisgyermekes szülő szembesül: például a fegyelmezés mikéntjéről és annak látszólagos hatástalanságáról, a gyermekről lepergő szülői intésekről. A kedves példákban kiderül, hogy Misi igenis figyel a szabályokra, csak kísérletezget, hátha sokadszorra meg szabad tennie, amit addig nem lehetett, miközben ügyesen kordában tartja, irányítja szüleit.

A másik, ezzel összehasonlítható klasszikus

Szabó Lőrinc-versben (*Lóci óriás lesz*) Misihez hasonlóan a rosszkodó, megzabolázhatatlan kisgyerek, a kisördögként feltűnő Lóci áll a középpontban. Itt az apa egy más kor és kultúra szülötte, kevésbé megengedő és megértő lélek, mint a Varró-napló papája: azon gondolkodik, hogy el kéne verni ezt a szörnyű rossz, kezelhetetlen gyereket, majd hirtelen meggondolja magát, s leül hozzá játszani. A közös játék során az apa megtapasztalja a gyermeki létpozíciót, és szorongást keltő minoritás-érzés lesz rajta úrrá. Az apa ebből a nézőpontból érti csak meg, hogy a kisgyerekek milyen nehéz alkalmazkodnia a felnőttek világához, s milyen tehetetlen is gyermek mivoltában, illetve milyen lehetetlenséget vár tőle, amikor korai önuralomra, önfegyelmre akarja szorítani. A válasz, a konfliktus megoldása a szeretetteljes odafordulás, az együttes élmény szerzésére való alkalomteremtés, és ennek nyomán a gyermeknek való megbocsátás lesz, a kicsi jelképes magasba emelésével.

E két szöveg kapcsán a leendő szülők megbeszélhetik saját elképzeléseiket a gyermeknevelésről, felidézhetik saját gyermekkoruk emlékeit a szülő-gyermek konfliktushelyzetekről, s a nevelési stílusnak a gyermek személyiségfejlődésére gyakorolt hatásairól.

A biblioterápiás csoportmunka személyes tapasztalatai

Arra a kérdésre, hogy vajon miért olvastuk el Varró Dánieltől a *Szakirodalom tanulmányozgató* című versikét, az egyik apuka azonnal megfogalmazta a szorongás témát és ennek ürügyén elmesélte, hogy „a félelem új dimenzióját ismer-te meg”, amikor az egyik magzati szűrővizsgálaton baljós határértéket kaptak. Sok szülő kerül hasonló helyzetbe, mivel nem tudja pontosan, melyik érték mit jelent, s mit is várhat valójában az ilyen szűrővizsgálatoktól. Ezzel kapcsolatban sorjázta az élménybeszámolókat mindenféle rossz vizsgálati eredményekről és a nyomukban kialakult otthoni pánikhangulatról. Többen megfogalmazták: már azt is jó hallani, hogy mások hasonló gondokkal, félelmekkel küzdenek, és támogatni tudják egymást a túlélési, megoldási

mintákkal, ötletekkel. Tulajdonképpen ez volt a foglalkozások egyik legfontosabb hozadéka: annak a tudatnak a megerősítése, hogy mások is hasonló problémákkal küzdenek vagy küzdöttek és nem vagyunk egyedül.

Az anyukák elismerték, hogy túlaggódják a babavárás-szülés dolgát, és igyekeznek mindent elolvasni, mindennek utánajárni, ami természetes és érthető törekvés, de fontos tudatosítani, hogy aki pusztán okos könyvekből, nem létező átlag csecsemőkről szóló egzakt leírásokból próbál mindent megoldani, annak még sok bosszúsága és csalódása, szorongása lesz. Ennek kapcsán beszélünk a szülői önbizalom fontosságáról, illetve Winnicott brit gyermekorvos, pszichoanalitikusra hivatkozva arról is, hogy milyen az „elég jó szülő”, aki mindig a korának megfelelő módon és mértékben szeret, és támogatja gyermeke törekvéseit, illetve milyen az a megtartó, ösztönző, szeretetteljes családi háttér, amelyre minden gyermeknek szüksége van az egészséges személyiségfejlődéshez.

A résztvevő nagymamánk azt is észrevette, hogy nyilván nem véletlenül ezek a nevek (Spock, Vekerdy, Ranschburg) kerültek a foglalkozásra. Valóban cél volt, hogy a szülők információs igényére figyelve, indirekt módon, igényes és bevált szakirodalmi olvasnivalót is ajánljunk.

A második szövegre rátérve, egy apuka bevallotta, hogy magára ismert a Tóth Krisztina szövegében kifigurázott nagyokos férfitípusban. Ez nagy önkritikára vall, hiszen a vázolt kép egyáltalán nem dicsó. Később azonban kiderült, hogy nem érzekelte a szöveg irónia mögé bújtatott üzenetét, hogy nem kéne ilyennek lenni, mert nem az elmélet a lényeg. Elmondta, hogy alig várja már, hogy a babájuk túl legyen a spontán fejlődésen, mert utána szeretné végre minden okosságra megtanítani a gyermekét, amire csak lehet. Ez ugyan érthető vágya egy szülőnek, mégis arról árulkodik, hogy ez a résztvevő valamit nem értett meg abból, amire szerettük volna ráébreszteni – a baba nevelésében nem a szakirodalmi előírásoknak és az általunk fontosnak tartott tudásnak kell elsősorban megfelelni, hanem babánk saját fejlődési ritmusát és érdeklődését is figyelembe véve, a spontán fejlődést-

tanulást kellene ösztönözni. Egy másik apuka jobban érzékelt a szöveg ironikus üzenetét, amikor szinte pirulva ismerte be, hogy benne is van valami a Leboyer-férfítípusból, de igyekszik az okoskodáson túl átérezni minden vélt vagy valós nehézséget a babavárás során, és nagyon készül az apai teendőkre, igyekszik mindenben támogatni a párját.

A két szövegre adott eltérő válaszreakciók hátterében többek között a humor és az irónia-önirónia befogadásban betöltött szerepe állhat. Míg a humor képes a legszorongóbb, legkevésbé beszédes csoporttagokat is megnyerni, oldani és bevonni a beszélgetésbe, az (ön)irónia inkább eltávolítja őket a szövegtől, az ironizáló szereplővel való azonosulástól. A humoros szöveg esetében azon kapja magát az olvasó, hogy nemcsak a szereplő csetlés-botlásain, hibáin, hanem ezekben magára ismerve tulajdonképpen önmagán is nevet, s ez részvételre indítja, de meg is könnyebül tőle. Ez magyarázhatja, miért azonosulnak könnyebben olvasóink a Varró-féle babaversek érzelmvilágával, s miért vonódnak be kevésbé egy olyan erősen ironikus szöveg világába, mint amilyen Tóth Krisztináé. Csoportunk tapasztalata szerint az irónia és önirónia inkább az idegenség-élményt növeli a befogadásban, ami az irónia ellentétes beszédmódjának és értékvesztést tematizáló jellegének feszültséget keltő, távolító hatásából következhet. Ugyanakkor az is fontos, hogy egy ilyen szöveg jobban ráirányítja a figyelmet a hibáinkra, a saját érzelmekre, viselkedésre vonatkozó belátást intenzívebben növeli, amivel kellemetlenebb szembesülni. Különbséget látok a másokra irányuló irónia és az önirónia hatása között is: a korban és jellegben különböző biblioterápiás csoportjaim női olvasói jelentősen kevésbé tudtak azonosulni a *Nagy vonalakban a nőiségről* című szöveg macsó férfiakon élcelődő narrátorának gondolkodás- és beszédmódjával, s közelebb állt hozzájuk Tóth Krisztina esendő, önironikus elbeszélője egy másik novellájából, *A lélek megatesztből*. Itt a narrátor saját élményeinek erősen és kritikusan önreflexív feltárásmódja mintát nyújt az olvasónak arra, hogy maga is emlékezzen, és dolgozzon saját hasonló élményein.

Összességében sikeres volt az első foglalkozás, főként azért, mert a résztvevők már az első alkalommal hajlandóak voltak megnyílni és személyes élményekkel is bekapcsolódni, annak ellenére, hogy az ismerkedés és a terápiás szerződés megbeszélése után viszonylag kevés idő maradt a művekről való beszélgetésre. A csoport végén, hazakészülődés közben elhangzott az is: megerősítést kaptak, hogy igenis lehet készülni a babára, de azt nem gondolták volna, hogy ilyen indirekt módon, az irodalom segítségével is jó eredményt lehet elérni. A második alkalomra már azzal jöttek, hogy kikölcsönözték a Varró-kötetet a könyvtárból, lelkesen olvassák, és nagyon megszerették.

Karácsonyi ünnepkörről lévén szó, a második alkalomra szaloncukrokkal és egy hátizsáknyi ajándékba szánt kismama magazinnal érkeztem, aminek mindenki nagyon örült. Bemelegítésként arról beszélgettünk, hogy ki mit vitt haza az első alkalomról. Többek számára az volt a legbiztatóbb, hogy mások is küzdenek hasonló gondokkal, hogy nincsenek egyedül a problémáikkal, illetve hogy lehet készülni a babára, tudatosan olvasgatni, beszélgetni.

Az erre az alkalomra szánt Pilinszky-részlet hangos felolvasása után egyértelműen látható volt az arcokon a megilletődöttség, ami megfelelő alaphangulatot teremtett egy bensőséges eszmecseréhez. A beszélgetést indító körkérdés arra vonatkozott, hogy kinek melyik volt a legkedvesebb gondolata, sora, és indokolni is kellett, hogy miért.

Az egyik apuka visszaemlékezett a gyermekkori karácsonyokra, amikor még nem volt az a nagy „bevásárlósdí”, mint manapság. Szeretett várakozni, jó volt a megadatott idő, hogy fel tudjanak készülni az ünnepre. Fontos gondolatként a várakozás fontosságát és a türelmet emelte ki, hogy megéljük azokat a perceket, hónapokat, amelyek a baba érkezéséig adatnak, illetve azt, hogy ez a várakozás tanulható. Mindenki egyetértett abban, hogy a várakozásról még sokat kell tanulnia. Az utolsó mondat kapcsán („*Aki valóban tud várni, abban megszületik az a mélységes türelem, amely szépségében és jelentésében semmivel sem kevesebb annál, amire vár.*”) arra

terelődött a szó, hogy a párkapcsolat és a család fenntartásához fontos az adott pillanattal, a jelenel is foglalkozni, tenni érte és megbecsülni.

A legtöbbet azt a gondolatot emelték ki, hogy nincs szebb dolog, mint hazaérkezni, hazatalálni. Összekötötték ezt önmaguk és a párjuk megtalálásával, a családalapítással. A szöveg beváltotta a biblioterapeuta hozzáfűzött reményeit: segítségével sikerült felidézünk a gyermekkori karácsonyokat, bennük gyermekkori önmagunkat, és nemcsak a karácsonyra, hanem a babavárára vonatkoztatva is megfogalmaztatta velünk az ajándék, a csoda és a várakozás fontosságát.

Másodikként egy könnyedebb verssel foglalkoztunk. Varró Dániel *Babavárogatójával* kapcsolatban azt a kérdést jártuk körül, hogy szoktak-e beszélni babájukhoz a pocakban, illetve milyen más módokon próbálnak kapcsolatot teremteni vele. Kedves történetek kerültek elő mesemondásról, éneklésről, bokszolásról, focizásról, csikizésről, zenehallgatásról, és persze a Varrónál is előkerülő undok ultrahangos nénikről. Beszélgetés indult arról, hogy a magzat hogyan és mit érzékel a külvilágból érkező ingerekből, hangokból, hangulatokból. Ezt az alkalmat kihasználva, ismeretterjesztő jelleggel megosztottam néhány alapvető lélektani tudnivalót, kutatási eredményt – itt tehát megint az információ igény kielégítéséről, információadásról van szó. A csoport szívesen vette ezt a törekvést, ami pozitív visszaigazolást jelent az információ és a fejlesztő biblioterápia ötvözésével kapcsolatban. Természetesen nem elfelejtve azt, hogy mindig egészséges arányban kell tartani a csoportbeszélgetés során a személyesről és az általánosról való eszmecserét, hiszen utóbbi teret enged a rejtőzködésnek, a “másról beszélésnek”, a személyes problémák elhallgatásának.

A harmadik alkalomnál sokat vártam Szabó Attila *Pocakmeséjétől*, ami csak részben igazolódott be. Talán éppen a nem szokványos, lineáris rendet megbontó szövegszervezés tette, hogy a csoport több tagja arról panaszkodott, elsöre nem teljesen értette, nem állt össze a kép, hogy miről is van szó ebben a könyvben, talán kétszer kellett volna elolvasni. Nem tudták eldönteni, hogy a Mackó nevű szereplő kicsoda, talán az

ikertestvér? Vagy a lélek? Vagy csak egy elképzelt barát?

Arra a kérdésre, hogy kinek melyik volt a kedvenc jelenete a történetben, már mindenki szívesen lapozta és olvasta föl a neki kedves sorokat. A legtöbb szavazatot fantáziadússága és szellemessége miatt a kilencedik fejezet azon része kapta, amikor egy bolti jelenetben a megszületés előtt közvetlenül, a kis lénynek egy életvásárlói prospektus kínálata alapján döntenie kell, miként szeretne megszületni, mi lenne szívesen: hegy tetején szikla, patak partján kavics, utcasarkon macskakő, illatos tavaszi virág, hosszú életű tölgyfa, madár, szúnyog, falevél, röpködő újságkivágás, táltos ló, sárkány... esetleg ember?... a többi lehetőség elfogyott. Mivel a kasszánál kígyózó sorban várakoztak a türelmetlen, szitkozódó életvásárlók, gyorsan rábökött az egyik oldalra, meg se nézte rendesen, s így tulajdonképpen véletlenül született meg emberként.

Egy másik jelenetben arról van szó, hogy a baba nem véletlenül születik éppen abba a családba és éppen akkor, amikor érkezik. Az egyik csoporttag nagyon hitt ebben az elrendeltettségben, amit a vallásos hitével kapcsolt össze. Majd felidézte, hogy milyenek voltak a saját lányai, hogyan viselkedtek a pocakban, hogyan várták őket. Egy harmadik jelenet előrevetítette a következő foglalkozás témáját: a születés perceiben a szülőcsatornán halad kifelé a baba, és meglátja az alagút végén a fényt. A kép kapcsán földidézhető és kibeszélhető volt a saját születésünkről és a babánk szüléséről bennünk élő fantázia.

A negyedik alkalomra eléggé összeszokottnak és beavatottnak látszott a csoport ahhoz, hogy egy nehezebb szöveggel foglalkozzunk. Szabó T. Anna *Szülőszoba* című versének felolvasása után néma, döbrent, meghatott csend honolt. A nyitókérdés arra vonatkozott, hogy milyenek találják ezt a szülés-élményt, illetve milyenek szeretnék a sajátjukat. Mivel a csoportban mindenki az első babáját várta, teljesen érthető érzéseket sorolt a csoport: az ismeretlen, idegen kintől, fájdalomtól való félelmet, és azt a fenyegetést, hogy valami baj lesz, például koraszülött lesz a baba. Az egyik kismama azt is elmondta,

hogy kétségbe van esve attól, amiket a jóindulatú rokonok mesélnek a saját szüleiéről, teljesen össze van zavarodva, és fél az ismeretlen helyzettől. Kimondta, hogy az apuka lehet az a lelki támasz, aki – akár a versben – fogja a kezét szüléskor, hogy ne legyen egyedül. Ennek kapcsán elbeszélgettünk, hogy tudják-e, ki segíthet a szüléskor, például ki a dúla, és mi a véleményük az apás szülésről. Az egyik anyukáról kiderült, hogy kellemetlen neki ez a téma, mert nem terveznek apás szülést: a párja képtelen lenne elviselni azt az élményt, ami ott várná, ezért nem is szeretné ráerőltetni. Megerősítettük, hogy emiatt nem kell rosszul éreznie magát. Arról beszélünk, hogy manapság mítoszok élnek a természetes szülés és az apás szülés körül, s ha valaki nem ilyet tervez, vagy akarata ellenére nem sikerül neki, az bukott anyának érezheti magát, illetve úgy érezheti, kimaradt valamiből. Ezek a mítoszok nemcsak jótékony gondolatokat közvetítenek, károsak is, hiszen előre szorongásokat ültetnek el a szülőknél, hogy vajon képesek lesznek-e megfelelni a természetes szülés vagy az apás szülés kívánalmának. A környezetükben és a médiában sokan azt érzetik velük, hogy nem normális, ha az apa nincs jelen a szülésnél, mert nem fog kellőképpen kötődni a gyerekhez, illetve visszafordíthatatlan kárt okoz a gyermek személyiségfejlődésében, ha az nem éli át a természetes úton való megszületést. Gyakran az anyatársak azok, akik gúnyos megjegyzéseket tesznek, rossz gondolatokat ültetnek el, szorongásokat okoznak más anyáknak. Az olyan „szakértők” is sok kárt okoznak, mint az első foglalkozásunkon citált francia szülész doktor, aki arról akarta meggyőzni a nőket, hogy ha nem élvezik a szülést, akkor valamit rosszul csinálnak. Ez fölösleges és felelőtlen büntudatkozás.

A *Babaváró* csoportalkalmak között ez volt az, amelyiken kiemelkedően nagy igény mutatkozott arra, hogy a csoportvezető, valamint a csoport nagymama tagja beszéljen saját szüleiéről, hiszen ők már megélték egy vagy több szülést. Fontos volt számukra az őszinte élménymegosztás, amelynek során nem akartuk meggyőzni őket sem az élvezetes, sem a fájdalom- vagy problémamentes szülésről. Ugyan-

akkor pusztán azzal, hogy beszélünk róla, a helyzet maga ismerőssé vált, készülni lehetett rá, kevésbé volt már félelmetes. Arról beszélünk, hogy minden szülés más, ezért nem lehet receptet adni, a túlélés egyetlen biztos záloga az önbizalom, hogy túl leszel rajta, meg tudod csinálni, hiszen a női szervezet csodálatosan ki van találva erre a feladatra. A versből újraolvastuk ehhez a „Ne tarts ellen, add át magad...” kezdetű strófát. Messzemenően egyetértettünk abban, hogy az önbizalom a kulcsmozzanat – erről szólt a beszélgetésünk már az első alkalommal is.

A következő alkalommal Varró Dániel *Altató apukáknak* és Kaffka Margit *Lackó* című verséről beszélgettünk. A verseket rábeszélés után két csoporttag, egy férfi és egy nő olvasta fel, vegyes sikerrel. A Varró versét felolvasó apuka sokkal jobb elemzőnek bizonyult, mint felolvasónak, alig tudta átadni azt a könnyed humort és játékos ritmust, iróniát, ami átsüt a versen, ami élteti a szöveget. Kár volt érte.

A beszélgetés hamar nagyon gyümölcsöző irányt vett: a felolvasó apuka fölvetése után arról kezdtünk beszélgetni, hogy a férfiak elsősorban megoldandó feladatnak tekintik a baba körüli teendőket, míg a nők feloldódnak ebben a tevékenységben, és hajlamosak túlaggódni a helyzeteket, esetleg feláldozni magukat a gyermekeikért.

A másik témánk az volt, hogy miben mutatkozik meg az időbeli, korbéli távolság a két szerző között: hogy mennyire más az a férfi- és nőszemély, apa- és anyaszerep, ami Kaffka korában volt elfogadott, ideálisnak tekintett. Ma jóval több az olyan modern, „bevállalós” apuka, aki megosztja a babagondozás tennivalóit az anyával, aki nem ijed meg a pelenkázástól, öltöztetéstől, etetéstől, altatástól. Kaffka idejében ez elképzelhetetlen volt. Természetesen ehhez az is kell, hogy az apuka akarjon aktív részese lenni a babagondozásnak és a gyermek mindennapi tevékenységeinek, az anyuka pedig hagyja őt érvényesülni e téren, bizzon benne, hogy meg tudja csinálni. Vagyis nemcsak az apukákat kell partnerségre és együttműködésre biztatni, hanem az anyukákat is.

A verspár alkalmat adott arra, hogy elgondolkodjunk, melyik típushoz érezzük magunkat közelebb. A többségnek szimpatikusabb volt a családi munkamegosztáson alapuló, modernebb modell, amely az anyává váló nő szakmai és magánéletbeli érvényesülését is elképzelhetőnek tartja a társadalomban.

A következő foglalkozáson Libby Purves *A mózeskosár: csecsemőkör* című lektűr részletét olvastuk el együtt. Az eredmény igazolta, amit a korábbiakban a terápiás céloknál tárgyaltunk, hogy a lektűr is alkalmas szöveg lehet – ebben az esetben a tökéletesséideál elengedéséről szóló beszélgetés beindítására, ráadásul úgy, hogy még nevetünk is rajta.

Talán ez volt az a téma, amelyért a csoporttagok a leginkább hálásak voltak. A szöveg kapcsán arról beszélgettünk, hogy a tökéletességre lehet törekedni, de ha az ember az életét állandóan elérhetetlen ideálok és szabályok árnyékában tölti, és a gyermekét is így gondolja-neveli, akkor sorozatos csalódások és kudarcok várnak rá. Az egyik lehetőség, hogy az ember folyvást rosszul érzi magát és büntudata van, amiért valamit nem jól csinál, „*a másik lehetőség, hogy megnézed a gyerekedet: mennyi mindent rosszul csinálsz, a gyerek mégis tökéletes. Szeret téged. Majdnem tiszta, és éppen nem is olyan éhes. Úgy veszi az életet, ahogyan jön. Hogy papírpelénka van rajta, felemás zokni és a kétéves bátyja könyékig feltűrt pulóvere, nem érdekes.*” Épp elég nagy kihívás, hogy az ember „elég jó szülő” legyen, aki korának megfelelő szinten szereti, gondolja és támogatja gyermekét, teret adva neki az önálló kibontakozáshoz.

Természetesen nem baj, ha az ember szeretné jól csinálni a babagondozást és gyereknevelést, csak azon múlik utána minden, hogy ne akarjon mindig másoknak vagy olyan mércének megfelelni, amelyek irreálisak. Az ember a saját mércéit kövesse, ne a mások által jónak tartott utakat akarja mindenáron járni. Meg kell tenni a tőlünk telhetőt a baba érdekében, de nem olyan áron, hogy rámegy a lelki nyugalomunk, a magánéletünk és minden más, ami a felnőtt létünkben valaha számított. Purves hangsúlyozza: az is sok nehézséget okoz, ha a munkánkban törekszünk

perfekcionizmusra, legalább a gyermeknevelésben ne kövessük el ezt a hibát. A gyermeknek is könnyebb lesz, ha nem szembesül állandóan kimondott-kimondatlan elvárásokkal, ha nem kell mindenáron tökéletesnek lennie. Ez a tökéletesséideál-probléma visszatérő témánk volt a csoporton, ezáltal valami alapvetően fontosat sikerült tudatosítani: az önismeret, az önbecsülés és a ránk szabott út járásának képességét és bátorságát.

2013 februárjának végén tartottuk a *Babaváró* utolsó foglalkozását. E napon több feladat is állt előttünk. Először sort kellett kerítenünk annak az eszmei útnak a képletes lezárására, amelyet december óta együtt jártunk be. Erre tökéletes apropónak kínálkozott Varró Dániel naplórészlete, s mellé egy mindenki számára ismert klaszrikus vers Szabó Lőrinc-től.

A foglalkozás tervezett témái a szülői szerep kihívásai, az együttes élmény és a játék szerepe, valamint a fegyelmezés módjai, és az erről szóló saját gyermekkori emlékek voltak.

A szövegek felolvasása után az egyik apuka indította a közös gondolkodást. Összehasonlítva a megismert két apatípust, Varró mellett tette le a voksát, mert a demokratikus nevelést érezte magához közelebb állónak. Arról beszélt, hogy a gyermek korának megfelelő legjobb fegyelmezési eszköz, ha a szülő azt ajándékozza a gyermeknek, amire az a legjobban vágyik: a figyelmét. Erre jó alkalom a közös játék, a közösen töltött értékes idő. Megemlítettem Mérei Ferenc együttes élmény fogalmát, amelyre már korábban is utaltam, s amely az elsődleges kötődésben az egyik legfontosabb tényező. A közös élményszerzésre számos alkalom kínálkozik, közös játék, kirándulás, tevékenykedés, olvasás, beszélgetés. A hangsúly azon van, hogy a szülő ne csak egy légtérben tartózkodjon a gyermekkel, hanem érezhetően fordítsa felé a figyelmét és valóban vele törődjön (ne az újsággal, számítógéppel, TV-vel stb.).

A Szabó Lőrinc-verssel kapcsolatban arról beszélgettünk, ki hogyan emlékszik a saját gyermekkora, milyenek voltak a szülő-gyermek erőviszonyok, konfliktusok. Az egyik apuka elmondta, hogy falun nevelkedett, volt két fiú-

testvére, s a három fivér leginkább együtt múltatta az időt az utcán, a szomszédban, a mezőn, a többi falusi gyerekekkel. A szülők gyakran nap-hosszat nem is látták őket, csak akkor kerültek a szemük elé, ha valaki odacitálta őket valami főbenjáró gaztett miatt. Ilyenkor járt a jogosnak elismert füles, aztán ment az élet tovább a szokott kerékvágásban. Akkoriban falun nem volt szokás, hogy a szülők játsszanak a gyerekekkel vagy bárhová elvigyék őket játszani. A gyerekek önjárók voltak, és leginkább egymást nevelték. Azt mondta, hogy ő más szeretne lenni, mai modern apuka, aki sokat játszik a kislányával, és sok hasznos időt tölt vele, ami a gyereknek is fontos élmény és elkíséri egész életére. Hasonlóra emlékezett vissza a párja: „Mi is nap-hosszat az utca végén játszottunk a faluban, de a szüleink fontosnak tartották, hogy minden nap legyen idő a közös beszélgetésre. Ezt azóta is kiköveteljük anyuékától, hogy hagyják ott a munkát, az várhat, inkább velünk beszéljenek. Ezt a jó szokást, a folyamatos kommunikációt fenntartom az öcsémmel is. Nagy különbség volt köztünk, és amikor megtudtam, hogy fiú-testvérem fog születni, hallani se akartam róla. Aztán mégis imádtuk egymást és én terelgettem, ma is nagyon jó a kapcsolatunk.”

Egy másik apuka úgy emlékezett vissza, hogy velük sosem játszottak a szüleik, hanem a testvéreikkel, barátokkal, óvodai és iskolai társakkal oldották meg a társas szükségleteiket. Elmondta, hogy családja nevelési stílusa meglehetősen tekintélyelvű volt, gyakran elcsattant egy-egy atyai pofon. Ha megszületik a gyermeke, ő máshogyan csinálná – nem fizikai erő, hanem megbeszélés-párti. Reméljük, hogy ez valóban így lesz, ha szülővé válik.

A csoport legidősebb tagja azt idézte föl, hogy sosem volt komoly fegyelmezési probléma a három gyerekével, mert a faluközösségben mindenki ismert mindenkit, nyugodtan el lehetett engedni a gyerekeket egyedül játszani, akár órákig is, és a gyerekeket nem fenyegette annyi veszély, mint ma. Azt is világosan megtanulták, hogy milyen értékek szerint élt a család, és ők is azt követték.

Általános eredmények, hatások

Az utolsó foglalkozás végén a csoporttagok a biblioterapeutának szóló visszajelzésként kitöltötték egy rövid „kilépőkártyát”. A kártya a következő kérdéseket tartalmazta: Melyik mű tetszett a legjobban és miért? Melyik tetszett a legkevésbé és miért? Mi volt a legjobb élményed? Mivel kapcsolatban volt rossz élményed? Szerinted miben változtál a foglalkozások során?

A csoporttagok nagyon színesnek tartották a téma- és szövegválasztást. Pilinszkyt kedvelték a legtöbben, majd Varró Dánielt. Indokként azt írták, hogy a várandósság és az advent hasonlóan szép, várakozásteli időszak, illetve a szerzőnek nagyon mély emberi mondanivalója volt számukra, értékes gondolatokkal és bölcsességgel teli volt a szöveg. Varró esetében pedig a humor, a pozitív az életszemlélet, a babaversek kedvesége, szellemessége fogta meg őket.

A válaszok szerint nem volt olyan mű, amelyik egyáltalán ne tetszett volna, mindegyik szöveg más-más beszélgetéshez volt hasznos, s mind megfelelő alapot adott a tapasztalatcseréhez. A szövegek sikere és kedveltsége persze változó volt. Valaki először nem értette a *Pocakmesét*, de miután megbeszéltük, megszerette. Az egyik kismama nem kedvelte Tóth Krisztina szövegét, mert túl szarkasztikusnak érezte, de az általa fölvetett problémát és kritikát összességében jogosnak érezte.

A foglalkozás legvégén a kilépőkártyára írt válaszaiból mindenki kiemelhetett azt a legfontosabb dolgot, amit a csoporttól kapott, s körben haladva elmondhatta mindannyiunknak. Fontos volt, hogy halljuk egymás visszajelzéseit, s ne csak a csoportvezető olvassa őket utólag. A kilépőkártya-írás alkalmat adott a résztvevőknek egy személyesebb hangvételű visszajelzésre, és segítette tudatosítani bennük az őket ért hatásokat.

Összegezve a foglalkozások tapasztalatait, egyértelműen kirajzolódik a biblioterápiás munkához választott szövegeknek a célcsoportra jellemző terápiás hatása, ami nem feltétlenül esik egybe sem a szövegek kedveltségével, sem pedig esztétikai-irodalmi értékével. A terápiás hatások összevetését a terápiás folyamat néhány

tipikus jellemzője szerint ragadhatjuk meg, pl. mennyire volt alkalmas a szöveg a csoporttagok aktivizálására, be tudta-e indítani a problémák közös megvitatását, milyen mértékben segített a problémahelyzetek felismerésében, növelte-e a saját érzelmekre, viselkedésre irányuló belátást, illetve mennyiben motiválta a saját érzelmek kifejezését, a változást, az új célok kitűzését. E szempontok szerint Libby Purves és Varró Dániel művei vitték a prímet. A második, de még mindig erős pozíciót foglalja el Pilinszky és Szabó T. Anna írása. Szabó Lőrinc, Kaffka Margit, Tóth Krisztina és Szabó Attila szövege inkább a semleges kategóriába sorolható. Hangsúlyoznám, hogy ez a rangsor nem a szövegek esztétikai-irodalmi értékéről ad visszajelzést, ilyen értelemben eléggé fals képet mutatna, sokkal inkább arról tudósít, hogy adott célcsoportnál mennyire bizonyult megfelelőnek a szöveg a biblioterápiás munka alapjául. Más célcsoportoknál ugyanezekkel a művekkel feltehetően más listákat kapnánk, illetve a csoport témájától, jellegétől függően valószínűleg részben vagy teljes egészében más szövegekkel is dolgoznánk. Érdemes lenne egy másik tanulmányban azt is megnézni, hogy ugyanazon művek milyen terápiás hatást váltanak ki az eltérő biblioterápiás célcsoportokból, illetve azon belül is az egyes olvasókból.

A kilépőkártyák tanulságaihoz visszatérve, a legtöbbek által kiemelt jó élmények a barátságos társasághoz kötődtek, valamint ahhoz, hogy nyitott, kedves emberekkel lehetett megosztani a várandóssággal kapcsolatos érzéseket, élményeket, tapasztalatokat. Különösen fontosnak bizonyult a megosztás, megoszthatóság csoportélménye, illetve egymás támogatása a hasonló vagy épp eltérő véleményekkel, gondolatokkal, tapasztalatokkal. Az egyik apuka azt szerette legjobban, amikor otthon, „hármásban” mesét olvastak a babával. Volt, aki kevesebbel is beérte: az tartotta a legjobb élményének, hogy a férje is hajlandó volt eljönni a foglalkozásokra. Végül pedig volt, akinek az tetszett, ahogy a foglalkozásvezető a felolvasásával „életre keltette” a műveket.

Megnyugtató, hogy senkinek nem volt rossz

élménye. Egy fő volt, aki azt fogalmazta meg e kérdésre, hogy sokkal többet és hosszabban is tudtak volna beszélgetni, s az volt a rossz, hogy erre a másfél-kétórás kereten túl nem maradt idő.

A személyes változásról így nyilatkoztak:

„Az elmúlt egy-két évben sokat változtam, és nem tudom, megmondani, hogy pontosan mi milyen módon okozott változást bennem.”; „Kevesebb félelmem van, természetesebben állok az egészhez.”; „Jobban megtaláltam a helyem a baba körül.”; „Sokkal nyitottabban tudtam beszélgetni, és tudok olyan dolgokról beszélgetni idegen emberekkel, amiket eddig nem osztottam meg. Mindenképp újra részt vennék ezen a foglalkozáson.”; „Talpraesettebb anyukává változtam.”; „A hangos olvasást korábban (kivéve, amikor a gyerekeim kicsik voltak) nem igazán szerettem. Most szinte mindennap olvasok hangosan.”

Az egyéni fejlődéssel kapcsolatban érdemes kiemelni a leglátványosabban változó kismama példáját, aki számára a legtöbbet az övéhez hasonló gondokkal, élethelyzettel küzdő társaság lelki támogatása adta, és az, hogy meg lehetett beszélni a babaváráshoz és a családalapításhoz kapcsolódó fontos dolgokat, mert – az anyukáját kivéve – senkivel sem tudott ilyen kötetlenül beszélgetni ezekről. Kommunikatívabb, nyitottabb, mosolygósabb, barátságosabb, alkalmazkodóbb lett, s ez mindenkinek föltűnt. Az eleinte zárkózott, keveset beszélő, rosszkedvű, a várandósságát kissé nyűgként viselő nőből egy pozitív szemléletű, szerelnivaló ember lett. A foglalkozások a belátásban segítettek neki a legtöbbet, így a maga és a párja számára meg tudta fogalmazni a babagondozással, a közös család működtetésével kapcsolatos elvárásait, s erről párbeszédet kezdett vele a csoportalkalmakon is. Az utolsó foglalkozásokon már ő beszélt a legtöbbet, s nagyon fontosnak tartotta a jelenlétét – még a kilencedik hónap utolsó heteiben, zord időjárási körülmények között is vállalta, hogy vidékről beutózik a Pécssett tartott foglalkozásokra. Ezt tetézte, hogy ő volt a sofőr, mivel a férje nem vezet. A többiek vál-

tozása hozzá képest nem volt látványos, de a kommunikációjukon jól érzékelhető volt, hogy szemléletmódjukban ők is átmentek kisebb-nagyobb változásokon.

Az imént említett kismama párja eleve nagyon barátságos, optimista, okos, kreatív, kommunikatív ember volt, de ez sem tudta leleplezni az apaságra való felkészületlenségét, a bizonytalanságát saját alkalmasságát és tennivalóit illetően. Neki abban adta a legtöbbet a csoport, hogy megtalálta a helyét egy új „világrendben”, s így már örömmel, várakozással tud az apai-családi teendők elé tekinteni, illetve jobban megértik egymást a párjával. Meglátta azt is, hogy a nehéz helyzetek kulcsa az emberi kapcsolatokban van, s rájött, hogy a jó kapcsolat leginkább a tartalmasan együtt töltött idővel és a közös élményekkel táplálható.

Az a kismama, aki az édesanyjával vett részt a csoporton, és szintén nagyon lelkiismeretesen járt az alkalmakra – vidékről rendszeresen beutóztak a városba csak ezért, s egyszer sem hiányoztak, – elmondta, hogy ezért jöttek el, hogy megerősítést kapjanak az anyai és nagymamái szerepükhöz. Ők a felismerések terén kaptak sokat a csoporttól. A kismama szorongását az a felismerés tudta csökkenteni, amelynek több alkalommal is hangot adott, hogy megértette, nem kell tökéletes anyának lennie. A kilépőkártyán azt emelte ki, hogy felkészültebbnek, talpraesettebbnek érzi magát. Édesanyja pedig fontosnak tartotta szóban elmondani, hogy a terapeuta pozitív, megerősítő személyisége és az általa felmutatott értékek és irányok mennyire fontosak voltak a csoport számára. Ő volt az egyetlen, aki reflektált a hangos olvasás fontosságára is, s nemcsak a foglalkozásokon, hanem az otthoni életében is fölfedezte azt.

A legnehezebben megközelíthető házaspár esetében úgy tűnt, ők nemcsak a kívülálló, hanem egymás számára is nehezen megközelíthetőek, szűkszavú, zárkózott emberek. Bevonásukat az is nehezítette, hogy még csak tervezték a baba-vállalást, több sikertelen próbálkozással a hátuk mögött. Érthetően nem mindig villanyozta fel őket, hogy a többiek ott ülnek a nagy pocakjukkal és panaszkodnak. A feleség azt emelte

ki, hogy a csoport hatására természetesebben viszonyul a baba-témához és kevésbé szorong. Jelezte, hogy egy következő csoportra is szívesen járna, vagyis hajlandó lenne folytatni azt az önismereti és felkészülési munkát, amit a segítségünkkel megkezdett. A férje, aki a csoportok során egyre kommunikatívabb lett és nyitottabbá vált a babatémára, valószínűleg abban tud neki segíteni, ha a mindennapi életükben a felesége mellé áll és támogatja őt, ahogy ezt tette akkor is, amikor eljött vele a csoportra. Közben bizonyára mindketten rájöttek, hogy sokat segít, ha beszélgetnek egymással a nehézségekről és a megoldási lehetőségekről.

A kapott reakciókból látható, hogy a kitűzött terápiás célok közül minden elsődleges és néhány másodlagos célt sikerült megvalósítanunk. A foglalkozások befejezése óta két kislány babája született a csoportnak. A két érintett család elsőként volt azok között, akik megkapták a könyvtár *Születés csomagját* és az *Olvasásra születtem!* kiadványt, illetve jelen voltak a kiadvány születés heti bemutatóján. Hosszabb távon jó volna azon gondolkodni, hogy szervezzünk nekik, és a hasonló kisgyermekes szülőknek egy „felvevő csoportot”, ahol már a szülői-nagyszülői szerep gyakorlásával kapcsolatban is megoszthatnák az élményeiket, és erőt, támogatást kapnának a nehéz, embert próbáló pillanatokra.

A résztvevők közül ketten, egy apuka és a nagymama, felkérést kaptak arra is, hogy az *Olvasásra születtem!* kiadványban számoljanak be, miként érezték magukat a *Babaváró* csoport tagjaként. A nagymama élménybeszámolójának a legfontosabb mozzanata az volt, hogy a munka a csoportról való kilépés után is folytatódik, és nemcsak az egyént gazdagítja, hanem a család egészségét is építi. Ehhez pedig az együttes élmény megszerzésének egyik kiváló módja a közös hangos olvasás.

A *Babaváró* csoporttal végzett terápiás munka során bebizonyosodott a „képesse tevés” mint terápiás cél fontossága: valójában nemcsak az a lényeges dolog, amit mi tettünk vagy adtunk a kezébe képletesen és konkrétan is a csoporton részt vevőknek, hanem az, amire a segítségünkkel ők maguk találtak rá önmagukban, másokban

és a személyes sorsukban: a belső erőforrásaikra és a másokhoz, a Másikhoz való kapcsolódás lehetőségeire, az önismeret, a párkapcsolat és az érzékeny, felelős, törődő szülővé válás kihívásaira. Zárszóképpen álljon itt egy apuka kommentárt nem igénylő élménybeszámolója.

„A Babaváró program engem – sőt pontosabban fogalmazva – minket, a legjobb időpontban talált meg, első gyermekünket vártuk, nagy izgalommal készülve a szülői szerepre. Erős kétségek és sziklaszilárd elhatározások között ingadozva terveztük hármunk közös jövőjét, megélve mindazokat a szorongásokat és örömeiket, amelyek már szüleink és az ő szüleik minket váró idejét is kitöltötték. Mindezt persze csak azután ismertem fel, amikor már a Babaváró csoportban hozzánk hasonló fiatal párokkal és tapasztalt szülőkkel osztottuk meg gondolatainkat, a kiindulási pontként használt irodalmi szövegekről. A csoportvezető felkészültségének hála – ezúton is köszönet munkájáért –, az irodalmi alkotásoktól természetesen és szinte észrevétlenül jutottunk el személyes történeteink keresztül a minket foglalkoztató kérdésekig, közben pedig kedves és kiváló embereket ismertünk meg. Az együtt töltött idő értékét mutatja, hogy mindig gyorsan elrepült, s minden, az utazással járó kényelmetlenség ellenére, még a kilencedik hónapban is visszajártunk, hogy az utolsó alkalmat se mulasszuk el. Kislányunk azóta megszületett és a várakozással járó boldogságot az ismerkedés naponta megújuló öröme váltotta fel. A Babaváró program már csak emlék, de nemcsak egy a kilenc hónap szép emlékei közül, hanem az egyik olyan, ami felismertette velünk a várakozás és az együtt töltött idő mélyebb értékét és értelmét.”

Jegyzetek

1. IRÁNY A TUDÁS – Sokszínű olvasás- és könyvtárfejlesztés Baranyában, TÁMOP 3.2.4.A-11/1
2. BÉRES Judit (szerk.): Olvasásra születtem! Ismeretterjesztő és könyvajánló segédlet szülőknek. Ill. Steiner Lídia. Pécs: Csorba Győző Könyvtár, 2013. 28 p. ISBN 978-963-9043-06-0
3. A csomag leginkább a *Bookstart Baby Pack* könyvcsomagra hasonlít, amelyet azonban nem könyvtár, hanem a védőnő ad át a kisbát fogadó családnak. A mi pécsi kiadványunk és az azt reklámozó könyvjelzők szerkezete pedig az olasz *Nati per leggere* program szülőknek szóló brosúráját és könyvjelzőit követi.
4. Néhány példa: Könyvajánlók szülőknek és testvéreknek a családba érkező újszülöttről: <http://hcplckids.wordpress.com/2012/07/11/books-about-a-new-baby-in-the-family/> Tanfolyam szülőknek a gyermeknevelésről: http://www.hotcourses.com/uk-courses/Parent-s-Bibliotherapy-Workshop_courses/page_pls_user_course_details/16180339/0/w/54101748/page.htm Tanácsadás szülőknek a biblioterápia otthoni használatához – kinek, mit, mikor olvassunk: <http://www.gifted.uconn.edu/nrcgt/newsletter/winter97/wintr972.html> Tematikus válogatás szülőknek, pedagógusoknak, mentálhigiénés szakembereknek a gyermekek lehetséges problémáin való segítséghez használható szakirodalmakról: https://www.lasierra.edu/library/info_serve/crc/bibliotherapy.htm
5. Holland, Norman N.: Tranzaktív beszámoló a tranzaktív irodalomtudományról = *Helikon*, 1990. 2–3.sz. 246–257. p.
6. Yalom, I. D.: A terapeuta szerepe – alapvető megfontolások. In: Uő.: *The Theory and Practice of Group Psychotherapy*. Basic Books, New York, 1970. (Az V. fejezet magyar változatát fordította: Felvinczi Katalin. In: Németh László (szerk.): *Szocioterapeuta képzés – elméleti szemináriumhoz szöveggyűjtemény*. Bp.: MMSZKE, 2003. 449.p.)
7. A személyiségi jogok védelme érdekében neveket és a személyek beazonosítására alkalmat adó egyéb adatokat sehol sem közlök.
8. Ebben a sorozatban ugyan nem szerepeltek, de Szabó T. Anna babaversei és novellái is kiváló alapot jelenthetnek a szülőkkel való biblioterápiás beszélgetésekhez. Jól használható még Szabó T. Anna *Az anyaságról* címmel készült írása, Fülöp Bea 2006-os *Anyák* című interjúkötetéből.

Beérkezett: 2014. január 29.

Könyvtári Intézet

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.
(Budavári Palota F épület)

Levél cím: 1827 Budapest,
Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2014. március —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

könyvtárközi kölcsönzés, dokumen- tum-szolgáltatás:

kszk@oszk.hu

MANCI, THES adatbázis:

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

ProQuest Library Science adatbázis

(helyben használható)

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

online tájékoztatás

a LibInfo keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>

A könyvtári szaklapok szerkesztősegeinek fóruma:

[http://ki.oszk.hu/
konyvtar/lapok-foruma/](http://ki.oszk.hu/konyvtar/lapok-foruma/)

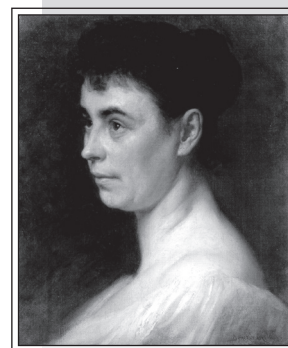
Múltunkból

A Magyar Asszonyok Könyvtára

Ismertetés és újabb adalékok¹

NAGY Anikó

*Benczúr Gyuláné
Boldizsár Kata portréja**

„A Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára a napokban egy páratlan értékű s nagy kulturális jelentőségű adománnyal gazdagodott”² – így kezdődik a *Magyar Asszonyok Könyvtára* és az adományozásra vonatkozó első tudósítás, amely a *8 Órai Újság*ban jelent meg 1924-ben, rögtön azt követően, hogy a „névtelen székely asszony” majd negyven év gyűjtőmunkája eredményét felajánlotta a nemzeti könyvtárnak. A könyvek, az irodalom és a művészetek iránt érdeklődők, az írók, költők, kiadók, nyomdászok körében azonban ismert volt, hogy a „névtelen

székely asszony” *Benczúr Gyuláné*, az akkor már világhírű festőművész felesége.

Benczúr Gyuláné (1854–1928) életéről nem sokat tudunk, aminek részben közismert szerénysége az oka, de visszaemlékezésekből, levelekből, könyvekből mégis összeáll értékes életútja. Édesapja a bécsi székhelyű erdélyi kancellária hivatalnoka volt. Az irattári forrásokból nem derült ki, hogy pontosan hol éltek születésükkor, de a feljegyzések szerint édesanyja 1854-ben rokoni látogatásra ment Székelykeresztúrra, így történt, hogy június 13-án ott született meg *Ür-*

¹A kép forrása: <http://commons.wikimedia.org>

mösi Boldizsár Kata Piroska.³ Kisgyermekként Budapesten lakott, majd egy intézetben nevelkedett Bécsben. Felsőbb tanulmányait Budapesten és Kolozsváron végezte tovább mélyítve az otthoni légkörben már megalapozott műveltségét. Apja halála után, 1876-ban Trefort Ágoston kultuszminiszter kinevezte a hazai nőoktatás bölcsőjeként emlegetett Polgári Tanítónőképzőbe⁴ előbb segédtanítónak, azután tanítónak. A *Zirzen Janka* igazgatása alatt működő intézményben földrajzra és történelemre oktatta a növendékeket. Ezek az évek is az állandó tanulás és önképzés jegyében teltek, s elvezettek ahhoz a felismeréshez, hogy a nőnevelés egyik legfontosabb feladata a nők látókörének szélesítése, a nők buzdítása irodalmi és tudományos művek olvasására és az önművelésre. Ekkortájt érlelődik meg elhatározása, hogy össze kell gyűjteni azokat a dokumentumokat, amelyek ezt a célt szolgálhatják. Nemcsak sokat olvas, hanem egyre közelebbi kapcsolatba kerül kora íróival, művészeivel. 1892-ben megy férjhez *Benczúr Gyula* (1844–1920) festőművészhez, aki özvegyen maradt négy gyermekével. A gyermekek édesanyja, a művész első felesége *Karolina Max* (1854–1890) bajor zongoraművésznő volt, akivel 1873-ban kötött a művész házasságot. Münchenből 1882-ben költözött Budapestre a család, miután Ferenc József megbízta az akkor már Európa-szerte ismert és megbecsült Benczúrt a budapesti művészképző, a Mesteriskola vezetésével.⁵ Nem sokkal ezután Karolina elhunyt, Benczúr pedig két év özvegyesség után újra megtalálta a családi boldogságot. Állandó lakhelyükön, Budapesten a Lendvay utca 15-ben a Benczúr villát a művészet, az irodalom és a tudományos munka légköre tölti be. A házasszonya a művészfelések kimerítő teendői és családanyai feladatai mellett részt vesz az irodalmi életben, a *Gyermek Liga* és a *Háziipar* megalapításában, a *Lotz-album* és a *Petőfi-almanach* elkészítésében, és folytatja az 1880-as években elkezdett könyvtárgyarapító tevékenységét.

A gyűjtemény kialakítása

„Gyűjteményének összetétele, gondos kezelése széles körű műveltségről tanúskodik” – állapítja meg *Elekes Irén* az Országos Széchényi Könyvtár közreadásában megjelent gyönyörű albumban.⁶ Hasonló véleményt fogalmaz meg *Braun Róbert* is (B.R. szignóval),⁷ eddigi kutatásaink szerint az egyetlen volt, aki a nemzeti könyvtár munkatársain kívül az 1900-as évek elején méltatta a gyűjteményt: „a gyűjtőnek nem volt célja az anyagot lehetőleg földuzzasztani. Ellenkezőleg, nagyon megrostálta, amit fölvelt [...]. A cél nyilván az volt: non multa, sed multum [nem sokat, de értékeset]. Ritka energiára, önfegyelmre mutató e gyűjtemény, amely e tekintetben példaadó lehet minden gyűjtő számára.”⁸

Boldizsár Kata Piroska azzal az előre meghatározott céllal építi a Magyar Asszonyok Könyvtárát, hogy összegyűjtse mindazt,

- ⊙ amit magyar vagy külföldi asszonyok valaha leírtak,
- ⊙ amit bárki asszonyokról vagy asszonyokhoz írt,
- ⊙ ami a magyar asszonyok művelése, nevelése szempontjából fontos lehet.

A gyűjtemény tartalmaz könyveket, folyóiratokat, kéziratokat – eredetiben és másolatban – egyaránt, tehát mindenekelőtt a tartalom a lényeges.

Boldizsár Kata több mint negyven éven keresztül vásárolt, másoltatott, kapcsolatokat teremtett szerzőkkel, kiadókkal, nyomdákkal. Természetesen ajándékokat is elfogadott. Tárgyalt, levelezett, hogy minél több mindent megszerezhessen gyűjteménye számára: imádságos könyveket, útleírásokat, tudományos műveket, tanulmányokat, szépirodalmi műveket, szakácskönyveket, gyermek- és nevelési útmutatókat, illemszabályokat stb. Fontosnak tartotta a korabeli levelezések megőrzését és – a „magyar nőknek főképp[er] erdélyieknek s főképp[er] XVIII. századi leveleiről”⁹ – másolatok készítését mintegy a „Magyar Levelestár” folytatásának szánva. Rédey Tivadar méltatása kitér e forrásdokumentumokra is: „A magyar résznek kétségtelenül legnagyobb értéke egy 24 fascikulusra terjedő

levelestár, melynek darabjai – a XVI. század közepétől a múlt század elejéig – megszólatatják történelmünk csaknem valamennyi jelentős asszonyalakját. E csoportnak – a benne foglalt több eredeti vagy hiteles másolatú okmánynál fogva is – igen nagy műveltség- és társadalomtörténeti forrásértéke kétségtelen; s az egész tökéletesen rendezve is van, kronológiai és személy szerinti rendben.”¹⁰ Braun Róbert kiegészítése: „E levelestárból [...] négy fascikulus már teljesen elő volt készítve, hogy az Akadémia kiadásában <16. és 17. századbeli női levelek> címen megjelenjék, amikor a háború kitört, és ezzel a kiadás bizonytalan időre elmaradt.”¹¹

A Levelestárnak helyet adó szép reneszánsz szekrényt néhány évtizede még *Fügedi Péterné* bibliográfusnak, az OSZK tisztelt és megbecsült fősztályvezetőjének munkaszobájában láthattuk. (A szekrény ma az OSZK múzeumában van kiállítva, amelyet a könyvtár 5. szintjén tekinthetnek meg a látogatók.) A rajta elhelyezett réztáblán a *Magyar Asszonyok Könyvtárának Levelestára* felirat olvasható. (Dátumként pedig 1885 és 1925 szerepel.)

A levélgyűjtemény elemzése külön kutatási téma lehetne, jelen dolgozat azonban csak a magyar könyvnyagról kíván képet adni, amelyhez célszerűnek látszik az időrendi áttekintés.

Nevezetesebb magyar nyelvű könyvek

A XVII. század emlékei között imádságoskönyvek, bibliafordítások és biblia-magyarzatok, zsolttárok, halotti beszédek vannak többségben. A mintegy 170 halotti beszéd közül a legrégebbi példány 1624-ben készült Gyulafehérváron. Bethlen Gábor feleségének, *Károlyi Zsuzsannának* a temetésén 1622-ben *Keserűi Dajka János* (1580–1633) mondott prédikációt és megemlékezést, ez a kor szokásainak megfelelően *Halotti pompa* címmel jelent meg néhány évvel később.

A bibliamagyarzatok közül *Lorántffy Zsuzsanna* (1600–1660) *Moses es az Prophetak...* című műve az egyik legrégebbi. Férje, I. Rákóczi György halála után a fejedelemasszony visszaköltözött Sárospatakra, ahol minden törekvésé-

vel a református egyház megújulását szolgálta. Az 1641-ben nyomtatott kiadványban a biblia egyes fejezeteihez közölt magyarázatait adta közre.

Werbőczy István (1458?–1541) 1660-ban Lőcsén nyomtatott latin és magyar nyelvű *Hármaskönyve* ebben a gyűjteményben azt dokumentálja, hogy a nőket már a 17. században is érdekelte a jogtörténet és a törvényhozás, hiszen „mindig asszony tulajdonosa volt; a bejegyzések szerint először Telekiné Mikes Mária ajándékozta Borbála leányának, majd ez utóbbi egy barátnőjének és így tovább...”¹²

Átterve a szépirodalmi művekre, az első jelentős magyar költőnként számon tartott *Petrőczy Kata Szidoniáról* (1662–1708) kell megemlékezni. 45 verséről tud az utókor, ezek csak gépírással formában vannak meg a Magyar Asszonyok Könyvtárában, azóta viszont több gyűjteményben is megjelentek. (Teljes egészében olvashatók már elektronikus dokumentumként is.) Énekei, személyes hangvételű versei az élet szomorúságáról szólnak. A bánatra okot adott férje, a „daliás, kedves szavú és világeletemben csapodár”¹³ *Pekry Lőrinc*, aki harcolt a törökök ellen és részt vett a Rákóczi szabadságharcban is, hol a kurucok, hol a bécsi udvar mellett elkötelezve magát. Mindezért *Petrőczy Kata* öt lányával együtt börtönbe került. A több mint egy évnyi fogság alatt, illetve annak emlékére fordította magyarra *Johann Arndt* (1555–1621) evangélikus író és költő pietista munkáit, amelyek *Jó illattal füstölgő igaz szív*, illetve a *Kereszt nehéz terhe alatt...* címmel jelentek meg.

A XVIII. század művelt nagyasszonya *Bethlen Kata* grófnő (1700–1759) volt, aki második férje, gróf Teleki József halála után „Árva Bethlen Katának” nevezte magát. Elsősorban híres könyvgyűjtőként lett ismert. Fogarasi és hévízi otthona az erdélyi művelődés központja volt; támogatásával jelent meg többek között az *Egyenes ösvény* kezdetű prédikációgyűjtemény. Ez és a *Bujdosásnak emlékezet köve* című imádságoskönyv is könyvtárának szép példányai. A művelt emberekre jellemzően ő is nagy tudású emberekkel vette körül magát. Hat évig volt udvari papja *Bod Péter* (1712–1769), a magyar

irodalomtörténet-írás egyik első művelője, aki *Magyar Athenas* című művében több mint ötszáz író, tudóst mutat be, köztük a kor jeles asszonyait is. Ő készít katalógust Bethlen Kata könyvtáráról, amelyet *Lukinich Imre* és *Köblös Zoltán* 1912-ben is közreadott.¹⁴ Benczúr Gyuláné különös tisztelettel viseltetett Bethlen Kata iránt, ez indította egy könyvritkaság összeállítására és kiadására, amely mindössze 25 példányban jelent meg 1911-ben Bethlen Kata és Bod Péter műveiből vett szemelvényekkel. (A *Gyűjtők és gyűjteményekben* megjelent tanulmány felidézi *Fejérpataky László* igazgató köszönetét a kiadványért: „Amily tiszteletet érdemel az a kegyelet, a mellyel Méltóságod Bethlen Kata iránt viseltetik, épp oly elismerésre méltó az a tapintat és ízlés, mellyel e kegyelete érzésnek látható jelét adta.”¹⁵)

A XVIII. század végét pezsgő irodalmi élet jellemezte Magyarországon is. A Magyar Asszonyok Könyvtára jelentős műveket őriz a felvilágosodás korai éveiből. *Molnár Borbála* (1760–1825) költői karrierje korán kezdődött; versei 1793-ban négy kötetben Kassán jelentek meg *Molnár Borbála munkái* címmel. Az 1794-ben megjelent második nyomtatás egyik példányán jól látszik a Magyar Asszonyok Könyvtárának bélyegzője, pecsétje, amely majdnem minden könyvben így szerepel, tehát az 1888-as alapítási évvel akkor is, ha később került a mű a gyűjteménybe. Molnár Borbála szoros barátságban volt a szintén verselgető *Újfalvi Krisztinával* (1761–1818), kapcsolatuk főleg levelezésből állt, ennek eredménye a *Barátsági vetélkedés...*, amely Kolozsváron jelent meg 1804-ben. Ebben a műben két művelt asszony osztja meg egymással a férfi-női kapcsolatról alkotott nézeteit, a nők családi és társadalmi szerepének változásait. Molnár Borbála az erdélyi *Mikes Anna* grófnő társalkodónőjeként mecénásokat is szerzett, kapcsolatba került korának több ismert írójával, költőjével, például *Kazinczy Ferenc*cel (1759–1831) is, aki 1816-os találkozásuk után azt írta róla, hogy ő az, akít „korunk asszony írói közt, mindig megkülönböztetéssel fog említeni literaturánk: öt természet, szenvedés és Édes Gergely vezérlései tevék verselővé.”¹⁶

Ezzel a dátummal már át is léptünk a XIX. századba. A gyermek- és ifjúsági irodalom egyik úttörője, a tragikusan korán elhunyt *Bezerédi Amália* (1804–1837), aki kislányának írt versebe szedett imákat, tanító meséket, intelmeket, amelyekkel a gyermekirodalom meghatározó személyiségévé vált. Először 1836-ban jelent meg a *Flóri könyve*, melyet az elmúlt évekig több mint 15 kiadás követett. (Az OSZK katalógusa szerint legutóbb 1990-ben adta ki a művet a Móra Kiadó.) Méltán mondhatjuk, hogy sikerkönyvről van szó, és ezt a művelt könyvgyűjtő idejekorán felismerte.

Vachott Sándorné (sz. Csapó Mária, 1830–1896) pezsgő irodalmi légkörben élt. Húgát, Etelkát, Petőfi egyik szerelmeként ismerjük, s aki néhány szép versének műzsája, édesanyja pedig Csajághy-lány, Vörösmarty Laurájának és Bajza József Júliájának a testvére volt. Otthonukban megfordult a kor alkotó értelmiségének színeje. Több műve is helyet kapott Boldizsár Kata könyvtárában, közülük most csak a 8–12 évesek számára írt, illetve összegyűjtött verseket, elbeszéléseket, regéket tartalmazó *Gyermekvilág* és a *Szicklár Ilona* című köteteket említem, amelyek ma is keresettek antikvár üzletekben.

A szép és művelt *Beniczkyné Bajza Lenke* (1839–1905), Bajza József és Csajághy Júlia lánya is korának népszerű írója volt. Ismert művei a *Rózsa-e vagy viola? Hol a boldogság? Beszélyek* és a *Nyomaveszett*. Útleírásait *Nyugat-Európa* címen adta ki, első férje után *Heckenast-Bajza Lenke* néven.

Sok olyan író ismer az irodalomtörténet, akik álnéven, esetleg több álnéven adták ki műveiket. Erre találunk példát nőírók között is. *Bogdanovich Györgyként* publikált *Beksic Gusztávné Bogdanovich Krisztina* (1849–1903). Optimista életszemléletre, derűs életvitelre ösztönző, ugyanakkor a nőnevelésben is jelentős regényei igen keresettek voltak. Posztumusz kötete (*Ködös problémák*, 1904) előszavában Jókai Mór így méltatta: „kora ifjúsága óta a legrokonszenvesebb alak volt előttem. Kezdte a művészi pályán, drámai színésznőnek avatta fel a műzsa s hivatása minden kellékeivel ruházta fel a sors kegye [...], fényes jövődöt jósoltak

neki a világot képviselő deszkákon. Kezdődő csillagnak tekinték. A csillag nem tűnt le, csak színt változtatott: a művészi piros fényt elváltotta költészeti kékre: ugyanaz a gyémánt más sugártörésben.” A Magyar Asszonyok Könyvtárában *Egy humánus háziúr élményei* c. regénye (1891) és *Álmatlan éjszakák* c. verseskötete (1896) található.

Sorolhatnánk tovább a korszak írónőit, akik alig egy-két művet írtak életükben, s kiknek életét nehéz ma már felidézni: az ő műveiket is megőrizte Benczúr Gyuláné, részben önállóan megjelent kötetek, részben antológiák formájában. Életrajzok, visszaemlékezések, irodalomtörténeti és egyéb tanulmányok sora ad képet a magyar asszonyokról, elsősorban az uralkodóházak nőtagjairól, híres-hírhedt főúri asszonyokról. Árpád-házi Szent Erzsébet, Szent Margit, Mária királyné, Báthory Erzsébet, Erzsébet királyné élete a legdivatosabb téma ebben az időben a gyűjtemény alapján, de találunk memoárokat Krisztina királynőről vagy Angliai Erzsébetről is. Érdekes női sorsok, női életutak elevenednek meg az összegyűjtött anyagban. (A híres színésznő, *Déryné Széppataki Róza* (1793–1872) naplója is megtalálható közérdeklődésre számot tartó, máshol nem elérhető információkkal.) Ugyancsak érdekes, tanulságos és tragikus élete volt *Podhorszky Máriának* (1837–1889 után), aki a szabadságharc leverése után öt évig börtönben raboskodott. *Egy államfogolynő naplója* című kötete 1889-ben jelent meg, s bevezetőjében pontosan megfogalmazta, miért adta közre: „*Szenvedéseim leírásával céloim kimutatni: mi módon tették a politika ürügye alatt a békés családi boldogságot tönkre; mi módon juttatták koldusbotra.*” (A visszaemlékezés értékét mutatja, hogy ma is keresik, sőt már az interneten is olvasható.¹⁷)

Előtérbe kerül a nőnevelés is. Nemcsak szakácskönyvek és a jó gazdasszony számára készített hasznos útmutatók jelennek meg, hanem egyre több olyan mű is, amely a nők szellemi fejlődését sürgeti. *Illésy György* (1832–1871) *A nők munkaképessége és munkajoga különösen szellemi téren* címmel írt tanulmányt 1871-ben. (Ez

a könyv is jó példa arra, hogy nem csupán női írótól, hanem nőkről szóló, de férfiak tollából való művek is értékes darabjai a gyűjteménynek.) Néhány művelt, nagy tudású asszony tudományos munkásságáról még feltétlenül szólni kell. A szociológus és pedagógus *Geöcze Sarolta* (1862–1928) munkái közül olyan tanulmányai találhatók meg a gyűjteményben, amelyek a *Magyar Pedagógia* 1898-as és 1899-es évfolyamaiban külföldi nevelésügyi tapasztalatokról számolnak be. Zirzen Jankának, Boldizsár Kata egykori igazgatónőjének, a hazai nőoktatás nagyasszonyának tiszteletére 1897-ben emlékalbum jelent meg sok értékes dolgozattal. A pedagógia mellett más tudományos területek női képviselőinek munkáit is érdemes felidézni, legalábbis ízelítőt kell adni ezekből. *Benedek Marcellné Győry Lujza* (1885–1962) az építészet, *Torma Zsófia* (1832–1899) a régészet és az antropológia területén alkotott maradandót. Őt királyi engedéllyel a Kolozsvári Egyetem tiszteletbeli bölcsészdoktorává avatták, néhány forrás pedig a világ első régésznőjeként tartja számon. *Czeke Marianne* (1873–1942), az első magyar női könyvtáros doktori értekezésében Lessing és Shakespeare munkásságával foglalkozik, később pedig nagy érdeklődéssel fordul Brunszvik Teréz felé, akit példaképének tekintett.

Benczúr Gyuláné nemcsak gyűjtő volt, hanem az irodalmi élet tevékeny résztvevője, mecénása is. Jól példázza ezt a modern líra előfutárához, a sokoldalúan művelt *Czóbel Minkához* (1855–1947) füződő mély és gyümölcsöző barátsága. Levelezésükből kiderül, hogyan segíti, sürgeti Boldizsár Kata esetenként még a művek megjelenését is. Néhány idézet Czóbel Minkához írt leveleiből: „*Kész regényedet nem adhatná ki az Egyetemes regénytár? Költeményeidet pedig külön kötetben a Franklin? Vagy: ha kitüntetnél bizalmaddal, úgy küldenéd fel nekem. Magamhoz hívatnám Hornyánszkyt – a legolcsóbb nyomda – költségvetést csináltatnék a kiadási költségekről.*”¹⁸ A megjelenés után előkészíti a mű fogadtatását: „*Sietek megnyugtatni az <Opálokról> való hírlapi hallgatásról... Ha júliusban küldjük meg a szerkesztőségeknek, úgy ...karácsony előtt ... tárczacikkben lesznek*

*méltatva.*¹⁹ Az *Opálok* mellett Czóbel Minka többi verseskötete is megtalálható a Magyar Asszonyok Könyvtárában a *Két arany hajsza* című regényével együtt. (Korosztályunk nem nagyon hallott Czóbel Minkáról sem középiskolai, sem egyetemi tanulmányai alatt, mostanában viszont egyre többet lehet olvasni nem csupán munkásságáról, de titokzatos életéről is, amivel saját korában is sokat foglalkoztak irodalmi és „pletykaszalonokban”.)

Éppúgy, mint rokona, *Vay Sarolta* (1859–1918) grófnő életével, aki férfi módra élt, s gróf Vay Sándor néven jelentette meg művelődéstörténeti szempontból jelentős műveit (*Régi nemesurak, úrasszonyok, Régi magyar társasélet, Pestvármegyei históriák*). Élete kész regény – mondhatnánk, s így gondolják mások is. (Legutóbb *Rakovszky Zsuzsa* álmodta meg az író különös és kalandos életét *VS* című regényében.)

A konzervatív irodalom képviselői – *P. Gulácsy Irén* (1894–1945), *Tormay Cecil* (1875–1937), *Erdős Renée*, *Kosáriné Réz Lola* (1892–1984) – ma is népszerű és újra kiadott regényei mellett *Kaffka Margit* (1880–1918) művei is gazdagítják a gyűjteményt. A tanári oklevéllel rendelkező, szintén nem unalmas és nem szokványos módon élő írónő a *Nyugat* állandó munkatársa volt. Első írásai húsz éves kora körül jelentek meg, majd tanárként dolgozott, az első világháború kezdetétől pedig szinte csak a szépirodalomnak élt, munkásságának korai halála vetett véget.

A század első negyedében is virágzik a memoáriróadalom. Az Ady baráti köréhez tartozó, rendkívül intelligens és sokoldalú *Böloni Györgyné* (*Márkus Ottília*, 1873–1951) az első világháború előtt Anatole France titkárnője volt: emlékeit Kémeri Sándor néven írta meg 1928-ban.

Más körökben mozgott *Feszty Árpádné Jókai Róza* (1859–1936), Jókai Mór fogadott lánya, Laborfalvi Róza unokája, aki festőművésznék készült, és Székely Bertalan és Lotz Károly tanítványa volt. Festményei több kiállításon is szerepeltek. Idős korában írta meg Jókai Mórral és környezetével kapcsolatos emlékeit (*Akik elmentek*, 1923, *A tegnap*, 1924, *A Jókai ház*, 1926).

A Magyar Asszonyok Könyvtára a nemzet könyvtárában

Az adományozás után a gyűjtemény még négy évig, 1928-ig, Boldizsár Kata haláláig a Lendvay utcában maradt; ezt követően került a nemzeti könyvtárba kézzel írott, gondosan összeállított lajstromával együtt. „*Hóman Bálint mint a Nemzeti Múzeum főigazgatója a Lukinich Imréhez (az Országos Széchényi Könyvtár akkori igazgatójához) intézett levelében közli, hogy a gyűjtemény gondozásával az örökhatározó akarata szerint Bartoniek Emmát bizza meg. Ő állt korábban és mindvégig kapcsolatban a Benczúr családdal. A gyűjteményt jól ismeri, az adományozó szándékait, gyűjtési elveit is. Ettől kezdve a család részéről Benczúr Ida tartotta a kapcsolatot az intézménnyel.*”²⁰

A kézzel írott katalóguscédulák „*másolását a könyvtár egy fiatal tisztviselője, dr. Kozocsa Sándor kezdte meg [...]*”²¹ Tervbe vették a katalógus kinyomtatását is, erre azonban nem került sort. Ma is feltehetően az akkor készült katalóguscédulák találhatóak meg az OSZK-ban, valamint ezek másolatai bekötött naplókban. A naplókban a 894. sorszámig magyar nyelvű művek, ezután magyar szerzők idegen nyelvű művei, majd a külföldi szerzők művei következnek, végül vegyesen magyar és idegen nyelvű művek (valószínűleg azok, amelyek később kerültek állományba). Leltári szám szerint kereshetők tehát a művek 1-től 3148-ig. (Egy számon bizonyos esetekben több mű is szerepel.) Ekkora volt az állomány, amikor a katalóguscédulák gépelése befejeződött. Azóta két alkalommal is ellenőrizték a könyvtár munkatársai a gyűjteményt, az egyes tételeknél a kétszeri 1968-as és 1997-es revízió jelzései mutatják a hiányokat, melyeknek csupán a becslésére vállalkozhatunk annak alapján, hogy az első kétszáz tételből a naplóbejegyzések szerint nyolcvanhét mű található meg jelenleg is az OSZK-ban. Feltehető, hogy a gyűjtemény több mint felére csökkent az évek folyamán. A fentebb példaként említett művek egy részéről tehát csak annyi tudható bizonyosan, hogy eredetileg megvoltak a Magyar Asszonyok Könyvtárában.

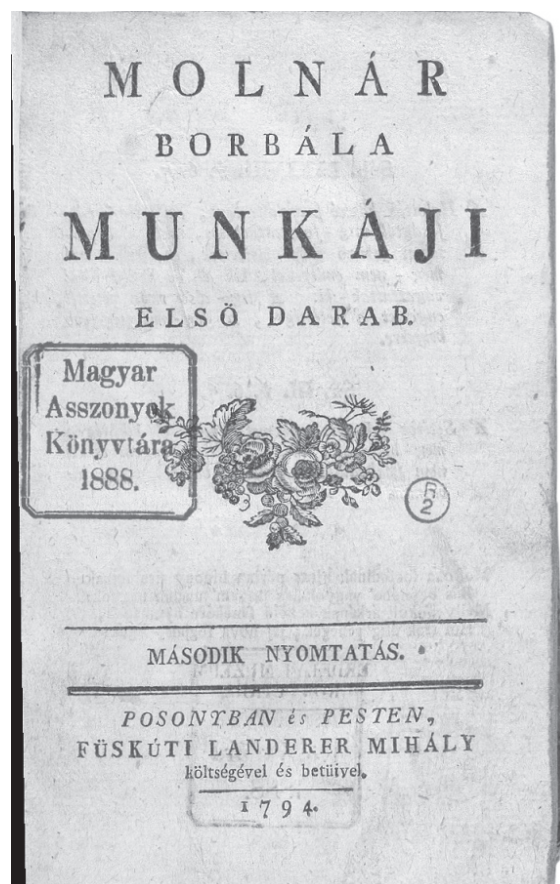
A gyűjtemény értékeit a nemzeti könyvtár vezetői és könyvtárosai nem győzték hangsúlyozni. Végezetül ezekből ismét Rédey Tivadar egyik mondatát idézzük a 160 évvel ezelőtt született Benczúr Gyulánéről: „*Nemes elhatározása a Nemzeti Múzeumot páratlan magyar kincshez juttatta.*”²² A kortársak 1924-ben, éppen 90 évvel ezelőtt még nem tudták azt, ami azóta Európára nézve már bizonyosság, hogy a Magyar Asszonyok Könyvtára „*1888-as alapításával megelőzi a világ leghíresebb (angol, francia és holland) női könyvtárait*”.²³

A „névtelen székely asszony” ezek szerint ösztönös intelligenciájával, folyamatos önképzéssel megalapozott tudásával, szenvedélyes gyűjtőmunkájával elérte, hogy ő lehetett az, aki 126 évvel ezelőtt megalapította az első női könyvtárat!

Jegyzetek

1. NAGY Anikó: A Magyar Asszonyok Könyvtára = Nőszemély, 7. évf. 1997. 2. sz. 28–30. p. – Azonos címmel, némiképp eltérő tartalommal hangzottak el előadások az MKE Bibliográfiai Szekció tudományos ülésén 2012. december 14-én (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár), az MKE Vándorgyűlés Bibliográfiai Szekció rendezvényén (Eger, 2013. július 19-én) – mindkettő Szőnyi Éva szekcióelnök felkérésére –, valamint a Civil Rádió „Mindent a nőkről” című műsorában Elekes Irén felkérésére (2013. január 25.). Szintén Elekes Irén – az akkori szerkesztő – felkérésére jelent meg a téma első írásbeli áttekintése a Nőszemély című folyóiratban. Jelen összefoglalás részben megismétli, részben az újabb kutatások alapján kiegészíti a már leírtakat.
2. RÉDEY Tivadar: Egy „névtelen székely asszony” könyvtár-adománya a Nemzeti Múzeumnak = 8 órai újság, 10. évf. 1924. 89. sz. 6. p.
3. OSZK Kézirattára Fond 36/V.926/130/1963
4. Magyarországon a tanítónőképzés lehetőségét az 1868-as népiskolai törvény teremtette meg. A hazai nőoktatás „bölcsője”, az első magasabb színvonalú nőnevelést biztosító intézmény, a Felsőbb Nép- és Polgári Iskolai Tanítónőképző 1872-től – a polgári tanítónőképző 1873-tól – Budán működött a Josef Polytechnikum, a későbbi Műegyetem épületében. Igazgatója Zirzen Janka (1824–1904) volt.
Forrás: <http://budapest1kor.blogspot.hu/2012/09/az-erzsebet-noiskola.html>

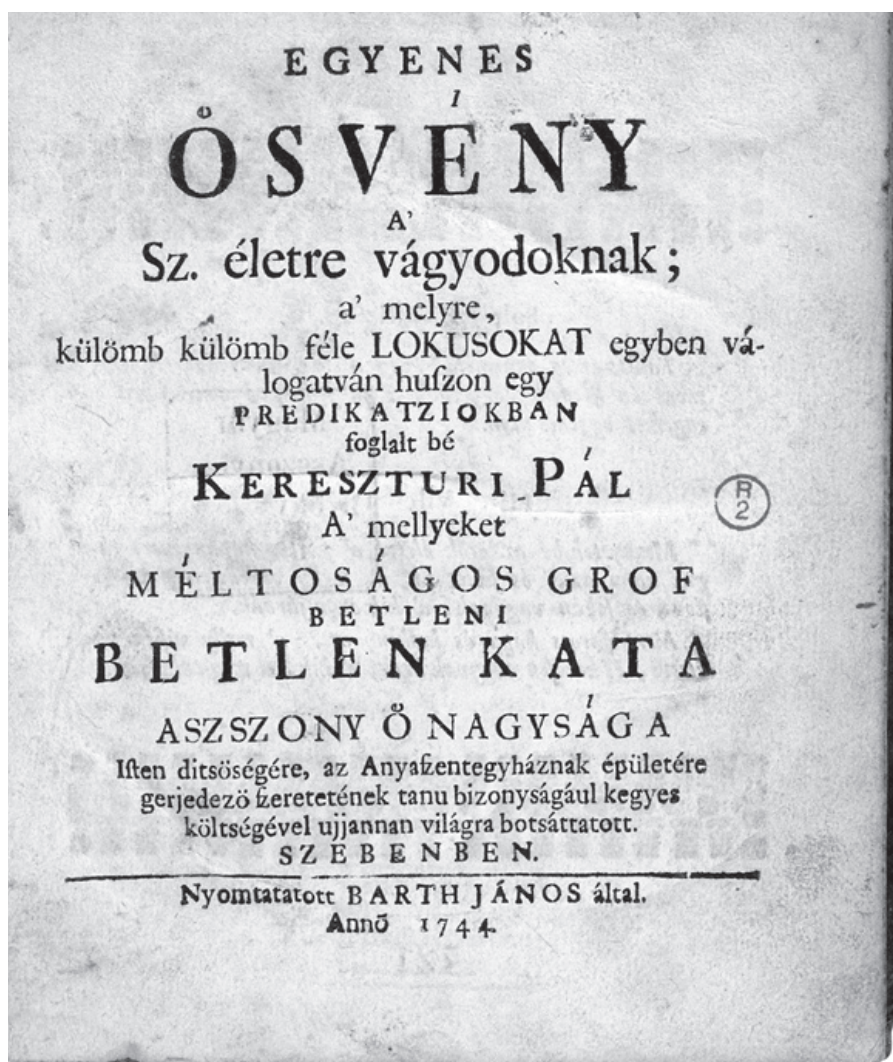
5. TELEPY Katalin: Benczúr. Nyíregyháza: Jósa András Múzeum, 1963. 72 p. 69 t.
6. ELEKES Irén: Egy „névtelen székely asszony”. Boldizsár Kata Pirooska, a gyűjteményszervező. In: Gyűjtők és gyűjtemények. Szerk. Boka László, Ferenczsné Wendelin Lídia. Bp.: Kossuth, 2009. 161–174. p.
7. Braun Róbert könyvtáros és szociográfus több ízben is használta a B.R. szignót, ennek alapján talán jogos a feltételezés, hogy ő az idézetet tartalmazó tanulmány szerzője. Sajnos nem tartalmazza a műveiről készített bibliográfia (PÓRNÉ VÁRADI Irma: Braun Róbert a könyvtáros és a szociográfus. Bibliográfia és tanulmány. Bp.: FSZEK, 1960. 71 p.).
8. [Braun Róbert] B.R.: Magyar asszonyok könyvtára = Magyar Bibliofil Szemle, 1. évf. 1924. 2. sz. 65–68. p.
9. BARTONIEK Emma: Benczúr Gyuláné, † 1928. március 13. = Magyar Könyvszemle, Ú.f. 35. 1928. 1/4. sz. 91–92. p.
10. [RÉDEY Tivadar] R.T.: Magyar Asszonyok Könyvtára = Magyar Könyvszemle, Ú.f. 31. 1924. 1/4. 153–154. p.
11. Braun i. m.

12. Lásd 2. sz. jegyzet
13. HEGEDŰS Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka.
Petrőczy Kata Szidónia
<http://www.mek.oszk.hu/01100/01149/html/index.htm>
14. LUKINICH Imre – KÖBLÖS Zoltán: Gróf Bethlen Kata könyveinek katalógusa = Erdélyi Múzeum, 7. (29.) évf. 1912. 2. sz. 29–48. p.
15. Elekes i. m.
16. http://hu.wikipedia.org/wiki/Molnár_Borbála
17. http://mtdportal.extra.hu/books/Egy_allamfogyolno_naploja.pdf
18. BENCZÚR Gyuláné levele Czóbel Minkához, 1903. május. 5. (OSZK Kézirattára Fond 30/13.)
19. Uo.
20. Elekes i. m.
21. BARTONIEK Emma levele Benczúr Gyulánéhoz (OSZK Levelestára)
22. Ld. 10. sz. jegyzet
23. <http://www.oszk.hu/rendezvenyek/vilagkongresszus-100>

Beérkezett 2014. február 12.

*Két könyvcímlap a Magyar Asszonyok Könyvtárából
(az előző címlapon jól látható a Magyar Asszonyok Könyvtára 1888 feliratú bélyegző)*

Trendek az európai könyvtárügyben*

DIPPOLD Péter

„A könyvtár 2020-ban ott lesz mindenütt, az év minden napjának minden órájában. A kihelyezett könyvtárosok jelentősége megnő, fő feladatuk a konzultáció, a tanácsadás, a képzés és a tartalomfejlesztés lesz. A könyvtár a programok, a kutatás, az együttműködés, az alkotás és az oktatás tereként fog szolgálni” – írta Stephen Abram, a washingtoni Information Outlook portál szerzője. Számtalan vízió létezik a jövő könyvtáráról, cikkemben azonban nem jóslatokat, hanem a ma is tapasztalható, a változásokra utaló trendeket igyekszem feltérképezni.

1. Az IFLA trendjelentése az információs környezet változásairól

A trendek a társadalmi-gazdasági-technológiai-kulturális környezet hatásai nyomán térképezhetők fel. Az IFLA 2011-ben szakértői csoportot állított fel a különböző tudományok szakemberei és a felhasználók köréből, akik az információs környezetben létező vagy feltételezhetően kialakuló trendeket térképezték fel. A csoport egy éven keresztül dolgozott a problémán, végül közzétettek egy dokumentumot, amelyben a legfontosabb trendeket öt pontban foglalták össze. Az öt pont a következő:

Trend 1: Az új technológiák megnövelik, de egyben be is határolják azok körét, akiknek hozzáférésük lesz az információkhoz. (Az információ-hozzáféréssel kapcsolatos trend)

* Elhangzott az Informatikai és Könyvtári Szövetség, valamint a Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér „Trendek az európai könyvtárügyben” című konferenciáján 2013. október 25-én a XIII. Győri Könyvszalon keretében.

Az örökké növekedő digitális univerzum az információs műveltség magasabb szintjét követeli meg, mint pl. a digitális olvasási készség és a digitális eszközök kompetens használata. Akik ezeknek a készségeknek nem lesznek birtokában, akadályokkal szembesülnek a különböző, egyre bővülő területeken. Az új típusú üzleti modellek nagyban befolyásolják azt, hogy ki tudja majd sikeresen birtokolni, megosztani vagy elérni az információkat a jövőben, illetve kik lesznek képesek profitálni belőle.

Az információs írástudás hiánya új egyenlőtlenségeket hoz létre, az elektronikus ügyintézés az élet legtöbb területén megszokottá válik. Az információs tartalmak tulajdonjogi helyzetének tisztázatlansága gyengíti a hagyományos statikus tulajdoni állapotokat.

Trend 2: Az online oktatás demokratizálja és megváltoztatja a globális tanulást. (Az oktatás változásának trendje)

Az online oktatás forrásainak gyors és globális elterjedése a tanulási lehetőségeket sokkal szélesebb körűvé, olcsóbbá és elérhetőbbé teszi. Felértékelődik az életen át tartó tanulás, a nem formális és informális képzés jelentősége.

Trend 3: A magánélet és az adatvédelem határait újra kell definiálni. (A magáncélú adatokhoz kapcsolódó trend)

A kormányok és hatóságok által birtokolt adatok megkönnyítik az egyének profilírozását, míg a kommunikációs adatok megfigyelése és szűrésének kifinomult módszerei olcsóbban és könnyebben megfigyelhetővé teszik az egyes személyeket. A magánéletre és a bizalomra komoly hatással lesz az online világ elterjedése.

Trend 4: A hipertérben keletkező közösségek érzékelik és erősítik az új hangokat és csoportokat. (A civil elkötelezettséggel kapcsolatos trend)

Az interneten létrejövő közösségekben sokkal több együttes cselekvésre van mód, lehetővé válik az új hangok megjelenése és az egy célra irányuló mozgalmak megerősödése a hagyományos politikai pártoknál sokkal költséghatékonyabb módon. A nyitott kormányzásról szóló

kezdeményezések és a nyilvános adatokhoz való hozzáférés sokkal nagyobb átláthatósághoz és a közszolgáltatások állampolgár-központúságához vezetnek.

Trend 5: Az új technológiák megváltoztatják a globális információs gazdaságot (A technológiai változásokhoz kapcsolódó trend)

A hálózati mobil eszközök elterjedése, a hálózati érzékelés az eszközökben és az infrastruktúrában, a 3D nyomtatás és a fordítási technológiák megváltoztatják a globális információs gazdaságot. A különböző iparágakban ma létező üzleti modellek szétbomlanak az innovatív eszközök használatának hatására, ami segít az embereknek abban, hogy helytől függetlenül tovább maradjanak aktívak.

Az IFLA szerint tehát a fenti változásokra kell a könyvtáraknak világszerte reagálniuk. Hogy ennek mi az útja, arra a jelentés természetesen ma még nem tud pontos válaszokat adni. Az IFLA tagjai számára azonban regisztráció ellenében lehetőség nyílik a dokumentumhoz kapcsolódó bibliográfia és további trendjelentések, dokumentumok felhasználására, illetve a vitafórumon való részvételre. Elvileg itt, ezen a fórumon írhatják meg gondolataikat a változásokról a világ mintegy 150 országában élő IFLA tagok. A kommenteket áttekintve, 2013 őszéig ez nem történt meg annak ellenére, hogy a szerzők valamennyi trend-jelenséghhez tartalmas vitaindítót írtak.

2. Európai trendek az MDR Partners projektjei alapján

Vázlatos mintaként az elmúlt 15 év könyvtári trendjeit az MDR Partners angol vállalkozás által menedzselte projekteken keresztül tekintem át (az Európai Unió több száz projektjének átfogó elemzésére itt nem vállalkozhatom). Az MDR Partners közösen tevékenykedik a könyvtárakkal, a levéltárakkal, a múzeumokkal, az információs szolgáltatókkal és egyéb, a kulturális örökség, a nyilvános adatszolgáltatás és az oktatási szektor területén dolgozó intézményekkel. Szolgáltatásai között megtalálható a kutatás- és

stratégiafejlesztés, a tanácsadás, a képzés, a projektmenedzsment és -kivitelezés, a szolgáltatásfejlesztés és a technológiai támogatás. Honlapjuk szerint megalakulásuk óta összesen 46 projektet szerveztek, szinte valamennyit Európai Unió forrásból finanszírozták, és majdnem mindegyikben szerepeltek közgyűjtemények a kelet- és közép-európai régióból. A programok a könyvtárak közül főképp a közkönyvtári területre koncentráltak. A tematika rendkívül színes, ám mindenkor illeszkedett az idők folyamán változó uniós fejlesztési irányokhoz.

Ha a projekteket a bennük foglalt tartalmak alapján vizsgáljuk, a következő trendeket fedezhetjük fel (a teljesség igénye nélkül):

- ⊙ a közgyűjteményi együttműködés fejlesztése (*Cultivate, Calimera, Light*);
- ⊙ az esélyegyenlőség megteremtése, hátrányos helyzetű használók számára kialakított szolgáltatások (*Pulmann, Calimera*);
- ⊙ a könyvtárak és közgyűjtemények szerepének definiálása az életen át tartó tanulásban (*Entitle, Empatic, Imagine, Learn East*);
- ⊙ a digitalizálási tevékenység módszereinek bemutatása és terjesztése (*Pulmann, Calimera, Europeana Local, DigCurv, Europeana Awareness, Europeana Libraries*);
- ⊙ a szociális befogadás erősítése, új partneri viszonyok kialakítása (pl. az IT-szektor erőteljesebb bevonása, szorosabb kapcsolat a turizmussal) (*Calimera, Europeana Local, Light*);
- ⊙ az új technológiák és módszerek alkalmazásának megismertetése (mobil technológia, közösségi kommunikáció propagálása) (*Dip, LoCloud és szinte valamennyi projekt*);
- ⊙ a projektek eredményeinek széles körű közreadása (disszemináció), (valamennyi projekt)
- ⊙ a minőségbiztosítás lehetőségeinek bemutatása (*Quatro Plus* és szinte valamennyi projekt);
- ⊙ a résztvevő intézmények helyi érdekeinek figyelembe vétele és kihasználása (*Light, Europeana Local, Europeana Awareness*).

Ebből a vázlatos felsorolásból is látható, hogy a projektek a fejlesztések rendkívül széles körét foglalják magukban. Az MDR Partners mene-

dzseri tevékenysége a programokban résztvevő könyvtárak számára lehetőséget ad, hogy megismerjék a fő fejlesztési trendeket. Hogy azután melyik intézmény hogyan él a projektek befejezése után a megszerzett tapasztalatokkal, az már más kérdés. Azok a projektek igazán sikeresek, amelyek eredményei beépülnek az intézmények napi tevékenységébe, és a hétköznapi működés részeivé válnak. Ezt a célt azonban viszonylag kevés projekt éri el, mert általában a könyvtárak mindennapi tevékenységén túlmutató fejlesztéseket jelentenek. Jellemző rájuk, hogy aktuális és népszerű témákkal foglalkoznak, és a projekt lefutása után fejlesztésük a finanszírozás és az emberi erőforrások hiánya miatt leáll.

3. Európai trendek a tapasztalatok (angol, holland és dán példák) alapján

A Nemzeti Kulturális Alap (NKA) Közgyűjtemények Kollégiuma 2012 decemberében meghívásos pályázatot írt ki közgyűjtemények vezetőinek szakmai továbbképzésére külföldi tanulmányút keretei között. Könyvtári területen az NKA az Informatikai és Könyvtári Szövetséget (IKSZ) bízta meg a tanulmányutak megszervezésével. Az utazás célja az volt, hogy vezető magyar könyvtári szakemberek betekintést nyerjenek az Egyesült Királyság, Dánia és Hollandia különböző könyvtártípusainak munkájába, hogy tapasztalataik felhasználásával elősegítsék intézményük, illetve az egész magyar könyvtári rendszer fejlesztését. A következő jelenségeket úti tapasztalataim alapján foglaltam össze.

Az intézmények újrapozicionálása

A válság a könyvtáros szakmában (is) több szinten érezteti hatását. Ha általánosságban gondolkodunk, a könyvtárak jövője juthat eszünkbe, ami – és ez ma már közhely – az infokommunikációs forradalom miatt többek szerint kérdésessé vált. Ugyanakkor minden intézmény a saját bőrén érzékeli a valódi válság hatásait: leépítések, összevonások, költségvetési megszorítások teszik próbára a könyvtárakat. Ezért több irányba kellett mozdulni: bizonyítani kell fontosságukat mind a fenntartók, mind a használók előtt.

A fenntartók irányába tett elmozdulásra jó példa, hogy Dániában a közkönyvtárak legaktuálisabb feladata egy olyan rendszer kialakítása, amely hozzásegíti az állampolgárokat ahhoz, hogy kizárólag online kommunikáljanak a hatóságokkal, az egészségügyi szervezetekkel. Ennek a feladatnak két éven belül meg kell valósulnia. A felhasználók megtartása létkérdés a könyvtárak számára. Ezt kizárólag a szolgáltatások fejlesztésével és bővítésével lehet elérni. Jó példa erre a Dániában kialakított kölcsönzési rendszer, amely a hazai ODR egyik fő célkitűzését valósította meg: a rendszer bármely pontján belépve az olvasó által kért könyv két napon belül a megjelölt könyvtárban átvehető. Szintén Dániában vezették be a 0–24 óráig működő nyitva tartást, amelynek egy részében a könyvtárak személyzet nélkül, automata üzemmódban működnek – biztonsági problémák nélkül. Hollandiában szinte valamennyi meglátogatott közkönyvtárban színházterem is működik, ahol színes rendezvényekkel várják a látogatókat. A példákat még sokáig lehetne sorolni.

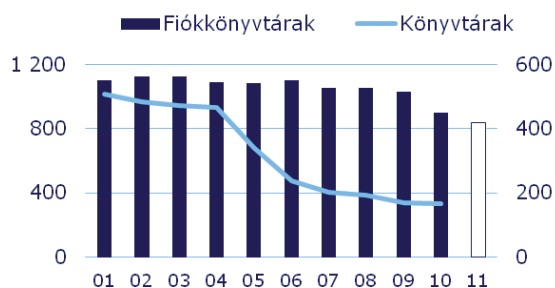
Új pozíciók kialakítására van szükség a partnerek tekintetében is. Meg kell erősíteni az eddigi partnerkapcsolatokat és új, élő kapcsolatokat kell kialakítani a potenciális további együttműködőkkel. Ebbe a körbe tartozik a válság miatt különösen fontossá váló szponzori kapcsolatok felkutatása, de például Hollandiában szinte a túlélés zálogának tartják a közkönyvtárak és az iskolák közötti együttműködés erősítését.

Racionalizálás

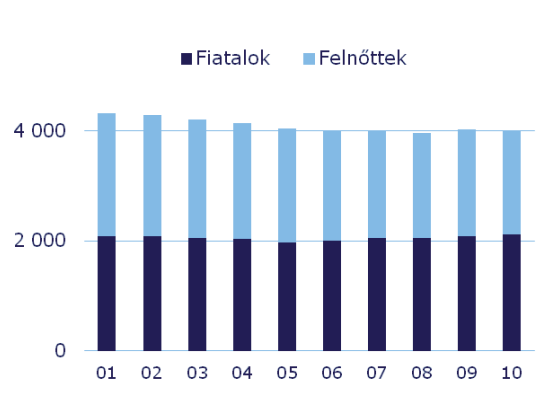
A válság Európa-szerte hatással van az országos és intézményi költségvetésekre. A pénzügyi megszorítások szinte minden országban nyomot hagytak a könyvtárak működésében is. A személyi és a dologi költségvetés csökkenése arra kényszerítette az intézményeket, hogy takarékosági intézkedéseket hozzanak, azonban mindenki arra törekszik, hogy a megszorítások ellenére lehetőleg ne csorbuljanak a szolgáltatások. A karcsúsítás nem minden esetben válik a könyvtár szolgáltatásainak kárára.

A könyvtárak számának jelentős csökkenése

figyelhető meg Hollandiában és Dániában is. A holland könyvtárak számának alakulását a következő diagram mutatja:

A könyvtárak száma 2001 óta Hollandiában több mint a felére csökkent, Dániában ez a folyamat drasztikusabban, néhány év alatt zajlott le. A könyvtárak számának radikális csökkenése azonban a központi intézkedések hatására nem vezetett a használók számának hasonló visszaeséséhez:

A látogatók száma ezer főben értendő, tehát a felnőttek esetében 4 millióan, a 18 év alatti fiatalok kb. 2 millióan iratkoztak be a könyvtárakba. Látható, hogy a beiratkozott olvasók számában nem történt nagyságrendi csökkenés az elmúlt tíz évben.

A racionalizálás jegyében bizonyos tevékenységeket országos szinten központosítanak a meglátogatott országokban. Angliában, Dániában és Hollandiában is központosított feldolgozást biztosítanak a közkönyvtárak számára. Összehangoltan történik az elektronikus adatbázisok beszerzése, valamint a digitalizálási tevékenység is. Hollandiában és Dániában az elektronikus

könyvtár országos szintű ügynökségként működik. Hollandiában a zenei dokumentumokat a Rotterdami Közkönyvtár zenei gyűjteményéből digitalizált művek központi adatbázisából szolgáltatják.

A személyzet csökkentése, automatizálás

A személyzet létszáma valamennyi meglátogatott országban számottevően csökkent a válság következményeképpen.

A Rotterdami Városi Könyvtárban a válság hatására változtatni kellett a korábbi szakmai koncepción. A személyzet létszáma 330-ról 210 főre csökkent (37%-al). Ezt a kiesést hatékonyabb munkaszervezéssel, valamint a tagkönyvtárak működtetésének felülvizsgálatával próbálták megoldani. A vizsgálatok azt mutatták, hogy a kis tagkönyvtárak nem működnek gazdaságosan, ezért az elmúlt évben az eddigi 23 tagkönyvtárból tízet bezártak és további kettő megszüntetését tervezik. Inkább kevesebb, de szélesebb szolgáltatási kínálattal rendelkező nagyobb könyvtárak működtetése hatékony a fenntartó számára (ugyanazt a tendenciát tapasztalhatjuk az Amszterdami Egyetemi Könyvtárban is). A Rotterdami Városi Könyvtárban a könyvtárosok jelenléte a létszámhiány miatt minimálisra csökkent. A hatemeletes épületben minden emeleten egy információs szigetet alakítottak ki, ahol csupán egy könyvtáros teljesít szolgálatot. Valamennyi meglátogatott közkönyvtárban használják a kölcsönző automatákat, amivel szintén jelentős munkaerő-megtakarítást értek el.

A croydoni (London egyik kerülete) könyvtárban a létszámhiány oda vezetett, hogy csak nagy számú önkéntes alkalmazásával tudják megoldani a könyvtár működtetését, ami viszont a szakmai tevékenység minőségének romlását vonta maga után. Dániában és Hollandiában is elkezdődött az önkéntesek bevonása a szakmai munkába, de még kevésbé általános, mint az Egyesült Királyságban.

Digitalizálás, elektronikus források használata

Az egyes országokban zajló digitalizálás változó intenzitással folyik, de egyértelműen mindenhol fontos szerepet kap a könyvtárak tevékenységében. A legtöbb európai országban a digitalizálás összehangoltan, központi kontroll alatt zajlik. Ez vonatkozik Skandináviára, de az általunk meglátogatott országokra is. Hollandiában például a feladat megoszlik a nemzeti könyvtár, az egyetemi- és szakkönyvtárak, valamint a közkönyvtárak között. A nemzeti könyvtárban a stratégiai terv jelmondata – „*a jövő digitális*” – jelzi a digitalizálás jelentőségét. Maga a digitalizálás külső cégek bevonásával történik (Google, ProQuest) meghatározott terv alapján. Számítások szerint Hollandiában jelenleg a nemzeti könyvtermés mintegy 20%-a található meg elektronikus formában.

Mindhárom meglátogatott országra jellemző az elektronikus dokumentumok használatának ugrásszerű növekedése. Különösen érvényes ez a trend az egyetemi könyvtárakra: az Amszterdami Egyetemi Könyvtárban a nyomtatott könyvet csak az atmoszféra miatt tartják meg az olvasótermek polcain, a hallgatók nem, vagy csak alig használják őket. Dániában az egyetemi könyvtárak beszerzési keretüknek csupán 10%-át költik könyvekre, a többit adatbázisok, elektronikus dokumentumok vásárlására fordítják.

Az esélyegyenlőség biztosítása

A három országban felkeresett könyvtárakban a fizikai akadálymentesítés mindenhol megoldott, és különös figyelmet fordítanak a fogyatékkal élők ellátására. Az Essex Megyei Könyvtár rendszeres mozgókönyvtári ellátást biztosít a területén élő lakosságnak, és az idős használók számára egyénileg is a lakóhelyükre szállítja a kívánt könyveket.

Angliára, Hollandiára és Dániára is jellemző az idegen nyelvű, bevándorolt lakosság magas aránya. Igazodva ehhez a tényhez a könyvtárak beszerzik a legfontosabb idegen nyelvű könyveket a bevándoroltak számára, akik intenzíven használják a könyvtári szolgáltatásokat. A Rot-

terdami Városi Könyvtárban például a holland nyelv tanulását elősegítő, célzottan beszerzett oktatócsomagok rendkívül népszerűek az idegen nyelvű lakosság körében.

A könyvtárak részvétele az egész életen át tartó tanulásban

Az egész életen át tartó tanulás egy része a szervezett oktatás keretein belül történik, de ennek végeztével gyakran nem formális vagy informális módon jutnak az emberek tudáshoz és információkhoz. A *nem formális* tanulás forrásai az oktatási rendszeren kívül szervezett képzések, tanfolyamok, amelyek általában nem zárulnak széles körben elfogadott bizonyítvány megszerzésével. Az *informális tanulás* azokat a tevékenységeket takarja, amelyeknek elsődleges célja nem a tanulás, de végzésük során új ismereteket szerezhethetünk. Ebbe a körbe tartoznak a különböző előadások, szakmai konferenciák és beszélgetések, de új ismeretekre tehetünk szert könyvekből, filmekből is. A könyvtárak mindkét oktatási forma megvalósításában kulcsszerepet játszanak.

Az európai közkönyvtárak rendezvényeikkel és felhasználóképző tanfolyamok szervezésével kihagyhatatlanok az egész életen át tartó tanulás folyamatából, ezt látogatásunk során számtalan példa bizonyította.

Szabad hozzáférés biztosítása, nyitottság, távszolgáltatások

Az elektronikus publikációk szabad hozzáférése egyre szélesedik az open access mozgalom hatására. Az IFLA trendek előrejelzése szerint ez a tendencia a jövőben még erősödik, az internethasználat megkerülhetlensége és a mobil eszközök elterjedése nyomán a jelenleg érvényben levő szerzői jogi szabályozásnak lassan követnie kell az információs környezet változásait. Az egyre növekvő számú szabad hozzáférésű tartalmak (ld. Europeana, Gutenberg projekt stb.) is erősítik ezt a jövőképet. A könyvtárak a jogi rendelkezések betartásával már ma is törekednek a szabad tartalmak elérésének propagálására.

Az információhoz való szabad hozzáférés trendje mellett az angolszász jellegű public library hagyományainak megfelelően mindhárom országra jellemző a fizikai hozzáférés teljes körű biztosítása. Az Amszterdami Városi Könyvtárban a használók teljesen szabadon, regisztráció nélkül használhatják a könyvtár tereit olvasásra, internetezésre és az étterem látogatására, regisztrálniuk csak az emelt szintű könyvtári szolgáltatások igénybevételéhez kell.

A szolgáltatások távoli igénybevétele napi gyakorlat az európai könyvtárakban. Ez magában foglalja a könyvtár által előfizetett adatbázisok otthoni használatának biztosítását, valamint a távolról történő ügyintézés és fizetést (beiratkozás, kölcsönzés, hosszabbítás, előjegyzés stb.).

A közösségi tér funkció kihasználása

Ray Oldenburg az társadalomban létező ember jellemző helyszínei között az otthon (first place), a munkahely (second place) mellett definiált egy harmadik helyet is (third place), a társadalmi cselekvések semleges terét, ahol az emberek pihennek, művelődnek, szórakoznak. A „harmadik tér”-nek nevezett helyszínek jellemzően viszonylag olcsók – s így elérhetőek a társadalom szélesebb rétegei számára is – de gazdagok kultúrában és cselekvési lehetőségekben. A megfelelő adottságokkal rendelkező közkönyvtárak (a könyvesboltok, a mozik, a városi utcák, a kultúrkokosmák, a kávéházak stb. mellett) tipikusan ehhez a kategóriához tartoznak, ha épületük, környezetük és természetesen szolgáltatásaik (vagy nevezhetjük ezeket „kínálatnak” is) alkalmasak az emberek nagy tömegének vonzására.

Tapasztalataink szerint a meglátogatott könyvtárak (nem csak a közkönyvtárak) a lehetőségekhez mérten törekedtek tereik minél teljesebb és a közönség számára élvezetes kihasználására, erre számtalan példát lehet felsorolni látogatásaink tapasztalataiból.

4. Összefoglaló

Dolgozatomban három szinten közelítettem meg a könyvtárakat érintő trendeket. Az IFLA trendjelentése *általánosságban* közelíti meg a jövő változásait információs környezetünkben, amelyeket öt szempontból tekint át: az információhoz való hozzáférés, az oktatás változásai, az adatvédelem, a civil szerveződések, valamint a technológiai változások irányából. Az MDR Partners által menedzselte könyvtári akciók *projekt-szinten* mutatják az európai törekvéseket a fejlesztésekre, míg a harmadik megközelítés *közvetlen tapasztalatokra* épít. Számomra is tanulságként szolgál, hogy a projektek trendjei többé-kevésbé fedik a könyvtárak mindennapi munkájába beépülő gyakorlati tevékenységet.

Jegyzetek

1. ABRAM, Stephen: Time to consider? – Information outlook 16. 2012. 6.; 29–31, 33. – Referálta Mándy Gábor = Könyvtári Figyelő, 2013. 2. sz. 362–363.
2. Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment (Meglovagoljuk a hullámokat, vagy elsodor az ár? Navigálás az átalakuló információs környezetben)
<http://trends.ifla.org/insights-document>
3. <http://www.mdrpartners.com/>
4. OLDENBURG, Ray: The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons, and Other Hangouts at the Heart of a Community, 3rd ed. (Jackson, TN: Da Capo Press, 1999).

Béérkezett: 2013. november 4.

Adatbázisreform az Országgyűlési Könyvtárban

Az Országgyűlési Könyvtárban felülvizsgálták a korábbi könyvtári adatbázis-rendszert és annak struktúráját. A vizsgálat kiterjedt az adatbázisok mezőszerkezetére, a tudományterületek feltártóságára, a feltárt dokumentumok nyelvére, a dokumentumok típusaira, a kiválasztási alapelvekre, a feldolgozás szabályaira, az erre épülő munkafolyamatokra és a hozzáférés módjára. A legfontosabb stratégiai cél egy egységes adatbázisrendszer kialakítása volt, hogy a könyvtár adatbázisai mindenki számára ingyenesen hozzáférhetőek legyenek.

Eredmények:

- 1) 2014. március 1-jétől az Országgyűlési Könyvtár saját építésű adatbázisainak struktúrája megváltozott.
- 2) Egységes Szakirodalmi Adatbázist hoztak létre a Magyar Jogi, a Külföldi Jogi és a Világpolitikai Információk Adatbázisaiból (VPI). A Szakirodalmi Adatbázisban együtt kereshető az adatbázisok tartalma, de mindhárom korábbi adatbázisban önálló keresés is indítható. A Magyar Jogi Adatbázis továbbra is folyamatosan bővül, a Külföldi Jogi Adatbázis 2010-ben, a Világpolitikai Információk Adatbázisa 2011-ben került lezárásra.
- 3) Egységes Sajtó Adatbázist hoztak létre a Pressdok (magyar sajtó) és a Hundok (külföldi sajtó) adatbázisokból. A Sajtó Adatbázisban együtt kereshető az adatbázisok tartalma, de mindkét adatbázisban önálló keresés is indítható.
- 4) Az egységes Sajtó Adatbázis már ingyenesen elérhető a Könyvtár honlapjáról a www.ogyk.hu oldalról.
- 5) A Magyar Jogi Adatbázis a 2. negyedév során ingyenesen elérhető lesz.

(Forrás: *Katalist*, 2014. március 7. Markója Szilárd igazgató tájékoztatója alapján)

Android-alkalmazás az OSZK-ban

Elérhető az első OSZK-ban készült mobilalkalmazás, amely a honlap használatát egyszerűsíti. Bármilyen ANDROID rendszert futtató eszközre (okostelefon, táblagép, AndroidTV) a <http://www.oszk.hu/mobilalkalmazas-t> kell letölteni a kipróbáláshoz.

(Forrás: OSZK, *Intranet*, 2014. jan. 15. Garamvölgyi László tájékoztatója alapján)

Iskolai könyvtárak az európai országokban

FEIMER Ágnes

Általános helyzetkép*

A tanulói teljesítményeket mérő nemzetközi PISA-vizsgálatok az olvasási készség és más alapkészségek terén az egyes országok között számottevő különbséget mutattak ki, melyek összefüggésbe hozhatók az adott országok iskolai könyvtárainak színvonalával. Ahol az iskolai könyvtárügy fejlett, pl. Finnországban, Angliában (és részben Ausztriában is), ott a tanulók a PISA-vizsgálat első tíz helyezettje között szerepeltek. (Németország viszont – egészen a legutóbbi felmérésig – rossz helyet ért el.)

Az iskolai könyvtárak jelentőségét az UNESCO iskolai könyvtári manifesztuma és az IFLA irányelvei egyaránt hangsúlyozzák. A legtöbb európai országban az iskolai könyvtárak működését törvények szabályozzák.

Ausztriában, Olaszországban, Belgiumban és

Dániában állami költségvetésből finanszírozzák az iskolai könyvtárakat, többségük multimédiás központként működik.

Ausztria iskolai könyvtárai az 1980-as években indultak fejlődésnek, amikor az oktatási minisztérium létrehozta számukra az Iskolai Könyvtári Szolgálatot. Ez az intézmény felelős az iskolai könyvtárak létrehozásáért és kiépítéséért. 1999-ben a mintegy 1500 osztrák iskola közül 580-ban működött iskolai könyvtár (2011-ben 599), 68 helyen pedig közös iskolai és városi könyvtár, az ellátottság tehát 43%-os. A könyvtári munkát pedagógusok végzik, könyvtárosi kiegészítő képzettséggel, illetve a közös könyvtárakban képzett könyvtárosok.

Franciaországban inkább a középiskolákban váltak információs központokká a könyvtárak. A törvényi szabályozás is a középiskolákat érinti,

* A tanulmány – mely a Külföldi folyóirat-figyelő rovat 2006 és 2013 között e témában készült referátumainak felhasználásával készült – a Könyvtárostanárok Egyesülete Őszi Szakmai Napján, 2013. november 6-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

az alapfokúakat csak ajánlások jellemzik. 1977-től valamennyi közép fokú oktatási intézmény kötelezően működtet könyvtárat. Az iskolai könyvtár elnevezése Könyvtári és Dokumentációs Központ, vezetője a könyvtárostánár, aki-nek 1989 óta kötelezően speciális, középiskolai könyvtárostánári diplomával kell rendelkeznie. Az iskolai könyvtárak működésének sem tárgyi feltételei, sem berendezése, sem költségvetése nincs államilag szabályozva, mivel ezek a kérdések az iskolai könyvtár szervezeti és működési szabályzatától és az adott oktatási intézménytől függenek.

Az Egyesült Államokban a 60-as években kezdett kialakulni a mai iskolai könyvtári modell, amely audiovizuális központként és elektronikus információs források tárházaként szolgálja a képzést, oktatást. Az iskolai könyvtárat speciális végzettségű könyvtárostánárok működtetik. Az amerikai iskolai könyvtárakban az információ-hordozók gazdag választéka áll a diákok rendelkezésére. Ennek ellenére az ottani tanulók a PISA-vizsgálatoknál csak közepes szintű olvasási teljesítményt mutattak az európai országok átlagához mérten; ebből arra következtethetünk, hogy a jól kiépített iskolai könyvtár csak elősegítheti, de önmagában nem biztosítja a tanulók jobb olvasási készségét. A kérdés differenciáltabb megközelítése érdekében az Egyesült Államokban 2000-ben az ún. Colorado vizsgálat keretében azt elemezték, milyen összefüggés van az iskolai könyvtár ellátottságának és tevékenységének egyes területei és a tanulók olvasási készsége között. Azt mutatták ki, hogy a könyvtár jó felszereltsége és szakszerű vezetése 10–15%-os teljesítmény-emelkedést eredményez, a könyvtárosok és pedagógusok közötti intenzív együttműködés 18–21%-ot, a tanulók egyéni könyvtárlátogatását előmozdító bőséges nyitvatartási idő 13–22%-ot.¹

Nagy-Britannia

Nagy-Britanniában az iskolai könyvtári ellátottság 100%-os. Az iskolai könyvtárak erőteljes kibontakozása már 1919 után megindult, amikor a könyvtári törvény lehetővé tette nyilvános

könyvtárak szervezését az iskola épületében, a Carnegie Alapítvány pedig biztosította állományuk gazdagodását. Ma minden iskola köteles könyvtárat működtetni, amihez a School Library Service szolgáltatásai különféle segítséget nyújtanak. Ezeket az elemi iskolák 94%-a igénybe is veszi. A könyvtárakban képzett könyvtárosok dolgoznak, akik tanulmányaik során az iskolai munkához szükséges speciális ismereteket is megszerezhették, valamint pedagógusok – részben a továbbképzési rendszer keretében megszerzett könyvtárosi végzettséggel – és egyéb segéderők. A könyvtárak állománya hagyományos dokumentumokban és modern információtechnikai felszereltségben egyaránt gazdag. Az Egyesült Királyságban az *iskolai és a közkönyvtárak* között különböző együttműködési formákra találunk példát, de jóval ritkább a közösen végzett könyvtári szolgáltatás. Az elmúlt húsz esztendőben nemigen írtak a kettős funkciójú könyvtárakról, noha ezalatt országszerte számos közös fenntartású könyvtár alakult. Egy tanulmány arra vállalkozott, hogy kérdőíves felmérés segítségével tekintse át ezeknek az intézményeknek a helyzetét, előnyeit és problémáit (17 intézmény válaszolt).

Az első kettős funkciójú könyvtár 1972-ben, az utolsó 2003-ban alakult – többnyire vidéken (pl. Skóciában), de városokban is létesült jó néhány. Népszerűségük a kilencvenes évektől kezdve egyre nő. Alapításukat többnyire két okra vezetik vissza: vagy egy mozgókönyvtárat váltottak fel, vagy pedig az iskola biztosította a szükséges feltételeket.

A könyvtárak legfőbb erősségüknek a hosszabb nyitva tartást tartják; némelyik este fél nyolcig, illetve szünidőben is nyitva tart, és zömmel szombat délelőtt fogad olvasókat. Kilenc intézmény közkönyvtári, a többi közös vezetéssel működik. A fenntartás költségeit is általában közösen állják.

A legtöbb könyvtárban az állomány mindkét használói kört kiszolgálja: szépirodalom, ismeretterjesztő irodalom, kézikönyvek, számítógépek, CD-k, videók, napilapok, folyóiratok, hangos könyvek találhatóak bennük. A személyzet, amely mindkét vagy az egyik

munkaterületen jártas könyvtárosokból tevődik össze, természetesen különböző nagyságú. A vizsgálat a kettős funkciójú könyvtárak számos előnyét tárta fel: pl. jóval gazdagabb gyűjtemények jönnek létre, nagyobb a választék, több a könyvtáros, gazdaságosabb az ellátás biztosítása, jó a kapcsolat a településen élő idősebb és a fiatal generáció között. A problémák sem maradtak rejtve: a használói csoportok különbségei miatt feszültségek adódhatnak, nem könnyű az iskolai tanmenetek megfelelő támogatása, a helyszűke (elsősorban könyvtári órák alatt), a könyvtárosok fokozottabb leterheltsége stb.

Végző soron a felmérésben részt vevők rendkívül lelkesen nyilatkoztak a kettős funkciójú könyvtárakról. A sikerhez azonban elengedhetetlen a politika, a vezetés, a könyvtár és az olvasók segítése és elkötelezettsége.²

Az utóbbi 10–15 évben a brit iskolákban található tananyagok formája alaposan megváltozott, s ez tükröződik az iskolai könyvtárak állományában és funkciójában is. Jelenleg a hagyományos iskolai könyvtárak – könyvekkel teli termek, amelyeket elsősorban papíralapú könyvekkel kapcsolatos tevékenységekre használnak – egyre kevésbé jellemzőek. Azokat az új tereket, amelyeket interneteléréssel bíró számítógépekkel és könyvekkel egyaránt elláttak, és ahol szakképzett személyzet várja a betérőket készen a legváltozatosabb kérdésekre, *tanulási központnak* (study centres) vagy *önálló tanulási tereknek* (independent learning zones) szokták nevezni. Komoly a kockázata annak, hogy ha könyvek és számítógépek vannak egyetlen helyiségben, akkor a használat kizárólag az utóbbiakra korlátozódik. A könyvtárosnak célszerű a hozzáférés egyszerűsítésével, ajánló olvasmánylistákkal, játékos feladványokkal „demisztifikálni” a könyveket, hogy a gyerekek bátrabban nyúljanak ezekhez a forrásokhoz is. A gyerekeknek meg kell tanulniuk a papíralapú információforrások használatát is, hiszen az élet később produkálhat olyan helyzeteket, amikor erre is szükségük lehet.

Az elektronikus források esetében felmerül a kérdés, hogyan óvják meg a gyerekeket a nem nekik való tartalmaktól. Megoldást jelenthet, ha

előre engedélyezik azokat az oldalakat, amelyek látogathatók a munkaállomásokról, a korlátozás azonban éppen a böngészés örömét veheti el.

Szintén dilemma lehet, hogy mennyire részesítsék előnyben a számítógép-használat során azokat a gyerekeket, akik nem szórakozni, hanem tanulni járnak a könyvtárba. Egyrészt nem biztos, hogy a tanulás igénye fontosabb a rekreációs szükségleteknél, másrészt a prioritások során figyelembe kell venni, hogy az iskola elsődleges funkciója a tanulás segítése. Ugyanez a dilemma jelenik meg, amikor órákat is tartanak a tanulási terekben, amelyeket zavarhatnak a jelen lévő vagy a betérő diákok.

Fontos követelmény az információs műveltség oktatása, ami legjobban tantárgyspecifikus kurzusokkal valósítható meg. Például történelemből a források keresésére és értékelésére, informatikán a keresőmotorokra, irodalomórán az érvelésre lehet helyezni a hangsúlyt. A tanulási központ elsősorban a számítógépek miatt azt sugallja, hogy ott a diákok jellemzően önállóan tanulnak. Ugyanezt sugallja az önálló tanulási tér elnevezés is. A valóságban azonban a cél éppen a közös tanulás támogatása lenne. Ezt a fizikai tér elrendezésével, a bútorok elhelyezésével is elő lehet segíteni. Kétségtelen, hogy a tanulási központ kapcsán felmerülő problémák közül jó néhány az iskolai könyvtárak kontextusában is jelen volt. Egyik felvetett probléma kapcsán sincs garantáltan jó, minden intézményben működő megoldás. Nagyon sok múlik a helyi adottságokon, kulturális jellemzőkön.³

Norvégia

Norvégiában az iskolai könyvtárak működésének jogi alapját az oktatási törvény képezi, mely kimondja, hogy minden tanulónak lehetőséget kell biztosítani az iskolai könyvtárhoz való hozzáféréshez, és meg kell teremteni a közkönyvtárakkal való együttműködés alapjait. A törvény azonban nem ad útmutatásokat vagy szabályokat a személyi kérdések, a költségvetés, a hely és a felszereltség kérdéseire. Minden iskola maga dönthet arról, hogyan is alkalmazza a törvényt. A jelenleg érvényben lévő általános

iskolákra vonatkozó nemzeti tanterv is fontos eszköz az iskolai könyvtárak szerepének megerősítésére. A középiskolákra vonatkozó tantervekben azonban szinte alig említik az iskolai könyvtárakat. A 2006-ban bevezetett új nemzeti tantervben, mely egy átfogó tanügyi reform része, az iskolai könyvtárak nem szerepelnek, de számos olyan alapkészség kialakításában, melyre a tanterv igen nagy hangsúlyt fektet, elengedhetetlen az iskolai könyvtárak jelenléte. A szakember-ellátottság igen változatos: az általános iskoláknak csak egyharmadában van megfelelő felsőfokú tanári és könyvtárosi végzettsége az alkalmazottaknak, a középiskoláknak csak a felében vannak ilyen szakemberek. A decentralizált politikai rendszer és a különböző helyi viszonyok miatt is változatos képet mutatnak az iskolák és az iskolai könyvtárak.

2003 és 2007 között nagyszabású kampány zajlott *Adj helyet az olvasásnak!* címmel, mely az olvasás megszerettetését, az olvasási készségek fejlesztését és az iskolai könyvtárak használatára való ösztönzést tűzte ki célul. A terv minden gyermeket érintett az óvodás kortól kezdve a középiskolás kor végéig. A diákok mellett megcélozta a tanárokat, az iskolai könyvtárosokat, az igazgatókat és a szülőket is. A projekt anyagi támogatásával az iskolai könyvtárosok egy hálózatot hoztak létre, melynek célja, hogy kicserélhessék ötleteiket, továbbképzéseket tartsanak, hogy könnyebben és hatékonyabban tudjanak kommunikálni a hivatalos iskolai rendszerrel.⁴

Az utóbbi évek legjelentősebb fejleménye a norvég *iskolai könyvtári program*, amely 2009-től 2013-ig zajlott le. A program hangsúlyozza az iskolák és a helyi közkönyvtárak együttműködésének fontosságát, fő célja az iskolai könyvtárak oktatást segítő jellegének erősítése (az iskolai könyvtárak aktív részvétele az olvasástanításban és a diákok információs műveltségének fejlesztése). Megvalósítását az Agderi Egyetem (Universitet i Agder) végzi. (Azért esett erre az intézményre a választás, mert több mint harminc éve képez iskolai könyvtárosokat.) A program több területre is kiterjed, így a kompetencia-fejlesztésre, gyakorlati jellegű iskolai projektekre, az információs műveltséggel összefüggő ötlet-

gyűjteményre és oktatóanyagok fejlesztésére. Befejezésekor, 2013 augusztusában 105 város és régió 173 iskolája vett részt benne összesen 210 fejlesztési projekttel. A projektiskolák eredetileg egy évre kaptak támogatást, de folyamodhattak a másodikért is. Csak az alsó- és a felső tagozatos iskolák részesültek támogatásban, ezek ugyanis a legrosszabbul ellátottak egy 2006–2007-es felmérés szerint. Meghatározó szerepe van az iskolavezetés támogatásának és a tanárok attitűdjének. Ezért lettek az iskolaigazgatók a projektvezetők, és a könyvtárosnak, valamint az érintett tanároknak tanfolyamon kellett részt venniük a program bevezetése előtt, melynek témái a könyvtár felhasználása az oktatásban, az információs műveltség fejlesztése, valamint különböző nyomtatott és online szövegek olvasása. A program feltételezi, hogy ezeknek a tevékenységeknek a bevonása az oktatásba tudatos és rendszeres könyvtárhasználatot eredményez. A program során két honlapot alakítottak ki, melyek egyrészt információkat tartalmaznak a projektekről és tevékenységekről, valamint ötletet adnak az információs műveltség oktatásához. A részt vevő iskolák modelleket dolgoztak ki az iskolai könyvtáraknak az oktatásba való bevonására. Kulcsszerepet játszik a részt vevő iskolák szerzett tudásának a szétsugárzása, a program tapasztalatai alapján pedig tovább fejlődhetnek a norvég iskolai könyvtárak.⁵

Finnország

Finnország minden iskolájában működik megfelelő színvonalú könyvtár, az ellátottság e téren 100%-os. A könyvtárak egy része az iskolai feladatok mellett közkönyvtáriakat is ellát, az ország kisebb településein a közkönyvtárak 40%-a az iskola épületében vagy közvetlenül mellette működik. A közkönyvtárak meghatározó szerepet játszanak az iskolai könyvtárak támogatásában, amire az 1999. évi könyvtári törvény kötelezi őket. Ez nemcsak a tanulók igényeinek megfelelő, az iskolai könyvtárak állományát kiegészítő médiakínálatot jelenti, hanem számos rendezvényt, könyvtárbemutatót, felolvasóestet, könyvklubokat is. Ezenkívül tanácsadóként

és kapcsolattartóként egy könyvtárpedagógus is az iskolák és könyvtáraik rendelkezésére áll. Az iskolai könyvtárak anyagi támogatása a helyi önkormányzat feladata, függetlenül attól, melyik típushoz tartoznak. Mivel a közkönyvtárak ezenfelül állami támogatásban is részesülnek (például a lottóbevételekből), az együttműködés révén ebből az iskolai könyvtárak is profitálhatnak. Mindezt egy német szerző cikkéből tudhatjuk meg: kissé eltérő képet festenek a helyzetről a finn szakemberek.

Szerintük, ha megkérdezzük a finn embereket, hogy mi jut eszükbe az iskolai könyvtárról, legtöbbször poros könyvek és bezárt, dohos szobák képe rémlik fel. Nem gondolnak az életteli, kellemes környezetre, ahol diákok és tanárok keresik nagy buzgalommal az információt és a tudást, vagy olyan, egész iskolaidő alatt nyitva tartó helyre, ahol a könyvtáros segít az információkeresésben, és olvasásra ösztönzi a diákokat. Pedig vannak ilyen helyek, de sajnos túl kevés. A finn iskolai könyvtárak színvonalát változatos képet mutat, amelyet leginkább a pénzügyi helyzet és az iskolaigazgató attitűdje határoz meg. Sok iskola nem rendelkezik megfelelő könyvtárral, és kevés helyen dolgozik információs szakember. Finnországban létezik közkönyvtárakra vonatkozó könyvtári törvény, de nincsenek az iskolai könyvtárak működését meghatározó irányelvek.

Különösen rossz helyzetben vannak a finnországi svéd iskolák, ahol a könyvtáraknak nincs állandó költségvetése, elhasználódott, elavult az állomány, szakképzett könyvtáros és modern technika nélkül működnek. A svéd többségű területekről származó diákoknak kevesebb anyanyelvi dokumentum áll rendelkezésére az iskolai könyvtárakban.

Ezen a helyzeten próbált segíteni a *Bittis* projekt, amelynek keretében a helyi közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak fognak össze a gyerekek jobb ellátása érdekében. A közös katalógus és kölcsönző rendszerek bevezetésével, szakmai segítséggel, a modern technika megismertetésével segíthetik az iskolai könyvtárakat a közkönyvtárak. Az együttműködés egyik problémája, hogy kevés a svédül is beszélő könyvtáros,

és a svéd nyelvű gyermekkönyvállomány is igen szegényes. Gondot jelentett, hogy számos esetben a közkönyvtár messze van, így a szoros együttműködés nehezebben megoldható. Ilyen esetekben szükség volt az állomány és a szolgáltatások átszervezésére is.

A projekt keretében „könyves” beszélgetéseket szerveztek az iskolákban. A diákokat megszeretnék tanítani arra, hogyan lehet beszélgetni a könyvekről, és bátorítják őket, hogy maguk is szervezzenek hasonló eseményeket. Továbbképzést, konferenciákat, szakmai napokat szerveznek a tanárok és az iskolai könyvtárosok számára. Útmutatót készítettek az iskolai könyvtárosok számára a könyvtár kezeléséről, az információkeresés és a szellemi munka technikájának oktatásáról. (Ez elérhető svéd nyelven is.) A projektben részt vevő iskolai könyvtárakat ráveszik, hogy a közkönyvtárakban használatos osztályozási rendet és rendezési elvet alkalmazzák a könyvek elhelyezésére a polcokon. Ezekben az iskolai könyvtárakban a legtöbb esetben olyan tanárok végezték a munkát, akiknek nem volt könyvtárosi végzettségük. Az ő képzésük is a projekt fontos feladata volt.

A projekt egy éve alatt 24 iskola könyvtára újulhatott meg a helyi önkormányzat és a könyvtár segítségével. Az önkormányzatoknak nincsen törvényi kötelezettségük modern iskolai könyvtár fenntartására, ezért a helyi vezetés lelkesedésén és elkötelezettségén múlik, hogy a szűk költségvetés ellenére tartanak-e fenn iskolai könyvtárakat a közkönyvtárak mellett.

A *Bittis* projekt országos és helyi szinten is felhívta a figyelmet az iskolai könyvtárakra. A résztvevő iskolai könyvtárak mintaként szolgálhatnak a többi iskola számára, és ez a könyvtári szektorra is hatással lehet, mivel új modelleket mutatott az együttműködésre. A projekt tapasztalatai sokban segíthetik az iskolai könyvtárak fejlesztési stratégiájának a kidolgozását, és hozzájárulhatnak a modern és minőségi iskolai könyvtárak kialakításához Finnországban.⁶

A PISA-jelentések vagy egyéb tanulmányok nem utalnak közvetlen összefüggésre a diákok jó eredményei és a jól működő iskolai könyvtár között. Dániában az alapfokú köznevelési

törvény előírja, hogy minden iskolában legyen könyvtár – Finnországban megengedi a könyvtári tevékenységet, de nem teszi kötelezővé. Ehelyett az alapfokú oktatás nemzeti alaptantervében szerepelnek a tanulás és tudás elvei, a tanulási környezet, a tanulási célok, mindaz, melyben egy működő iskolai könyvtárnak fontos és természetes szerepe lehet. Maga az iskolai könyvtár kifejezés nem is szerepel az alaptantervben, mivel módszertanilag szabad kezdet ad az oktatás szervezőjének (az önkormányzatnak többnyire), de a könyvtárhasználat során szerzett tudás és az információszerzés készsége igen. A jelenlegi alapfokú alaptanterv olyan tanulási környezetet ír elő, „*ahol munkaeszközök, dokumentumok és könyvtári szolgáltatások állnak a tanulók rendelkezésére, és lehetőséget kínálnak az aktív és önálló ismeretszerzésre.*” Az információszerzés és forráskritika a kommunikáció és a médiaműveltség témakörében szerepel a tantervben, mely minden tanárnak feladatává teszi, hogy tanítsa meg a tanulókat az információs műveltség elsajátítására, és hogy összehasonlítsák, megrostálják és hasznosítsák a megszerzett információkat.

Most készül az új alapfokú oktatás nemzeti alaptanterve (2016-ban lép életbe). Ennek egyik újdonsága a kompetenciák széles köre, benne az ún. multiműveltség, mely a hagyományos írás és olvasás készsége mellett magában foglalja az újakat (a vizuális, digitális, információs és médiaműveltséget) is. E célokat egy működő iskolai könyvtár a gyakorlatban segítené elérni. Finnországban az iskolai könyvtárnak legalább három feladata van: az olvasás ösztönzése, az információszerzési készség kialakítása, az iskolai elégedettség növelése megfelelő olvasási és tanulási környezet biztosítása révén. Az áttörés azonban még várat magára, miután az 1980-as években szükségtelenül visszafejlesztették az iskolai könyvtárakat (takarékosági okokból nem kaptak támogatást a Nemzeti Oktatási Tanácstól). A hetvenes évek tanterve az iskola szívének nevezte az iskolai könyvtárakat: ez a gondolat még él a finnek tudatában, de ez a szép metafora csak ritkán válik valóra.⁷

Dánia

Az elemi iskolák működését szabályozó 1993-as törvény írja elő, hogy minden iskolában kell lennie könyvtárnak. Az iskolai könyvtárak helyhatósági könyvtárak, amelyek az ország összes óvodája és általános iskolája (1700 intézmény, 1–10 éves korosztály) mellett működnek. A helyi önkormányzat határozza meg az iskolai könyvtárak működésének általános irányát, beleértve a pénzügyi feltételeket. Az iskolai könyvtár az igazgató irányítása alá tartozik, de a könyvtárat ténylegesen az iskolai könyvtáros vezeti, aki tanári végzettsége mellett az iskolai könyvtárosok számára tartott három hónapos kiegészítő képzésben is részt vett.

Az oktatási célú könyvek és egyéb anyagok mellett az iskolai könyvtár köteles olyan könyveket is beszerezni, amelyeket a tanulók szabadidejükben olvashatnak. Az iskolai könyvtár valamilyeni médiatípust gyűjti, és a tanulók megismerkednek a számítógépes információs rendszerekkel és az adatbázisokkal is.

Az iskolai könyvtáraknak együtt kell működniük a helyi közkönyvtárakkal. A 275 helyhatósághoz tartozó iskolai és közkönyvtár 25%-a közös épületben működik, de irányításuk külön-külön, saját szabályaik szerint folyik.⁸

Az elmúlt harminc évben Dániában a könyvtárosok számos tapasztalatot szereztek a kettős funkciójú, iskolai és közkönyvtári feladatokat ellátó könyvtárak terén, melyeket az 1990-es évektől „*kombi*” könyvtáraknak neveznek. A két külön könyvtártípus ideális esetben külön épületben van elhelyezve, ezért a kombi könyvtárak létrehozását mindkét könyvtártípus könyvtárosai csak kényszermegoldásnak tartják. Az elmúlt években azonban a kombi könyvtárak egy új típusa alakult ki.

A négy dán könyvtáros szövetség, köztük a Dán Könyvtárosok Egyesülete és a Dán Iskolai Könyvtárosok Egyesülete, egységes és új koncepciót dolgozott ki a közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak együttműködésére, összeolvadására. A helyi közkönyvtárak kötelessége, hogy a demokrácia, a tanulás és a kultúra központi helyei legyenek. Az új könyvtártípus

lényege a hozzáadott érték, a széles körű szolgáltatások és a jól képzett szakemberek. 2005-re a négy könyvtáros szövetség meghonosította az új elnevezést is: integrált könyvtár. Az integrált könyvtár nem csak a közkönyvtár és az iskolai könyvtár egyesülése, sokkal több annál. Számos más kulturális vagy sporttevékenységgel, ill. intézménnyel együtt jelenik meg, akár bevásárlóközpontban, sportcentrumban vagy vasútállomáson. Az új közigazgatási rendszer kialakítása, amelynek során kevesebb és nagyobb közigazgatási egységeket hoztak létre, nagyban befolyásolta a közkönyvtárak és iskolai könyvtárak feladatainak a kijelölését.⁹

Dánia sokat fektet be az oktatásba, és nagyon büszke világhírű IT infrastruktúrájára, de még messze van attól, hogy a hatalmas mennyiségű információ kritikai és innovatív használatában is az élre törjön.

A digitális írástudás szerepe egyre nő a dán gimnáziumokban és a többi oktatási intézményben. A diákokat fel kell készíteni azoknak a problémáknak a kezelésére, melyek nemcsak felsőfokú tanulmányaik, hanem egész életük során – munkahelyükön és a demokratikus társadalmi folyamatok közepette – vár rájuk.

A digitális írástudás az információs írástudás folytatása, ami a gimnáziumi oktatás alapja Dániában. A digitális kezdeményezést a Dán Elektronikus Tudományos Könyvtár (Denmark's Electronic Research Library, DEEF) révén kell megerősíteni, amelynek fontos feladata a gimnáziumi oktatásban a tudáshoz való hozzáférésnek és az információ-kritikai készségek alkalmazásának a segítése. 2011 tavaszán ennek érdekében a DEEF konferenciát szervezett „Digitális írástudás és felkészítés tudományos tevékenységre” címmel, melyen termékeny párbeszéd folyt tudósok, oktatók és könyvtárosok között. Elhatározták, hogy folytatják az eszmecserét: a gimnáziumok, igazgatók, diákok, tudósok, könyvtárak és az üzleti szféra képviselőiből álló tizennyolc tagú ún. „agytröszt” keretében. Három megbeszélést tartottak 2012 áprilisa és szeptembere között. Első alkalommal került sor az érdekeltek bevonásával egy közös stratégia kialakítására, mely stratégia alulról építkezik:

a gimnáziumok kezdeményezik a fejlesztést, melynek a teljes iskolai kultúrát és annak valamennyi szereplőjét fel kell ölelnie.

Több tanulmány is rámutat, tévedés azt hinnünk, hogy a diákok bánni tudnak az IT-médiával és -platformokkal: célratörően kell kialakítani a kritikai, kreatív és szelektív kompetenciáikat, és ezeket gyakorolniuk kell a gimnázium minden osztályában. A hagyományos gimnáziumi könyvtárakat és tanulási központokat át kell alakítani az iskola digitális forrásközpontjává, az ott dolgozó könyvtárosoknak pedig részt kell venniük a kompetencia-fejlesztésben. Hosszú távú feladat lesz a stratégia célkitűzéseinek a megvalósítása.¹⁰

Svédország

Svédországban 1946 óta beszélnek az iskolai könyvtár oktatást támogató központi szerepéről. Az információs nevelés 1969 óta kötelező része az oktatási programoknak. A szakmai munkát regionális könyvtári központok irányítják.

A svéd oktatási törvénybe 2011 nyarán kerültek be az iskolai könyvtárakra vonatkozó követelmények. A törvény hatálya valamennyi iskolára kiterjed, ennek ellenére több mint 200 ezer diák jelenleg nem jut iskolai könyvtárhoz. A svéd iskolai könyvtárak az iskola-felügyelet (skolinspektionen) alá tartoznak, az ő feladata tevékenységük figyelemmel kísérése, melynek fő célja „az oktatás és tanulás támogatása”. A probléma főleg a törvény homályos szövegéből adódik: nem derül ki, mit értsünk jó minőségű iskolai könyvtáron, nem szerepel benne például a személyzet kérdése, és nem rendel többletpénzeket az extra feladatokhoz, így teljesen az igazgatók ambícióin múlik, mennyit szánnak az iskolai könyvtárra.

Számos iskola vette igénybe a közeli közkönyvtár segítségét, bár ennek nem volt formális nyoma, és az együttműködés is többnyire véletlenszerű látogatásokban merült ki. (A stockholmi városi könyvtár egyezményt fogalmazott meg, melyet azokkal az iskolákkal írnának alá, melyek iskolai könyvtári szolgáltatásokat igényelnek, de eddig senki sem jelentkezett.) Sok közkönyvtár

munkatársa bizonytalan abban, miképpen tudnának az iskolák igényeinek megfelelni, de segítenének, noha csak saját olvasóik rovására fogadhatnák az iskolai osztályokat. Bonyolult kérdés ez, hiszen a közkönyvtár minden állampolgár rendelkezésére áll, de az iskolai könyvtárakban gyökeresen más tevékenység folyik, és más ismereteket kíván a könyvtárosoktól, ugyanakkor a közkönyvtár is a kultúra, a tanulás és a szabadidős tevékenység közös mezsgyéjén működik. A közkönyvtár egyedül képtelen megoldani ezt a problémát, de az iskolai könyvtárost sem érdemes kiemelni megszokott helyéről: olyan jól kidolgozott, koncentrált és professzionális együttműködésre van szükség, mely a diákok érdekeit szolgálja. Nem lehet pontosan megfogalmazni, milyen a jól működő iskolai könyvtár, hiszen mindegyiknek magának kell eldöntenie, mire van a tanároknak és a diákoknak szüksége. Már születtek politikai javaslatok a törvény módosítására, melybe az iskolai könyvtár személyi ellátottsága is bekerült.¹¹

Németország

Németországban nem létezik egységes iskolai könyvtári rendszer. Az iskolák többségében van könyvtár, de csupán 10%-uk felel meg a modern elvárásoknak. Az 1960-as és 70-es években kibontakozó oktatási- és iskolareform keretében alakult ki a modern iskolai könyvtár koncepciója. Az 1990-es években – Németország újraegyesítése után – a korábbi NDK tartományai is csatlakoztak ehhez a programhoz. Az iskolák zömében azonban mindennek ellenére máig sem alakult ki a modern elveknek megfelelő könyvtár. Az Iskolai Könyvtárak Tanácsadó Szolgálat 2001-ben azt állapította meg, hogy a német iskoláknak csak 15%-a rendelkezik a korszerű iskolai könyvtár követelményeinek megfelelő intézménnyel, és hogy a helyzet nem javult 1987 óta, amikor a Német Könyvtárosok Egyesülete végzett hasonló felmérést. Igen nagy különbség van azonban az egyes tartományok színvonala között.

Az iskolaközpontok könyvtáraiban képzett könyvtárosok dolgoznak, egyébként a kép meg-

lehetősen vegyes: pedagógusok, egyéb másodállású megbízottak, olykor a szülők látják el a könyvtárosi feladatokat.

A lemaradás fő oka a német oktatási rendszer didaktikai elmaradottsága, a hagyományos frontális, osztálytermi tanítás, de szerepet játszik benne az iskolai oktatás és az egyéni önképzés tradicionális szétválasztása is. A helyzet tarthatatlanságára a nemzetközi összehasonlító PISA-vizsgálat 2001. évi eredményei ébresztették rá a német művelődéspolitikai irányítóit, amikor is szembesülniük kellett a német tanulók teljesítményének tragikus lemaradásával. Ekkor az oktatási rendszer egészét érintő változtatásokat terveztek három területen. A hagyományos osztálytermi oktatással szemben az önálló, egyéni foglalkoztatás kapott nagyobb szerepet. Az iskola kibővülő feladatai érdekében a félnapos intézményeket fokozatosan az elavult didaktikai módszereket is felváltó „egész napos iskola” váltja fel. Az egész napos iskolák számát növelték: 2003-ig a német iskoláknak csak 16%-a működött ebben a formában, ma 4 milliárd euró fejlesztés után 30%. A növekedés mintegy 3000 intézményt érintett. Mindezek a változások közvetlenül érintették az iskolai könyvtárak ügyét is. A Német Könyvtárak Egyesülete 2003-ban újjászervezte „Könyvtár és iskola” nevű szakértői munkacsoportját, amely irányelveket dolgozott ki az iskolai könyvtárak felszereltségére és használatára, kézikönyv jelent meg e könyvtárak tervezéséről, kezeléséről és hasznosításáról. 2005-ben publikálták az iskolai könyvtárak modelljéről szóló állásfoglalást¹², majd 2010-ben stratégiai dokumentumot jelentettek meg az iskolák és a könyvtárak jövőbeli együttműködéséről, 2012-ben pedig napvilágot látott az iskolai könyvtárakról szóló kézikönyv.

Az egész napos iskoláknak mintegy a felében szerveztek iskolai könyvtárat is. Ez nagy előrelépést jelent a német iskolai könyvtárügyben, továbbfejlesztésük és működtetésük terén azonban nagy a bizonytalanság. A 2003 után induló oktatási reform finanszírozási lehetőségei ugyanis sokkal rosszabbak, mint az ezt megelőző, a hatvanas és a hetvenes évek fordulóján lezajlott pedagógiai reformé voltak. Az ország

és az egyes tartományok az adósságok visszafizetésének takarékosági kényszerében élnek, az önkormányzatok anyagi mozgástere leszűkül, ezért nagyobb fejlesztésre, esetünkben főhivatású szakképzett könyvtárosok beállítására nincs lehetőségük. A könyvtári munka önkéntes vállalása a pedagógusok részéről már jelenleg sem kivétel, sokkal inkább szabály, és ez a tendencia várhatóan fokozódni fog.

A könyvtárosok és az oktatásügy között sok területen gyümölcsöző párbeszéd alakult ki, pl. közös tantervek készültek az olvasási és információs kompetencia fejlesztésére. A biztató törekvések és eredmények ellenére még mindig nem egységes a német könyvtárosok állásfoglalása e kérdésben.¹³

A német iskolai könyvtárakban alig van szakképzett könyvtáros. Azokban az esetekben, amikor a helyi közkönyvtár vállalja a könyvtári munkát az iskolában, az idő és a szakértelem sokszor korlátozott. A pedagógiai tantervek változásával, az egész napos iskolák elterjedésével és azzal, hogy a tanárok és a szülők nagyobb figyelmet fordítanak az olvasásra nevelésre, egyre növekednek az elvárások az iskolai könyvtárakkal szemben. Ez a kihívás nagy lehetőségeket rejt a közkönyvtárak számára is. A Frankfurt am Main-i Iskolai Könyvtári Központban egy évvel ezelőtt új munkakört hoztak létre, amely helyi szolgáltatást is biztosít az iskolai könyvtárak számára. Az iskolák térítés nélkül 4 vagy 6 hetes időtartamra „kölcsonözhetnek” könyvtáros szakembert. Minden megbízásban közös az a kikötés, hogy a munkatárs hetente néhány napot tölt az iskolában, de legalább egy napon a központban kell dolgoznia. Ez azért fontos, hogy legyen idő a tervezett intézkedések előkészítésére és koordinálására. A legnagyobb kihívást az állománygyarapítás jelenti, mivel az iskolai könyvtárak állománya gyakran igen elavult, és az állomány elemzését és értékelését is el kell végezni. Az új beszerzések feldolgozása központilag történik, az általános munkafolyamat szervezés részeként. A program lehetőséget teremtett a közkönyvtári szolgáltatásokkal való egyeztetésre is. Egyik feladata, hogy erősítse az iskolák és a közkönyvtárak kapcsolatát többek között az

iskolai könyvtár és a szomszédos fiókkönyvtár közös, moduláris projektjei révén. Egyéb területeken, például a könyvtárképről folyó vitában vagy az iskolai könyvtárnak az iskolai programokban való részvételével kapcsolatban minden fél számára kielégítő megoldásokat próbálnak keresni.¹⁴

2012-ben a kultuszminiszterek konferenciája határozatot hozott „*Médiaoktatás az iskolákban*” címmel, amely ismét reflektorfénybe helyezte az iskolai könyvtárak ügyét, bár a médiaoktatás megvalósításának mikéntjéről nem született útmutatás. Játshatnak-e ebben alapvető szerepet az iskolai könyvtárak, és hogyan kell a tanulmányi környezetet megtervezni a siker érdekében? Elképzelhető lenne az angol-amerikai példát követve egy új foglalkozás bevezetése az iskolákban, a könyvtárostanáré, aki vagy tanár kiegészítő könyvtári végzettséggel, vagy könyvtáros pedagógiai képzettséggel? Ahogy a múltban is gyakran előfordult, most is fennáll a veszélye annak, hogy ezek a kérdések megválaszolatlanok maradnak a tartományok és a szövetségi kormány közötti feladatmegosztás következtében, ami holtpontra juttatja a finanszírozást. A német iskolai könyvtárak számára – amelyek fő feladata az olvasási és nyelvi készségek fejlesztésének elősegítése – új perspektíva nyílt a kormányhatározattal. Az ötéves program célja annak biztosítása, hogy a nyelvi készségek fejlesztése érdekében tett eddigi intézkedéseket minden tartományban értékeljék és továbbfejlesszék. Ez kiváló lehetőségeket nyújt a könyvtárak számára.¹⁵

Az első PISA-vizsgálat óta hozott intézkedések, programok beváltották a hozzájuk fűzött reményeket: a 2012. évi vizsgálatban a német diákok az OECD-átlag felett teljesítettek. Következétes oktatáspolitikával tehát sikerült a negatív trendet megfordítani, de a kedvező változáshoz szakmai és társadalmi diskurzusra volt szükség. Ennek felismertetésében óriási szerepe volt a PISA-felméréseknek Németországban: társadalmi problémává emelték az egyébként szakmai gondot. Remélhetőleg az új projektekben, az olvasásfejlesztés támogatásában az iskolai könyvtárak erőteljesebben vesznek részt, és fo-

kozatosan az oktatásügy minőségi fejlesztésének nélkülözhetetlen tényezőivé válnak.

Felhasznált irodalom

1. BALLENTHIN, Anja: Bedeutung noch immer nicht erkannt. Der Einfluss von Schulbibliotheken auf die Leistungen von Schülern = BuB, 56. Jg. 2004. 5. no. 358–362. p.
2. McNICOL, Sarah: Dual use libraries in the UK = School librarian, 51. vol. 2003. 3. no. 125–127. p.
3. SHENTON, Andrew K.: Changes and challenges : the new information environments in schools – a British perspective = IFLA journal, 38. vol. 2012. 3. no. 228–238. p.
4. TALLAKSEN RAFSTE, Elisabeth – PEMMER SAETRE, Tive – SUNDT, Ellen: Norwegian policy for empowering school libraries = IFLA journal, 32. vol. 2006. 1. no. 48–53. p.
5. INGVALDSEN, Siri: The Norwegian school library programme = Scandinavian library quarterly, 46. vol. 2013.) 1. no. 6–7. p.
6. AHLROTH, Susanne: The Bittis Project brought libraries to the center of the school = Scandinavian public library quarterly, 39. vol. 2006. 1. no. 4–7. p.
7. SINKO, Pirjo: School libraries in Finland : the heart of school seldom beats = Scandinavian library quarterly, 46. vol. 2013. 1. no. 16–17. p.
8. HARBØ, Ole: Libraries in Denmark = IFLA journal, 23. vol. 1997. 3. no. 167–175. p.
9. BUCHHAVE, Bente: New perspectives for the merging of public and school library = Scandinavian public library quarterly, 39. vol. 2006. 1. no. 20–23. p.
10. HOLCHANDERSEN, Knud – KAARSTED, Thomas: Danish youth education en route to digital literacy = Scandinavian library quarterly, 46. 2013. vol. 1. no. 20–21. p.
11. LUCASSI, Elin: School libraries a must! = Scandinavian library quarterly, 46. vol. 2013. 1. no. 14–15. p.
12. SCHNEIDER, Ronald: Neue Lernkultur und bibliotheksgestützter Unterricht : der Ausbau von Schulbibliotheken als Herausforderung für das Öffentliche Bibliothekswesen = BuB, 61. Jg. 2009. 7/8. no. 506–511. p.
13. SCHNEIDER, Ronald: Unterwegs zu einer neuen Lernkultur. Pisa, Schulbibliotheken und ehrenamtliches Engagement = BuB, 60. Jg. 2008. 2. no. 134–137. p.
14. HOFMANN, Helga – JORDAN-BONIN, Eva von: Schulbibliothekarinnen zu verleihen! : der Vor-Ort-Service der

Schulbibliothekarischen Arbeitsstelle in Frankfurt am Main kommt gut an = BuB, 60. Jg. 2008. 11/12. no. 822–824. p.

15. LÜCKE, Birgit: Eine Geschichte voller verpasster Chancen : das schwierige Zusammenspiel von Medienbildung und Schulbibliotheken : Bund-Länder-Initiative BISS gibt neue Hoffnung = BuB, 65. Jg. 2013. 1. no. 44–47. p.

További ajánlott irodalom:

- BARRETT, Lynn: Effective school libraries : evidence of impact on student achievement = School librarian, 58. vol. 2010. 3. no. 136–139. p.
- BRZEZIŃSKA, Danuta: Bibliotek szkolnych walka o przetrwanie = Poradnik bibliotekarza, 2010. 9. no. 3–6. p.
- BUCKINGHAM, Ruth – McNICOL, Sarah: Schools and public libraries working together: a follow-up research project to extend reader development = School librarian, 53. vol. 2001. 5. no. 14–15. p.
- CUMPLOVÁ, Ludmila: Současnost a budoucnost školních knihoven v České republice = Čtenář, 60. roc. 2008. 3. no. 75–79. p.
- GARDNER, Carrie: School libraries and filtering = Library administration and management, 15. vol. 2001. 1. no. 23–25. p.
- GILDERSLEEVES, Lucy: Do school libraries make a difference? Some considerations on investigating school library impact in the United Kingdom = Library management, 33. vol. 2012. 6/7. no. 403–413. p.
- HOFMANN, Helga: Unterwegs in Floridas Schulbibliotheken : Beobachtungen als „Librarians in Residence“ = BuB, 63. Jg. 2011. 3. no. 185–189. p.
- INCI ÖNAL, H.: IFLA/UNESCO School Library Manifesto for creating one world : Germany, Iran and Turkey in comparative perspective = Libri, 59. vol. 2009. 1. no. 45–54. p.
- JOHNSON, Doug: Lessons school librarians teach others. Class: the subject of integrity = American libraries, 35. vol. 2004. 11. no. 46–48. p.
- JONES, Michele: Schools, libraries and the National Year of Reading = School librarian, 56. vol. 2008. 2. no. 75–77. p.
- KNUTH, Rebecca: Factors in the development of school libraries in Great Britain and the United States: a comparative study = International information and library review, 27. vol. 1995. 3. no. 265–282. p.
- KOZLOVA, O.: S vysoty metodičeskogo Olimpa = Biblioteka, 2000. 3. no. 24–28. p.

O'NEILL, Claire: Pupil librarians : the pros and cons of volunteer students in school libraries = *School librarian*, 58. vol. 2010. 4. no. 201–202. p.

RUSIŃSKA-GIERTYCH, Halina: Úlohy školských knižnic v Polsku = *Knižnica*, 8. roc. 2007. 5. no. 43–48. p.

SACCO RITCHIE, Cristina: The self-perceived status of school librarians = *Journal of librarianship and information science*, 43. vol. 2011. 2. no. 88–105. p.

SHENTON, Andrew K. – JOHNSON, David: The modern

school library : caveats, anomalies and dilemmas for the information professional = *School librarian*, 58. vol. 2010. 1. no. 11–13. p.

Schule und Bibliothek / Susanne Richt (ed.) = *BuB*, 63. Jg. 2011. 3. no. 174–195. p.

Schwerpunkt: Schulbibliothek / Bernd Schleh (ed.) = *BuB*, 61. Jg. 2009. 7/8. no. 506–521. p.

Beérkezett: 2014. február 5

„Segített a könyv, a mese”

*Biblioterápiai konferencia a Magyar Olvasástársaság szervezésében
(Nyíregyháza, 2014. május 16.)*

Az NKA támogatásával megvalósuló konferencia célja, hogy a résztvevők az olvasásnak mint élménynek a legkülönbözőbb formában való hasznosíthatóságáról, illetve annak irányairól folytassanak eszmecsereket. A programot úgy állították össze, hogy áttekintsék a biblioterápia hazai fejlődését, legfőbb szakaszait; foglalkozzanak a téma lélektani hátterével és irodalomelméleti kérdéseivel. Áttekintést igényelnek a biblioterápiás képzések irányai, s a téma szakirodalmi ellátottsága, támogatottsága is.

Az előadók gyakorlati példákon keresztül mutatják majd be, hogy a biblioterápia segítségével miként lehet a különböző korosztályok, rétegek problémáinak megoldásához hozzájárulni; mi a szerepe a meseterápiának, a biblioterápiának az oktató-nevel munkában és annak kiegészítéseként, az önismeret-fejlesztésben és gyógyításban.

A program és a jelentkezési lap, valamint a konferenciával kapcsolatos további információk az egyesület honlapján (www.hunra.hu) érhetők el.

A szervezők várják a szakterület képviselőit, könyvtárosokat, pedagógusokat, és mindenkit, aki a téma iránt érdeklődik.

(Forrás: A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza 2014. márc. 12-i sajtóanyaga alapján)

Minősített Könyvtár cím 2014

2014. január 22-én, a Magyar Kultúra Napján Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere és Halász János kultúráért felelős államtitkár a könyvtári minőségirányítás alkalmazásával elért eredményeiért a Minősített Könyvtár címet adományozta a magas színvonalú használói elégedettséget biztosító szolgáltatások megvalósításért és folyamatos fenntartásért:

a Bács-Kiskun Megyei Katona József Megyei Könyvtárnak

(a címet a könyvtár igazgatója, Ramháb Mária vette át),

a Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Könyvtár és Levéltárnak

(a címet Keszeiné Barki Katalin, a könyvtár igazgatója vette át),

valamint a Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központnak

(a címet a könyvtár igazgatója, Fülöp Attiláné vette át).

Gratulálunk a díjazottaknak!

(Forrás: Katalist, 2014. január 23. Sörény Edina tájékoztatója)

A sztálini önkényuralom áldozata: a szovjet közkönyvtárak a második világháborúig (1928–1941)

2. rész

A Krasznoj bibliotekar című szaklap (1923–1941)

Papp Istvánnak

„A Szovjetuniót, ezt a másfélszámillió egyénből alakult óriási testet, akaratának és értelmének hatalmas, forradalmi energiája szüntelenül átalakítja és életrevalóbbá teszi. Ezáltal újszerű államot formál, és új kultúrát teremt. Tökéletesen igazatok van, elvtársaim: a mi kultúránkat a munkásosztálynak és a parasztságnak az a része teremtette meg, amely tudatosan és meggyőződéssel követi a leninista dolgozók pártját és vele vállelve halad.” (Gorkij, 1931.)

„Országunkban, ahol a nép olyan hatalmas szükségletet érez a könyv iránt, a könyvtárügy nagy állami jelentőséget kapott.” (V. Molotov, 1938.)

„Drága föld, szülőhazámnak földje, / drágakőnél drágább kincset ér, / nincs a földön gazdagabb, szebb ország, / minden ember érzi, hogy szabad.” (A Cirkusz c. film dalszövege, 1938.)

„Egy fogoly mindig szépíteni igyekszik rabságát.” (B. Paszternak, 1945–1955.)¹

A lap bemutatása

A *Krasznoj bibliotekar* (azaz Vörös Könyvtáros, a továbbiakban KB) az 1910-ben indított és 1915-ig megjelent *Bibliotekar* (Könyvtáros) című szaklap folytatásaként látott napvilágot 1923 őszén Moszkvában, s ezen a néven 1941 májusáig jelent meg havonta (számos esetben két- vagy háromhavi összevont szám készült). Alcíme szerint a „könyvtári elmélet és gyakorlat

folyóirata” volt. Figyelemre méltó, hogy címében és alcímében nem korlátozta magát a közkönyvtárakra, miközben közleményeinek döntő hányada velük foglalkozott. Olyan általánosabb érdekű témákat is rendszeresen tárgyalt, mint a könyvtári jogalkotás, a könyvtárosképzés, valamint a külföldi könyvtári élet fejleményei. 1946-ban újraindították *Bibliotekar* (Könyvtáros) néven, majd a Szovjetunió szétesése nyomán 1992-től a *Biblioteka* (Könyvtár) címet vette

fel, s e címen jelenik meg ma is. Így 2010-ben lényegében jogosan ünnepelték a lap százéves fennállását. (A szovjet időszakban – jellemző módon – csak 1923-tól „vállalták” az elődöt.) A „vörös” jelző a húszas években az új forradalmi rendszerrel való azonosulás kifejezése volt: Vörös Hadsereg (pontosabban: Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg, oroszul: Rabocse-Kresztyjanszkaja Krasznaja Armija, 1918–1946), Vörös Internacionálé (az 1919 márciusában létrehozott Komintern); Krasznij Arhiv (levéltári-történettudományi folyóirat), „vörös házasság” (krasznaja szvagyba, az egyházi esetetést a bolsevik hatalom intézkedésére felváltó polgári aktus megnevezésére) stb.

Az 1923 és 1941 közötti csaknem 18 év alatt mintegy 180 számot adott ki, összevont terjedelme megközelítette a 16–18 ezer oldalt (a húszas években egy-egy szám 90–110 oldalon látott napvilágot, a harmincas években a terjedelem havi 50–80 oldalra csökkent).² A lap megszűnését 1941 májusa után a világháború kitérése indokolja.

A KB nem egyszerűen szakmai lap volt, hanem a lényegében hiányzó felsőfokú szakképzés pótlását is szolgálta, főként 1930-ig, az első könyvtáros főiskola létrejöttéig. Szakmai szempontból – mint látni fogjuk – szintén ez az első hét-nyolc év volt a jelentősebb, utána tartalma egyre inkább silányult, a szó szoros értelmében a központi agitpropos irányítás szócsövévé vált: többször közölte vezető írásként a *Pravda* könyvtári témájú cikkeit vagy Sztálin pártfórumon elmondott tetszőleges tartalmú beszédeit, mindenféle mozgósító szándékú írásokat (pl. harcoljunk a terv sikeréért, a vallás ellen stb.).

A KB a művelődési főhatóság (Narodnij komisszariat prosvescsnyija, rövidítve és a továbbiakban: Narkomprosz) lapjaként jelent meg. A húszas évek végétől szellemi közreadóként szerepelt az Országos Szakszervezeti Tanács (VCSZPSZ) és a hadsereg politikai irányítása is, miután a közkönyvtárügy irányításában betöltött (párt)állami felelősségvállalás egyértelmű-

vé vált. (Vagyis miután a szakszervezeti „külön út” gondolatát és szándékát felszámolták.) Bő másfél évtizeden keresztül, egészen haláláig *N. Krupszkaja* (1869–1939) volt a lap – és még számos más oktatási, népművelési orgánus – fő szellemi irányítója. Eleinte inkább a háttérből, a harmincas években a szerkesztőbizottság tagjaként is, majd 1937-ben – már betegen – felelős szerkesztőként. Nem kétséges, hogy a művelt Krupszkaja, aki számos nyugat-európai ország könyvtárait használhatta férjével, *Leninnel* együtt 1904–1917 közötti emigrációjuk idején³, elfogadta alapdogmaként a könyvtárakra is kiterjesztett „pártosság” követelményét. Más szóval nemcsak tagadta a könyvtárak szűkebben vett kulturális, tájékoztató és szórakoztató hivatását, hanem ő is egyértelműen vallotta: mindenkor a pártközpont által megállapított aktuális politikai feladatok szabják meg a könyvtárak legfőbb tennivalóit. Amikor *Trockij* és más „elhajlók” (*Zinovjev*, *Buharin* stb.) elleni harcban *Sztálin* győzött és megfellebbezhetetlenül egyed- majd önkényuralkodóvá lett, Krupszkaja mindvégig fegyelmezett pártmunkásként elfogadta Sztálin felsőbbbségét. Azt ne feltételezzük, hogy ez könnyen mehetett neki. Ha Krupszkaja tevékenységét az akkori körülmények alapján értékeljük, el kell ismerni, hogy mindig határozottan kiállt a könyvtárak fejlesztése mellett. Érvelésére egy példa: az írástudatlanság felszámolása terén végzett óriási munka háromnegyede hiábavaló, ha nem biztosítanak megbízható csatornát a könyveknek a „tömeges olvasóhoz” történő eljuttatására.⁴ Megemlíthető, hogy kevésbé jelentős társlapok is napvilágot láttak ekkor, például a kicsi könyvtárak (klubkönyvtárak) gondjait és témáit (hangos olvasás, írástanulás tanfolyamok stb.) tárgyaló *Izba-csitalnya* (1924–1931). E „klubkönyvtárak” a helyi agitáció és művelődés intézményei voltak, egészen kis településeken is (az írásunk első részében olvasható *Goebbels*-megjegyzés e típust értékelte*). 1931 után, a kolhozosítást követően ezek lett a kolhozkönyvtárak.

Ld. Könyvtári Figyelő 2013. 4. 796. p. 1. hasáb.

Induláskor a KB felelős szerkesztője Krupszkaja ifjú bizalmasa, *M. Szmuskova* lett. Az első számon rajta kívül még *I. Dasevszkaja* és *M. Szuhovszkij* neve olvasható szerkesztőként. Szmuskova egyben a Narkomprosz könyvtári osztályát is vezette, illetve elnökként szerepelt a centralizált országos rendszer igazgatására létrehozott ágazatközi Központi Könyvtári Tanács élén. (Szmuskova életútjáról ld. később, a szerzői sorsokról írott fejezetben.)

Az első szám (1923. szeptember–október; Glavlit engedélyszám: 14.600; nyomda: Krasznij proletariát, Pimenovszkaja u. 1/16.) szerkesztői előszava meghatározza a lap funkcióját. Ennek első mondatai: *„A kultúra kérdései, a dolgozók művelődésének kérdései egyre inkább harci, aktuális kérdésekké válnak a Szovjet Köztársaságok életében. Soha nem látott ismeretszerzési vágy ragadta magával a dolgozók legszélesebb tömegeit; munkások, parasztok és fiatalok ezreit és ezreit ragadja magával az önképzés iránti lelkesedés.”* A nemrég átélt visszaesés után – ez utalás a NEP hatására – újra erősödni kezdenek a könyvtárak, s ami a legfontosabb, *„rendkívül intenzív módon növekszik az olvasók száma”*.

Éppen ezért a könyvtárosok felkészültsége mind komolyabb kérdésként jelentkezik: pár forradalom előtt megjelent könyv, meg néhány azóta napvilágot látott brosúra nem oldja meg az elméleti alapok pótlását. *„Alig van kísérlet arra, hogy a marxizmus elmélete alapján, a forradalmi, kommunista világnézet alapján közelítsék meg a könyvtári munka kérdéseit.”* A „forradalmi könyvtár” új tapasztalatait elemezni szükséges, hogy ezáltal lehetségessé váljon az „új forradalmi könyvtári ideológia” kidolgozása, majd ennek alapján a könyvtárosok nevelése. *„A forradalmi könyvtáros a munkásosztállyal, a forradalommal szoros kapcsolatban tevékenykedik, pontosan eligazodik a mai problémák terén, képes megközelíteni az új tömeges olvasót, melyet a forradalom hozott létre, s képes átalakítani a könyvtárat a dolgozók kulturális fejlődésének és politikai felvilágosításának aktív műhelyévé.”*

Vegyük sorra a főbb fogalmakat:

- a munkások, parasztok és fiatalok – a tömeges olvasók – művelődési vágya,

- a könyvtár forradalmi átalakító-nevelő szerepe,
- a politikai felvilágosítás előtérbe helyezése alapján
- jöjjön létre új könyvtári elmélet, új, forradalmi könyvtári ideológia.

Mit nem említ a bevezető írás? Nincs felhasználható alap a megelőző évtized(ek)ből, azaz teljes a diszkontinuitás. Nincs említve a külföldi tapasztalat megismerése, kritikai birtokba vétele (igaz, az első időszakban ez a téma jelen van a lapban), és az sincs említve, hogy e feladat mindenkor a párt irányító (ellenőrző!) vezetése mellett menne végbe. Ez majd később jön, amikor a „bolsevik” (lenini) szakaszból a sztálini zsarnokságba vezet át a „fejlődés”.

Annak megelőlegezése azonban hiánytalanul itt van, amit később, egészen a nyolcvanas évek második feléig tapasztalhattunk a szovjet könyvtárelmélet terén: a szovjet dolgozók égnak a művelődési vágytól, (*Breznyev* a XXIV. pártkongresszuson, 1971 tavaszán kijelenti, hogy a szovjet nép a „legtöbbet olvasó nép” a világon), a szovjet könyvtár egyedülálló elméleti-ideológiai alapokat hozott létre, melyhez nem mérhető semmi a világon. A dogmák csirái már itt, az első termékekben tetten érhetők.

Az első évfolyamok rovatai a következők voltak (a terjedelem érzékeltetésére az 1923. évi 2–3-ik szám adatait adjuk meg a zárójelben):

- általános rész (országos érdeklődésre számot tartó kérdések, 3–58. p.),
- a könyvtári munka gyakorlatából (konkrét intézményi tapasztalatok aktuális kérdések terén, 59–103. p.),
- külföldi könyvtárügy (104–117. p.),
- könyvtári élet a Szovjetunióban (a Narkomprosz intézkedései, személyi hírek, konferenciák stb., 118–130. p.),
- a könyvtári dolgozók munkája és életmódja (131–135. p.),
- könyves hírek, bibliográfia, recenziók (136–160. p.).⁵

Példányszámok ezerben (ahol több szám szerepel, az egyes számokon feltüntetett eltérő példányszámokat jelenti):

1923	1926	1928	1929	1931	1932	1933	1934	1937	1939	1940
10 000	6500	6000, 5750	6500	10 700 12 000	10 000	8000	15 200	25 000 27 500 27 700	24 800	25 000 27 000

Kissé fanyarul megállapítható, az első 1931-ig tartó „rövid” évtizedben az ingadozó példányszám nem mutat határozott irányt, majd a színvonal visszaesését követően, a harmincas évek közepétől rohamosan növekedett a példányszám, hogy a végén elérje a kezdeti mennyiség három-négyszeresét.

A lap közvetlen utódja, a Bibliotekar a hetvenes–nyolcvanas években 200 ezres példányszámot mutat, ami 2005-re 13 500-ra, majd 2013-ra a kezdeti, 1923-as szint alá csökkent: 5500–6000–6500 példányra. Igaz, ma tucatnyi könyvtári lapból lehet választani Oroszországban, ám ezek együttes példányszáma sem éri el 30–40 ezres szintet. A *Bibliotekovedenijje* (Könyvtártudomány) például mindössze 1300–1500 példányban lát napvilágot. A mai lapok közös jellemzője, hogy az orosz viszonyokhoz képest drágák (a Biblioteka éves előfizetése háromezer rubel, átszámolva kb. húszezer forint). Oroszország népessége ma 140 millió körül mozog, tehát a hazai arányok érzékeltetése végett érdemes a fenti példányszámokat 14-gyel osztani.

A lap életrészei (1931-ig és utána)

A KB 1929. évi 3. számában szerkesztőségi bevezető tudatja a „könyvtáros elvtársakkal”, hogy „szükségessé vált az állami (Glavpolitproszvet) és szakszervezeti könyvtárak hálózatának áttekintése, s ezzel összefüggésben a „*párhuzamos folyóiratok megjelenésének csökkentése*”. Ezért a szakszervezeti *Könyv és a Szakszervezetek* (Knyiga i profszozjuzi), illetve a KB című folyóiratok – „*mivel mindkettő a közepesen képzett könyvtárosok (bibliotecsnie rabotniki szrednyej kvalifikacii) számára készült*”, s egyébként is párhuzamosnak minősülhető tartalmakat kínáltak, összevonásra kerülnek. Egyidejűleg szük-

ségesnek minősül, hogy a hadsereg közkönyvtárügyével is behatóbban foglalkozzanak, ezért a kiadás a továbbiakban három szervezet égisze alatt valósul meg: a Glavpolitproszvet (később, ennek megszüntetése után, a létrehozott minisztériumi Könyvtári Igazgatóság), valamint a szakszervezeti központ kulturális osztálya és a hadsereg politikai központjának agitprop részlege által.

A szerkesztőségi közlemény második része újráfoglalja a folyóirat programját, melynek lényege, hogy a „szocialista építés” segítésére végzik szakmai tevékenységüket. A tervezett témák: állománygyarapítás és a könyv eljuttatása a különböző társadalmi csoportokhoz, a könyvvel való foglalkozás, főleg a társadalmi kérdéseket tárgyaló szépirodalom terjesztése, a társadalmi összefogás szervezése a könyvtárak körül (organyizacija obszecsztvennoszti vokrug biblioteki), tömegmunka, olvasásirányítás és ajánló bibliográfia, olvasóköri, a könyvtári munka racionalizálása, letéti könyvtárak, szakszervezeti könyvtári munka, gyerekkönyvtári munka segítése, a hadsereg könyvtári munkája.

A program végén az új szerkesztőség: ennek élén továbbra is M. Szmuskova áll, míg a további (új) szerkesztők: *Sz. Sztrijevszkaja, V. Gorovics, B. Fonarjova*.⁶

1931-ben azután tabula rasa következik. Az első számban *M. Fisman* az aktuális párthatározatok szellemében leleplezi az „elhajlásokat” (uklon).⁷ Ugyanebben a számban több szerzős terjedelmes elvi cikk olvasható *A könyvtárügy szocialista rekonstrukciója* rovatban, melynek a címe magáért beszél: *A tömegkönyvtár munkájának rekonstrukciójáért*.⁸ Nem melleleg: megszületett az új, máris címbe emelt név a könyvtártípusról: a „tömegkönyvtár” (masszovaja biblioteka) kifejezés, mely eddig véletlenszerű fordult elő

a szövegben. A hosszú írás lényege az aktuális párthatározat – a XVI. pártkongresszus határozata a szakszervezeti munkáról – szellemét követi. A határozat kimondja, hogy a „*tömegfelvilágosító és kulturális munka lényege: a munkások szocialista tudatának fejlesztése a szocialista termelés érdekében*”. Fontos, hogy az 1929-es könyvtárügyi párthatározatot is idézi, amely szerint a könyvtárak tömegmunkája fejlesztésre szorul. A tömegmunka főbb formái a „kulturális hadjárat” (kultpohod = különféle tömegrendezvények, felvonulások elegye) és a szocialista munkaverseny. A könyvtári munkába be kell vonni a munkást, mérnököt, tanítót, s minden módon követni kell az általuk megjelölt munkairányt. Szmuskova megpróbál önkritikával „előre menekülni.”⁹ Egy leningrádi tanácskozáson elhangzottak nyomán elismeri, a lap nem mindig tudta a szakmai, módszertani kérdéseket összhangba hozni a politika aktuális elvárásaival, bár szerinte olyan szerző se sok találtatik, aki képes erre. Szerinte igen zord kritika (szurovaja krityka) érte a lapot azért is, mert nem tűzte ki célul a „*könyvtárügy marxista elméletének kidolgozását*”. Szmuskova szerint ez nem lehet egyedül a lap feladata, ehhez tudományos intézetek kellenének. De még a Lenin Könyvtár Könyvtártudományi Intézete is olyan nehéz feltételek közt dolgozik, s olyan sok feladata van a tudományos könyvtárügy terén, hogy erre nem jutott ereje. Nincs még aspirantúra, vagyis tudományos káderképzés sem. A marxista elmélet hiánya nagy baj, de elsősorban nem a lapé, hanem az egész könyvtárügyé. Példaként említették a felszólalók a szabadpolc kérdéséről már 11 és fél éve zajló vitát, amelyben a lap szerintük nem foglalt állást. Szmuskova szerint egy ilyen kiemelkedő fontosságú kérdésben nem lehet tekintélyelvű határozatot hozni, mert ez a fejlődést, a még kialakulófélben lévő tapasztalat kibontakozását fékezne. További kritika: nem harcoltak a burzsoá nézetek (ezek közé sorolják most már *L. Havkina* és mások írásait is stb.) ellen. A szerkesztő szerint ők mindent megtettek a könyvtárügy „forradalmi elméletének” létrejötté érdekében. Végül egy általa említett kritikus megjegyzés arra utalt, hogy a lap szerint

a könyvtárügy gyengeségének egyik, ha nem fő oka a fenntartók, a párt nem kellő figyelme. Szmuskova szerint ők ilyet soha nem állítottak. Viszont vannak tények: megvakult vagy más módon súlyosan fogyatékos pedagógusokat helyeznek át könyvtárakba, hogy talán ott tudnak érdemben dolgozni? Szmuskova szerint a lap mindent elkövetett a „proletár nyilvánosság” figyelmének felkeltéséért.

1931 áprilisában megszűnt Szmuskova szerkesztői tevékenysége: az új felelős szerkesztő *I. Szemjonicev* lett¹⁰, a szerkesztőbizottságban is változások láthatók, a régeből csak B. Fonarjova maradt meg, mellette – az új felelős szerkesztő mellett – még A. Fjodorova neve szerepel. Egyikük sem tartozott a lap ismert szerzői közé, vagyis szinte teljes a szakítás az első évtizeddel. A lap 1932. 4. számában felelős szerkesztőként *L. Rabinovics* neve tűnik fel (egy közlemény szerint ő egyben a Narkomprosz „könyvtári csoportjának konzultánsa”). Nyilvánvaló az ad hoc intézkedéssorozat, a kapkodás. Az első érdemi oldalon legfelül a jelszó: „Világ proletárjai, egyesüljete!” tízezer példányban tudatosíthatják a könyvtárosokkal a legfőbb feladatot. A lap közli az 1932-es „tematikai tervet”, kéri megvitatását és javaslatok beküldését. A terv 11 számozott pontot sorol, egyesek alpontokkal egészülnek ki. A fontosabbak eredeti sorrendben: bolsevik pártosság a könyvtári munkában (ez nyilván „vezércikk”, mert ugyanez a tennivaló külön pontban még egyszer feltűnik), a XVI-ik pártkonferencia és a második ötéves terv határozatainak propagandája, a könyvtárak és a szakszervezetek IX. kongresszusa, a Szovjetunió védelme és a könyvtárak feladatai, kormányhatározatok a könyvtárügyről, könyvtárosok tanácskozása a Narkomprosz keretében, könyvtári hadjárat, könyvtári munka a politikai könyvvel stb. Csupa általános (politikai) propagandafeladat lepi el ezentúl a lap hasábjait.¹¹ (Például „*Sztálin hat iránymutatása*” hogyan érvényesítendő a könyvtári munkában: erről két hosszú írás született azonnal.)

Az 1932. év. 6. számában ismét változás történt: a felelős szerkesztő *P. Pavelkin* lett, s új szerkesztőbizottság állt fel, melynek tagjai: az

új és az előző felelős szerkesztő, továbbá *A. Jezerszkaja* és *Krovickaja*, *Szeglín* (utóbbiaknál még a keresztnév kezdőbetűjét is elhagyták sietükben). Egyébként *L. Rabinovics* írja a következő számokban a fő könyvtárpolitikai cikkeket. A terjedelem eközben a kezdeti felére, egészen ötven oldalig csökken.

Innentől kezdve a lap tartalma egyre esetlegesebb szakmai szempontból, miközben hangja egyre durvábban és élesebben uszító lett a vélt és leleplezendő ellenséggel szemben. Ellenséggé minősülhet a tegnapi szerző és bármely kolléga is, látjuk majd ennek példáit; egyben megkezdődik az önkritika, az önostorozás a KB 1931. 4. és 5. számában (*B. Bank*, *A. Vilenkin* írásai stb.).

Az 1932. 11–12-es szám rovatai: két írás vezércikk gyanánt (Két ötéves terv határán, Új forradalmi fejlődés); 15 év (az 1917 óta megtett út, 3 írás); a tagköztársaságok könyvtárügye (2 írás); szocialista munkaverseny a könyvtárügyben (5 rövid beszámoló); munka a fél analfabétákkal (*rabota s malogramotnimi*, 1 írás); a tömegkönyvtárakról hozott kormányhatározat végrehajtásáért (3 írás), összesen 50 oldalon. A szám élén közölt írás a következő fejlődést vázolja: az 1932-ben várható tömegkönyvtári állomány (110 millió kötet) 500 millióra fog növekedni, miközben az olvasók száma 12–14 millióról 84 millióra nő!¹² Egy másik írás egyenesen azt követeli, hogy 1937-ben ériék el a 100 milliós olvasótábor!¹³

1935-ben ismét új irányítás kerül a lap élére: a felelős szerkesztő *V. Kirov*, a szerkesztőbizottság tagjai (eredeti sorrendben): *N. Krupszkaja*, *I. Trifonov*, *V. Rier*, *Szanto*, *J. Szeglín*, *G. Derman*, *V. Kirov*.¹⁴ *Krupszkaja* egy híradás szerint az 1937. évi hetedik számtól veszi át a felelős szerkesztői posztot.¹⁵

A valós olvasótól az ideológiai tömegképig: az olvasáskutatástól az olvasásirányításig

A lap első számában már felbukkan egy ilyen című írás: *Olvasói típusok falun*.¹⁶ Ám, az írás alig több mint néhány arcél laza felvillantása, például az egyik fiú nem visz könyvet, de azt állítja, egész reggelig olvasott, ám a kérdésre,

hogyan mit olvasott, csak annyit mond, egy daloskönyvet stb.

Ugyanitt részletes beszámoló olvasható egy gyerekkönyvtárosi konferenciáról, amelyen 77 érdekelt vett részt.¹⁷ Az előadó, *A. Pokrovszkaja* érdekes összképet ad a gyerekkönyvtári munka változatosságáról: ahány ház, annyi szokás. Gyakori hiba, hogy a felnőttekéhez hasonló módszereket próbálnak a könyvtárosok a gyermekekre tukmálni (vigyen több tudományos könyvet stb.). A könyvtár olyan aktivitást fejt ki máshol, ami nem rá várna: ünnepségeket szervez táncsal, énekléssel stb. Sokszor szeretnének a könyvtárosok intenzíven foglalkozni az érdeklődőkkel, de mit lehet csinálni, ha napi 300–400 olvasót kell ellátni. A praktikus kérdések józan tárgyalását „ajánlás” zárja, eszerint a gyerekkönyvtár foglalkozzon a politikai könyvek megismertetésével, terjesztésével; e munkát főként párt- vagy Komszomol-tagsággal rendelkező könyvtárosok végezzék, de bekapcsolódhatnak pártonkívüli kollégák is. A beszámolót váratlanul éles kritika követi¹⁸, amelyben a szerző kifejti álláspontját, hogy: *A. Pokrovszkaja* nem érti a gyerekkönyvtár aktuális teendőit, továbbá semmiben sincs igaza. A késői olvasó csak csodálkozik: van értelme ilyen szerkesztési módnak, hisz nem derül ki, mi a szerkesztő(ség) véleménye? Mit hámozhat ki e két anyagból az alig képzett könyvtáros? Egyetértsen a szakértő nyugodt helyzetismertetésével, vagy kövesse a hiperaktív kritikust? Hova lyukadjon ki?

Az 1924. évi első számban *N. Friedjeva* írásával a városi olvasók mai igényei kerülnek terítékre.¹⁹ A szerző kijevi tapasztalatait osztja meg. Első megállapítása: az olvasók többségét – legalább 60%-át – a felsőfokú, illetve a szakképzésben (technikum, szakmunkásképző, pártiskola stb.) résztvevő tanulók adják. E tanulók igényei lényegében az iskolai tanulmányokhoz fűződnek, ezért például szépirodalmat nem olvasnak. Közelebbről nézve ez az igény két altípusra bontható: akik tényleg csak tanulmányi szempontból jönnek olvasmányért (ezért csak a témára vonatkozó legtömörebb kiadványt keresik), illetve azokra, akik egyben saját belső fejlődésüket, világnézetüket is meg szeretnék alapozni.

További olvasói csoport az olyan munkásoké, akik nem folytatnak szervezett (iskolarendszerű) tanulmányokat. Ezek a fiatalok – többnyire 15–20 évesek – a városi kerületi könyvtárak olvasóinak 15–20%-át teszik ki. Olvasmányaik: *Gorkij, Jack London, Upton Sinclair, Zola* és mások könyvei, emellett bizonyos szakirodalom is: a kommunizmusról, a történelmi materializmusról stb. Érdeklí őket a világ létrejötte, az élőlények élete is. Érdeklődési körük tehát szélesebb és rugalmasabb, mint a tanulóké, viszont elég nehezen tudják szavakba önteni érdeklődési körüket. Könyvtárainknak – mondja Fridjeva – ez a növekvő olvasói csoportja nagyon fontos típus, az ő nevelésükkel érdemes foglalkozni. A magasan képzett, aktív életmódot folytató – a szovjet rendszerbe beilleszkedett – értelmiségi olvasó ritkán elégszik meg a kerületi könyvtárak kínálatával, mert vagy munkájához szükséges szakkönyveket keres, vagy új könyveket (*Ehrenburg, Pilnyak*), amelyek az alacsonyabb szintű (kerületi fiók-) könyvtárba nem jutnak el. Vannak továbbá olyan értelmiségi olvasók, akik a „forradalmi élet áldozatai” (polgárháború, éhezés, fagyoskodás), akik nem ellenségesek, csak idegeik tönkrementek, ők a könyvben megnyugvást, pihenést, kikapcsolódást keresnek. „*Mi iránt érdeklődöm? Már rég semmi iránt sem, egyszerűen elfelejtkezem az életemről, ha olvasok...*” – válaszolnak a könyvtáros kérdésére. Többnyire a bevett klasszikus műveket olvassák. Az új írók közül csak azokat, akik nem érintik a „nagy kérdéseket”. Végül egy olyan polgári, félig-értelmiségi csoportot kell említeni, amely kispolgárnak is minősíthető, ez ellenséges a rendszer iránt, a múlt árnyai közt él, s ezért kizárólag szépirodalmat olvas. Leginkább a régi romantikus írások vonzzák őket (*Ponson du Terrail* és orosz megfelelői – „ha még nem dobta ki a könyvtár”, teszi hozzá), s okvetlenül legyen szó szerelemről, s főként az övéknél jóval magasabb életszférákban játszódjon a cselekmény (hercegek, grófok kalandjai). Lehet misztikus a történet, ám ne legyenek elvek. A régi illusztrált lapok, folyóiratok is érdeklik őket. A szerző ezt a típust – érthetetlen agresszivitással – könyvtári sírrablónak, könyvhiénának (bibliotyecsnie grobokapatyeli, knyizsnyie gijeni) nevezi.

Hogyan lehet a könyvtárnak hatnia olvasói érdeklődésére, teszi fel ezután a kérdést. Elsősorban az állomány összetételével. Még mindig gyakran elégedetlenek a régi, tapasztalt könyvtárosok is az állomány megrostálása, a „csisztká” kérdésében: egyszerűen rossz viselkedésnek, szakmai illetlenségnek tartják a tisztogatást. A szerző szerint a könyvtárak eddig inkább „gyűjtötték, s nem megválogatták könyveiket” (szabirali, a nye podbirali knyigi). Pedig a „csisztká” nagyon fontos módszer, s ezt példával is igazolja. Az egyik kerületi könyvtárban előző évben leselejteztek az összes régi bulvárikiadványt, s elégséges mennyiségű, egyben jó minőségű társadalomtudományi könyvanyagot szereztek be, s lám, egy év alatt a munkásolvasók aránya 4-ről 25%-ra nőtt. Addig 90%-ot képviselt az olvasmányok közt a szépirodalom, most ez 50%-ra csökkent, s a társadalomtudományok 40%-ot érnek ki. (A tapasztaltabb olvasó csak néz, ebből mi a realitás és mi a vágyálom?) A korábbi bulvárirodalom olvasói pedig vagy elmaradtak, vagy áttértek az értékesebb szépirodalom olvasására. Az olvasásra érdemes könyvek legyenek szem előtt, például szerény kiállítás formájában. A szerző saját tapasztalataira hivatkozva állítja, hogy sok olyan könyv, amelyet korábban nem olvastak, ilyen módon, egy kiállítás révén könnyen megtalálja olvasóját. Elég az is, ha a kölcsönzés közelében egy asztalra kiteszik őket. Azért volt érdemes hosszabban megismerni Fridjeva beszámolóját, mert egyrészt a megfigyelés módszerével szerethető ismeretekre jó példa, másrészt a szovjet húszas évek korszelleme is erősen érződik írásából: a szakmai elmélyülés és az ultrabalos ideológiai gúzsbakötés elegye.

A következő, 1924. évi számban *Havkina* azt az amerikai gyakorlatot ismerteti²⁰, amely a járás (megye) elemzésével igyekszik az olvasói környezetet és igények megismerésében előrébb jutni. Elsőként a nagy bevándorló arányt emeli ki számos régióban (Massachusetts állam, Cleveland város stb.). Figyelmeztető jel, hogy már ekkor, 1924 első felében a szerkesztő lábjegyzetet fűz *Havkina* munkájához, mondván, ez módszertani hiányosságokat mutat, mert a lakosság cso-

portjainak történeti-lélektani tanulmányozását hirdeti, s eközben „hiányzik a gazdasági, valamint osztály-szemponitú elemzés.” Hogy ez a szerkesztői jegyzet nem véletlen „kilengés”, bizonyítja a következő szám „vezércikkének” címe is: *Az osztály-jelleg a könyvtárügyben.*²¹ Havkina amerikai forrásokból – *Library Journal, Public Libraries*, broszúrák – merítve arról ír, hogyan igyekeznek az ottani könyvtárosok az eltérő nyelvi-kulturális háttérrel élő bevándorlókhoz közelebb kerülni. Los Angelesben a városi könyvtár a konkrét adatok gyűjtése után tanácsokat ad a kollégáknak, például azt, hogy minél több nyelvet tanuljanak meg. A plakátok és hirdetések is legyenek többnyelvűek. Az ALA központja munkacsoportot hozott létre, s ez sorban ad ki témába vágó útmutatókat (a lengyelek és a könyv, könyvtári munka a románokkal, a görögökkel stb.).

Az év következő számaiban is nagyszámú témánkba vágó közlemény látott napvilágot. A 4–5. (dupla) számban három – egymás után elhelyezett – fontos írást szemlélhetünk. Előbb *V. Poljakov* fejti ki véleményét a könyvtári állomány legfontosabb szegmenséről, melyet ő „munkás-magnak” nevez.²² Előbb leszögezi, hogy az állományok megtisztítása szükséges hadművelet volt. A gyűjtemény másik, pozitív végén állapítható meg az osztályharcos könyvtárak számára ideológiailag kívánatos, terjesztésre preferált anyag. Ez az anyag legyen az ideológiai szempontból kívánatos tartalom túl meggyőző, érthető, minőségi, s nem utolsósorban az olvasó számára jól befogadható. Gondolatmenete azzal folytatódik, hogy a még nem könyvtári olvasókra is gondolni kell az anyag kijelölésénél. Az egyes szakterületek könyvtári anyagának átvizsgálására illetékes szakembereket kértek fel könyvtárában (80 ezer kötet, háromezer beiratkozott olvasó). A könyvtárat leginkább használó rétegek náluk a felsőfokú tanintézetek hallgatói, technikai tanulók és munkanélküliek (ez utóbbinál nem körvonalazza, miért munkanélküliek, milyen életkorúak vagy végzettségűek). Poljakov témánk szempontjából sokat nem mond, annál szimptomatikusabb az értelmezési háló: hogyan is akar „osztályharcossá” válni egy közkönyvtár a húszas évek közepén.

P. Gurov egy konkrét könyvtári felmérésről tudósít terjedelmes írásában.²³ A délen fekvő Armavir város (a húszas években kb. 75 ezer lakos) közkönyvtárai által végzett kérdőíves felmérés a könyvtárakba járók, valamint a felsőbb tagozatos – lényegében középiskolás – és a pártiskolára járó tanulók igényeit kívánta megismerni. Ezer kiosztott kérdőívből kitöltöttek 1923 március-áprilisában 781-et (476-ot felnőttek, 305-öt pedig tanulók). A válaszolók fele alacsony iskolázottságúnak bizonyult, a férfi nem pedig jelentős többségben szerepelt (77,5%). Az írás érdeme, hogy az eredeti kérdőívet is közli. Ennek tartalma összefoglalva: alapadatok (életkor, iskolázottság, foglalkozás); milyen célból olvas (6 meghatározott célból lehet választani, a hetedik változat nyitott, a kitöltő fogalmazhatja meg); milyen témáról, vagyis mit szeret olvasni (12 megadott változat, a végén nyitott lehetőség saját válasz formálására); végül a befogadásra kérdező pontok (hatott-e nézeteire az elolvasott könyv, mely olvasott könyvek tetszettek különösen stb.). Az írás ezek után a kiértékelt anyagot ismerteti társadalmi rétegenként: munkások, hivatalnokok, pedagógusok, vezetők, kisiparosok, háztartásbeliek, illetve tanulói, továbbá férfiak és nők, életkor szerint stb. Látható, hogy igen jól átgondolt, nyilván ehhez értő szakemberek által előkészített módon zajlott ez a felmérés. Meglepő, hogy a végén a szerző még a kérdőíves felmérés előnytelen tulajdonságait is részletezi (nem lehet teljes körű, csak egy halmazzt fog át stb.), vagyis a reprezentatív felmérés fogalmát nem ismeri. Végül azt állapítja meg, hogy a közkönyvtárnak a társadalmi-politikai harcot kell támogatnia működésével. Saját szövegét idézve: a „könyvtár mint a kommunizmus sejtje (jacsejka) elsősorban azt a kérdést teszi fel magának, hogyan viszonyul a könyv a mi proletár osztályharcos tudatunkhoz, osztályharcunkhoz, s csak azután merül fel, miként hasznosul a könyv pedagógiai megfontolásokból.” Látszik Gurov írásán az „ős-hasadás”, ami később végletekig fokozódik: a szakmai tartalom tőle idegen, szűk ideológiai gúnyát ölt. Később még a klasszikusoktól, a Vezértől vett idézetek mániája fogja elborítani az szakírásokat is, miközben a szakmai tartalom mindjobban elsatnyul.

*J. Hlebcevic*s, a Vörös Hadsereg könyvtári rendszerének irányítója az összes 1923-ban ebben a rendszerben kölcsönzött könyv tartalmi arányait dolgozta fel írásában.²⁴ Kis híján 6,4 millió könyvről van szó (sajnos, az olvasók számát nem közli), alábbiakban ennek százalékos arányait látjuk a tizedes osztályozást követő csoportosítás szerint.

A kölcsönzött könyvek tematikai megoszlása (%)

általános tartalmúak	7,8
filozófia	1,0
vallás	3,6
társadalomtudományok	20,0
nyelvtudomány	1,1
természettudományok	5,8
alkalmazott tudományok	5,6
mezőgazdaság	1,0
művészetek	1,0
irodalom	43,2
történelem	8,0
földrajz	0,3
hadtudomány	1,5

A számoknál még érdekesebb a szerzői kommentár. Hlebcevic megerősíti, hogy a katonaság olvasmányai közt a szépirodalom és a társadalomtudományi művek dominálnak (a kettő együtt közel kétharmados arányt ér el). A szerző ezután több katona konkrét véleményét idézi egyes könyvekről (*Gorkij, Novikov-Priboj* stb.). Kár, hogy több kézzel fogható adatot nem ad, miközben a statisztikai általánosság furcsán elegyedik a primér, az egyedi olvasótól kapott véleményekkel, megnyilvánulásokkal.

Az 1924. évfolyam 6. számában újabb írások szólnak témánkról. Előbb *J. Medinszkij* ad alapos módszertani eligazítást *Az olvasó tanulmányozása* címmel.²⁵ Az olvasók igényei iránti érdeklődés úgy terjed, hogy egyik vezető kiadó (Krasznaja Nov' = Vörös Szűzföld) külön iro-

dát fog e célból létrehozni, míg hadsereg, illetve a Komszomol elődje több felmérést kezdeményezett. A szerző szerint olyan tudományos módszerek még nem alakultak ki, mint a gyermektanulmányi irányzat (pedológia) terén. A szubjektivizmus veszélye csökkenthető viszont, ha párhuzamosan több módszert alkalmaznak. Medinszkij négy módszert állapít meg: ezek a kérdőíves, a statisztikai adatokra épülő, az olvasói megfigyelést vállaló, végül az olvasóknak az általuk olvasott könyvekről adott visszajelzéseit elemző módszer. Az első két alcsoportot ölel fel: egyik rövid kérdőívet jelent nagy populáció vizsgálatára (a sok válasz a kapott eredményeket reálissá teszi), illetve a részletes, elmélyült, nehezebben megválaszolható kérdéseket is felvető kérdőív, amely kisebb körre számít, viszont a válaszolók részletes adalékai intenzívebb megismerést hozhatnak. A szerző mindkettőre példát is hoz. Az első nem nagyon különbözik Gurov előbb ismertetett kérdőívétől (a befogadás témája elmarad, de a tetszést kérdezik), ám érdekes, hogy a végén a könyvtár működését is kéri értékelni. A részletes a pártállásra, a politikai és más könyvek közül konkrét kiadványokra is rákérdez (olvasta-e a „*Kommunizmus ábécéje*” című könyvet stb.). Ezután különféle témák szerint kéri, hogy az olvasó nevezze meg a közelmúltban általa olvasott könyveket (ez utóbbi kérdőívet az olvasóval folytatott beszélgetés közben a könyvtáros tölti ki). Medinszkij fontosnak tartja, hogy a több könyvtár által végzett felmérés esetén azonos kérdőívet alkalmazzanak, e kérdőívet vagy a kormányzósági könyvtárban vagy a Narkomprosz illetve részében (Glavpolitproszvet) kell egyeztetni. Tegyük hozzá, hogy *L. Tropovszkij* (1885–1944), az ismert bibliográfus vezetésével egy ilyen feladatkörű szakbizottságot létre is hozott a minisztérium.²⁶ A szerző fontosnak tartja kitérni az adatfelvétel idejének rögzítésére (lehetőleg rövid idő alatt kell elérni a kívánt mennyiségű kérdőívet), majd a feldolgozás és értékelés folyamatát ismerteti. A kérdőíves felmérés mellett szerinte érdemes a statisztikai vizsgáldást is lefolytatni: a konkrét könyvtárak olvasóit számos társadalmi-foglalkozási és életkori paraméter szerint kell besorolni.

Ha a minisztérium legalább száz könyvtárból kapna ilyen feldolgozást, ez nagy előrelépést jelentene az olvasók tanulmányozása terén. A megfigyelés témájában a „hangos olvasás” során szerzett olvasói véleményeket érdemes szerinte összegyűjteni. Végül az olvasói vélemények szabadon fogalmazódnak meg (erre egy vastag füzetet javasol nyitni, minden oldalon egy olvasó írja le véleményét az épp elolvasott műről). Medinszkij fontos és terjedelmes írását két kevésbé fajsúlyos, ám ugyancsak érdekes írás követi. Előbb *A. Kuharszkij* módszertani tanácsadó írása következik arról, hogyan érdemes megszervezni a különböző típusú olvasói felmérések előkészítését és lefolytatását végző csoport munkáját. Érdekes, hogy itt még *Rubakin* könyvtár-pszichológiai írása is szóba kerülhet²⁷. Végül egy vitacikk következik *J. Riflin* tollából.²⁸ Riflin nem kíméli kiszemelt „áldozatát”. Tegyük hozzá, ekkor az ilyen dorongolás még szakmai jelleget mutatott, míg 6–8 év múlva már az ideológiai-politikai kiközösítés és megbélyegzés – magyarul szólva: feljelentés – vált általánossá. Természetesen nem a szakma döntött így. Riflin az egyik legaktuálisabb könyvtári feladatnak nevezi az olvasás-irányítást, amely épít a konkrét olvasó sajátos fejlődési adottságaira. Szerinte az elméleti és gyakorlati szakemberek egyetértenek abban, hogy a „*könyvtári munka lényege az olvasó számára jól megválasztott könyvek*” megtalálása. „Nyevszkij elvtárs” a KB 1923. 2–3. számában a könyvtári instruktori élményeiről és gondolatairól beszámolva hirtelen oda lyukad ki, hogy az „*individuílis olvasás reménytelen, kispolgárian szűk és utópikusan terméketlen*”, minthogy a sok-sok Ivanov meg Petrov alig hajszálra különbözik egymástól. Igen ám, mondja a kritikus, viszont Nyevszkij 1920-ban épp az ellenkezőjét fejtegette egyik írásában, amely a városi könyvtárak kulturális feladatait foglalta össze. Hogy lehet, hogy Nyevszkij, mikor még könyvtárban dolgozott, az olvasói típusokat kereste, most viszont, főhatósági instruktorként a „Krímben utazgatva” hirtelen mindezt fölösleges, mikroszkopikus elemzésnek tartja? Nyevszkij azt javasolja, hogy a kollektív felhasználók (társadalmi szervezetek,

intézmények, vállalatok) ellátását kell előtérbe helyezni. Riflin ezzel vitatkozik, az olvasást egyedi-egyéni elfoglaltságnak tartja, amelyre hat a társadalmi környezet, az egyén adottságai (képzettség, ambíciók stb.) és más körülmények. Riflin itt egy lábjegyzettel gyorsan védelmet is épít ki magának, mondván e kérdéseket részletesebben tárgyalja *A könyvtárügy kérdései című tanulmánygyűjtemény (Szbornyik sztatyej po bibliotyecsnomu gyelu)* második kötetében megjelent írásában, mely N. K. Krupszkaja szerkesztésében látott napvilágot. Riflin még kitér arra, hogy Nyevszkij szerint a könyvtárosnak nincs szüksége általános típusú iskolai végzettségre. Furcsának találja azt is, hogy Nyevszkij akkor adna támogatást az általános iskolázottság kérdésében, ha a könyvtáros csak „hivatalnok módjára” a meglevő, szignifikáns olvasói igényeket igyekszik kielégíteni.

Érzékelhető, hogy itt már az olvasó-olvasásvizsgálat mellé az olvasás-irányítás kezd felemelkedni. Eltelik egy rövid évtizednél is kevesebb idő, s a „kollektív” olvasó kerül majd a szakma – agitprop diktálta – középpontjába, az olvasásvizsgálat pedig eltűnik a süllyesztőben: amikor minden „tömeg”, „tömeges” lesz, a közönyvtárra pedig ennek függvényében rátapad a „tömegkönyvtár” szakkifejezés, amely egészen a Sztálin halála utáni „enyhülésig” nem is változik. Rögzítsük, hogy a KB két egymást követő számában összesen hat írás 45 oldalon foglalkozott az olvasói igények tanulmányozásával. Úgy tűnik, igen komoly irányban indult el a fiatal szovjet–oros könyvtártudomány ezen ága, lényegében egyidőben az analóg amerikai és német fejleményekkel.²⁹ A későbbiekben, a harmincas évek elejét követően ez az irány kihalt, a szociológia is „áltudományá” degradálódott a hatalom szemében. Nem valós olvasóra volt többé szükség, hanem az elszabadult társadalom-átalakítás érdekében mobilizálható láncszemekre. A totális állam mindent maga alá gyűrt, ahogy erről *C. Schmitt* nyomán *Bihari Mihály* könyve szól.³⁰

Nemzetközi kitekintés a lap hasábjain

A KB első évfolyamaiban rendszeresen jelentkezik a külföldi téma: leggyakrabban a már megismert L. Havkina tollából olvashatók nívós beszámolók. A lap első száma hosszabb írást hoz tőle a külföldi könyvtári életről.³¹ Előbb beszámol arról, hogy mind Japánban, mind Kínában könyvtárosképző iskola nyílt a húszas évek elején. A kínaiak már 1914-től küldtek évente pár könyvtáros hallgatót amerikai felsőoktatási intézményekbe. Hazatértük után, az ő közreműködésükkel lehetővé vált a saját felsőfokú képzés megalapozása. Miután megemlíti, hogy még az egyik indiai államban is megindult a könyvtári fejlődés (amerikai szakértőt hívtak meg, aki három év alatt jelentős eredményeket ért el), áttér a nyugati világra. A háború után sok helyütt, még a gazdag Egyesült Államokban is meghúzták a nadrágszíjat, ám az amerikai könyvtárosok energikus lobbizásba kezdtek, s újabban sikerült a helyzeten javítani (állománygyarapítási keret, könyvtárosi fizetések). Mindebben az ALA-nak az egységes amerikai szakmai szervezetnek nagy érdemei vannak. Ezzel szemben a húsz éve működő német Verein Deutscher Bibliothekare csak a tudományos könyvtári kollégákat tömöríti, kizárva ezzel a népkönyvtári intézmények átlagosan alacsonyabb képzettségű munkatársait. Utóbbiak ezért 1921-ben új szervezetet hoztak létre (Freie Arbeitsgemeinschaft deutscher Volksbibliothekare, lapjuk a *Bücherei und Bildungspflege*). Havkina kitér a német szakképzésre is, beszámolva arról, hogy a korábbi göttingai könyvtári tanszéket 1921-ben áthelyezték a berlini egyetemre.

A szovjet közkönyvtárügy nem kerülhette el, hogy ne mérlegelje alaposan *W. Hofmann* nevezetes újításait, melyek az ismert irányvitát (Richtungsstreit) gerjesztették. Ezért nem csoda, hogy már a lap második számában hosszú, helyszíni tapasztalatok nyomán született beszámolót olvashatunk a témáról.³² Az orosz szerző azzal indít, hogy Németországban az „*utóbbi 10–12 évben elkeseredett harc folyik a könyvtárügy két irányzata közt*”. Terjedelmes beszámolónak csak egy-két alapvető megállapítását kívánjuk idézni.

A szerző szerint a hofmanni koncepció lényege, hogy „*jó könyv kerüljön annak az olvasónak a kezébe, akinek erre a könyvre van szüksége*”. Ebből pedig az következik, hogy meg kell válogatni a könyveket (csak jó könyv kerülhesen olvasói kézbe), másrészt egyedi törődéssel állapítsa meg a könyvtáros, mi az adott olvasó számára a jó könyv. Ezután részletező technikai leírás következik a gyarapodási jegyzékekről, a katalógusokról, illetve az olvasói füzetekről, amelyek tükrözik az egyes olvasók egyedi haladását, „szükségleteit”. Ír a könyvtári statisztikáról, amely Hofmann számára a „könyvtári lelkiismeretet” jelenti, hiszen körültekintő készítése rámutathat a könyvtár minden érdemére és hibájára. Végül *Eger* fontosnak tartja felhívni a figyelmet arra, hogy Hofmann új olvasás-lélektani intézetet létrehozásába kezdett.³³ A következő (1924. 1.) számban Havkina szükségét érzi, hogy a Hofmann-kérdés mögé a kontextust felrajzolja³⁴, utalva olyan előzményekre, mint a könyvnyomtatás feltalálása, a nevezetes Luther-levél (1524), amely a német városokat jó könyvtárak létrehozására biztatja, majd az 1887-ben létrejött első könyvtártudományi tanszék, s a szerző utal az új német népkönyvtár kevéssé ismert előzményeire is. *F. Raumer* német történész 1841-ben utazott Amerikába, ahol a *B. Franklin* és mások hatására létrejött public library nagy hatást tett rá. Ezután odahaza, Berlinben kezdeményezte hasonló, a város által támogatott intézmény létrejöttét (1850). Ez érdemben csak a 20. század elején kezdett működni *A. Buchholz* igazgatása mellett. 1895-ben nyílt meg a *B. Peiser* vezette Lesehalle, az első angolszász típusú olvasóterem Berlinben. *B. Peiser* ún. Präsenz-Katalogja lett *W. Hofmann* mintaképe, mint erről utóbbi 1914-es munkájában (*Die städtischen Lesehallen in Leipzig*) ír. Szintén az érdekes előzmények közé sorolja a *Hugo Heimann* által főként munkások számára alapított olvasótermet, amelynek állományába került *K. Marx* magánkönyvtára is. Az 1890-es évektől elég jelentős német szakirodalom is megjelent az ún. *Einheitsbibliothek* mellett, amely az angolszász mintát kívánta követni. Ezek közül *E. Schulz*é oroszul is napvilágot látott 1904-ben. A sokféle német hagyomány

nem állt össze egységes új szemléletté: inkább körök, csoportosulások léteztek, s ezek közé sorolható W. Hofmann irányzata is. Ő egyszerre törekszik az olvasó mint egyén megközelítésére, s ugyanakkor az olvasók mint kollektív létező kezelésére. Különösen nevezetes újításaik közé tartozik a *Bücherhalle* című folyóirat (olvasók számára készülő bibliográfia) és az olvasói körök szervezése. Havkina hosszan ír még W. Hofmann könyvtári működésének technikájáról is, amelynek maga is szemlélője volt 1914-es lipcsei útja során. A mai német közkönyvtári helyzet lehangoló körképén belül, írja végül, Hofmann könyvtárszervező tevékenysége oázisként fogható fel.

Ugyanebben a számban még rövid krónika tudósít több ország könyvtári életéből.³⁵ Angliában – Londonban – abban a házban, ahol *Ch. Dickens* 13 éves fiúcskaként élt, most gyermekkönyvtárat rendeznek be az író fiának közreműködésével, és a könyvtár pedig felveszi az egyik legismertebb Dickens-mű, a *David Copperfield* nevet. Másik angliai hír: az egyik közkönyvtár vezetőt keresve férfi nyertes esetén évi 250, nő esetén 200 font fizetést kínált. Erre felzúdultak mind az angol, s még inkább az amerikai szakmai körök. Ismeretes, írja a jegyzetírő, hogy Németországban és Angliában többségben vannak a könyvtári pályán a férfiak, míg Amerikában már a nők vezetnek. Párizsban a háború idején igazi amerikai public library működött az ott állomásozó katonai személyzet számára. Most a könyvtár megmarad, s csatlakozva a francia könyvtárosok szövetségéhez, igyekszik az amerikai példát terjeszteni. Csehszlovákiában is szép eredményeket ért el a könyvtárügy: két év alatt 15%-kal nőtt a könyvtárak száma, a bennük található állomány 30%-kal. 1921 óta egyéves könyvtárosképző iskola működik, ahol évente harmincan szereznek képesítést, s a tanulmányokhoz ösztöndíjat is lehet kapni. Svédországban ösztönző központi finanszírozást vezettek be: minimum 400 korona helyi támogatás esetén az államtól ugyanannyit kap, ennél nagyobb helyi ráfordítás esetén a többlet felével növelik az alaptámogatást. Göteborgban megtartották a könyvtáros egyesület kilencedik konferenciáját, ahol a kormány felké-

résére készült anyagot vitatták meg (miként lehet a könyvtári szolgáltatást minél szélesebb körre kiterjeszteni). Mindebből látszik, hogy a KB eleinte különösen igyekezett a külföldi példákat jó érzékkel úgy válogatni, hogy az olvasó szélesebb tájékozottságot szerezhessen. (Az 1924. 2–3. számban Havkina az olvasói környezet amerikai tanulmányozását tekinti át: ezt mi az olvasás kutatási alfejezetben foglaltuk össze.)

1924-ben Havkina még két rövidebb külföldi tekintést tár az olvasók elé. Az elsőben a *Library Journal* 1923-as cikkéből merítve az iskolások körében végzett könyvtári munkát érinti.³⁶ Különösen fontosnak tartja a közkönyvtárakhoz fűződő kapcsolatok terén, hogy számos alap- és középfokú iskolában már van ilyen könyvhasználati tantárgy. Ennek keretében például olyan kérdésekre kell megfelelni, amelyek a könyvtári kézikönyvek ügyes használata révén gyorsan megválaszolhatók (honnan ered az „algebra” szó, mennyi Wisconsinban a gabona átlaghozama hektáronként stb.). A gyerekkönyvtári munka iránti érdeklődés, meg a tapasztalatcsere végett 1918 óta évente megrendezik a gyerekkönyv hetét. A gyerekek körében népszerű a verseny, ezért különféle dramatizált formákat is kitalálnak számukra. Mindezt az amerikai könyvtárosok azzal a tudattal végzik, írja Havkina, hogy így a „jövő olvasóit” nevelik. Másik rövid írásában külföldi krónikát kínál.³⁷ Előbb az 1922-ben elfogadott dániai könyvtári törvényről szól. Korábban csak a helyi önkormányzat tartotta el könyvtárait, az 1923–24-es költségvetési évtől a központi kormányzat is ad támogatást. A közkönyvtárak összesen 860, míg az állami, királyi és egyetemi könyvtárak együtt mintegy 750 ezer koronára számíthatnak. Japánban 1923. szeptember 1-jén olyan földrengés pusztított, amelynek áldozatul estek a legnagyobb könyvtári gyűjtemények bizonyos részei is (Tokiói Egyetem, Császári Könyvtár). Az amerikai könyvtárak gyűjtéséből több tízezer kötet érkezett Japánba. Végül az amerikai *Public Libraries* című szaklap híradását átvéve beszámol egy érdekes kínai „könyvtári hétről”. Az egyik iskolában egy transzparens azt kérdezte: *Hol?* Másnap az egyik órán élénk sírás, zokogás hallatszott kívülről, majd megje-

lent egy mezítlásos, rongyokba öltözött kislány, nyakában egy táblával: „*Szerencsétlen könyvtár vagyok*”. A kislányt hamar felöltöztették, majd a következő napokban könyvgyűjtéssel létrehozták a közkönyvtár alapját, a hét végére pedig elérték az ötszáz kötetes célt. Az évfolyam 7. számában újabb krónika látott napvilágot, itt L. Havkina a könyvtári berendezések gyártásáról és terjesztéséről számolt be, főként amerikai példákkal élve.

Fontosabb beszámolókat közölt Havkina az 1925-ös nyugat-európai útja (Német- és Franciaország, Belgium, Hollandia, Dánia, Norvégia, Svéd- és Finnország) során szerzett tapasztalatairól: 1926-ban előbb Németországról számolt be, majd a szomszédos Finnország könyvtári életéről.³⁸ Előbb felidéri a század elején kialakuló német közkönyvtári mozgalmat (Nörrenberg és mások tevékenysége és könyvei stb.), majd megállapítja, hogy a német kormányzat – ellentétben más nyugat-európai országokkal – még mindig nem vállalja magára e fontos kulturális terület támogatását. A háború utáni gazdasági káosz rombolóan hatott a helyi forrásokból fenntartott közkönyvtárakra. Ez a helyzet ugyan a húszas évek közepére javult, de a német könyvtárosoknak mesze nincs olyan lobbijereje, mint amerikai kollégáiknak. Külön érdemes szólni a megszállt területekről: például Wiesbadenben a szép helyi városi könyvtárpépület a megszálló francia csapatok egyik laktanyája. Csökkent a könyvtári foglalkoztatottak száma, ráadásul a könyvtári kurzusokra csak úgy lehet felvételt nyerni, ha valakinek már van néhány év gyakorlata. 1909-ben kezdte Poroszország, majd Szászország folytatta a példát, hogy csak bizonyos „könyvtári vizsgák” letétele után lehet felvételért folyamodni. A korábban ingyenes kölcsönzés a támogatások csökkenése miatt eltűnőben van, s ma már többnyire fizetni kell e szolgáltatásért. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy általában csökken a könyvtári olvasók száma. Népszerűek az olvasótermek, különösen szép példát mutat a hamburgi városi könyvtár (egyébként ez az egyetlen városi könyvtár, amely bevezette a tízedes osztályozást, ám később itt is lemondtak róla). Sőt, az újabb könyvtári szakkönyvek szer-

zői (*Ladewig, Plate, Fritz*) sem javasolják bevezetését.³⁹ A szakszervezeti könyvtárak igyekeznek fenntartani korábbi aktivitásukat. A vidéki közkönyvtárak fellendítése szempontjából igen fontos a nyolc működő Büchereistelle, közülük az északiak a letéti könyvtári rendszer fejlesztését is vállalták, míg a Hofmann-féle lipcei a könyvtárpolitika egészére hatott. A berlini közkönyvtári hálózatot újabban komoly eredménnyel vezeti *G. Fritz* professzor, akit 1925-ben neveztek ki igazgatónak. Még könyvtárosképző tanfolyamok szervezését is vállalta (két félév: az elsőben 16, a másodikban 20 hetes elfoglaltságot jelent). Havkina németországi tartózkodása idején készült el *W. Hofmann* harmadik lipcei könyvtára, ahova a „főhadiszállást” is átköltöztette. Minthogy már 1914-ben megismerkedtek, ez alkalommal igen szívélyes találkozásra került sor. A könyvtár nyáron különösen szép látványt nyújtott virágos udvarával, izlésesen elrendezett gazdag gyűjteményével (a város 100 ezer márkát áldozott az átalakításra). A kb. száz személyre szabott olvasóteremben a kisebb kézikönyvtár szabadon használható. A kölcsönzésben nincs szabadpolc, és nem is tervezik. Hofmann az állomány alapján részskatológusokat nyomtat az olvasóknak (500–700 kötet). Ezek alapján az állomány igénybevétele is jobban követhető (az egyik, 612 címet tartalmazó jegyzékből 129 kötetet még senki sem igényelt). Hofmann szociális típusokra bontja olvasóközönségét. Például a férfiak csoportjai nála: proletárok, kispolgári-proletár személyek, jómódú polgárok, polgári értelmiségiek (a csoportok tovább bomlanak felnőtt és gyerek vagy ifjú részre, ezek még tovább iskolai végzettségük alapján). Néhány adat az 1923-as közel 55 ezres kölcsönzés alapján: a szépirodalom minden korcsoportban vezet 40–50%-kal, ezt követi a műszaki, illetve útleírás jellegű olvasmánytípus (9–14% között mindegyik), míg a versek, filozófia vagy helyismeret csupán 1–2%-ot vonz. Felesége és harcostársa, *Elise Bosse* vezeti a könyvtári központot és a könyvtárosképző iskolát. Az új könyvtár megnyitásáról gazdag sajtóvisszhangot kapott a már Franciaországban tartózkodó Havkina. Érdekes megjegyzése végül, hogy Hofmann azért

nem (sem) szeretik a német könyvtárosok, mert kiterjedt kapcsolatokat ápol mindenféle magas állású hivatalnokkal, akik szép számban meg is jelentek az avatási ünnepségen.

Másik visszatekintése során kiemeli, hogy a kis lélekszámú finn területeken (3,2 millió finn lakos) 1913-ban már 2215 közkönyvtár volt, ahol egy könyvtárra átlagosan 400 kötet jutott, vagyis négy lakosra egy kötet. (Tegyük mai olvasóink számára hozzá, hogy az Orosz Birodalmon belül a Finn Nagyfejedelemség egyedülálló autonómiával rendelkezett.) 1920 után nekiláttak a függetlenné vált ország könyvtárügyének rendezéséhez. Azóta fokozatosan emelték az állami támogatás mértékét az 1921-es közel félmillióról 1925-ben már egy millió finn márkára. Egy-egy városi vagy falusi könyvtár maximum pár ezer, az egyesületi közkönyvtárak maximum 500 márkát kaphatnak. 1921-ben állami könyvtári bizottságot hoztak létre, majd könyvtári irányító és szolgáltató irodát alapítottak a skandináviai országok mintájára. Az ország öt tartományának könyvtáraival egy-egy instruktor foglalkozik. Az iroda készíti az országos statisztikát, a Dewey-féle tizedes osztályozást a helyi körülményekhez igazítva egyszerűsített formában adja közre és több más szolgáltatást is magára vállal. Minden arra utal, hogy az amerikai példát követő skandináv eljárásokat itt eredményesen alkalmazzák. A négyszintes épületben működő Helsinki Városi Könyvtár bevezette a szabadpolcos kölcsönzést is. A három helyiség anyaga így oszlik meg: finn nyelvű irodalom, skandináv nyelveken kiadott könyvek, más európai nyelvek irodalma. Külön gyermekkönyvtári részleg is működik. A könyvtár méretét ilyen adatok érzékeltethetik: 123 ezer kötetes állomány, mely csak az utolsó évben 10 ezerrel növekedett, közel 300 újság és folyóirat 400 példányban, az év folyamán a kölcsönző 340, az olvasóterem 357 napon keresztül volt nyitva, 1924-ben 375 ezer kölcsönzött kötet (az egész hálózatban 635 ezer kötet). A használat kétharmadát a felnőttek, egyharmadát pedig a gyerekek produkálták. A közel egymillió éves költségvetés 60%-át tették ki a személyi kiadások, amit Havkina „ritka” jelenségnek minősít (magyarán a finn könyvtárosok tényleges fizetést kaptak, nem morzsákat).

1929-ben Havkina ismét visszatér a finn témához, az új könyvtári törvény ismertetésére kerítve sort.⁴⁰ Előjáróban áttekinti az előző tíz év ez irányú külföldi tapasztalatait, különösen részletezően szól az 1919-es csehszlovák törvényről, amely néhány év alatt kötelezővé tette, hogy minden 300 lakos feletti település hozzon létre közkönyvtárat. A kisebb településeket 1928-ban a központi kormány tetemes támogatásban részesítette. 1927-ben a 14 milliós országban 15 ezer közkönyvtár működött átlagban 300 kötetes állománnyal, ám összesen csaknem 15 milliót sikerült kölcsönözniük. Támogató-ösztönző törvényeket alkottak később Belgiumban és Svédországban, s ezek példáját követi az 1928-as – és 1929-ben hatályossá vált – finn törvény. Az ösztönzés lényege: ha a helyi fejlesztésbizonyos paramétereket teljesít, a központi kormányzat ezt honorálva kiegészítő támogatást nyújt. Havkina finn forrásokra hivatkozva leírja, hogy a 2000 finn közkönyvtár közül 1928-ban 760 kapott központi támogatást, és ezek száma a közeljövőben bizonyára növekedni fog. A szerző végül megállapítja, hogy a könyvtári törvény önmagában nem mindig elégséges, például az ösztönző törvényi háttér jól működik az Egyesült Államokban, de csődöt mondott Belgiumban. Nyilván számos ok játszik mindebben közre. Érdekesnek tartja, hogy viszonylag kicsi országok olyan sikereket érnek el, mint az itt ismertetettek, míg Franciaországban falusi könyvtárügyről alig lehet beszélni. Ott most készülnek az első könyvtáros konferenciára, még hozzá Párizs helyett Lyonban, s ide meghívták a svájci könyvtárügy falusi témában jártas szakértőit.

1929-ben még két érdekes beszámolót írt Havkina külföldi könyvtári témákról. Előbb a müncheni villamos-könyvtárról ad képes leírást.⁴¹ Azzal a régi szólással kezdi, ha a hegy nem megy Mohamedhez, akkor Mohamed megy a hegyhez. A villamos közel jön az olvasóhoz Münchenben, ahogy a szovjet vagon-könyvtárak elmennek a távolsági vágányok mellett dolgozókhöz. A villamost speciális tervrajzok alapján készítették Münchenben, tíz méter hosszú, a hosszanti belső falakon állványok, rajtuk 2500 kötet fér

el, fűtés és világítás biztosított. Megállóhelyein tábla jelzi, hogy ide mikor érkezik a villamoson járó fiókkönyvtár. A megállás tartama a hely forgalmától függ, távolabbi, kevésbé lakott helyen kettő óra, míg a Keleti pályaudvar közelében, a nagyobb forgalomra való tekintettel öt óra. A kölcsönzést képzett könyvtáros végzi, a polcokon lévő könyvek levételében segít a villamos vezetője, akinek így teljesen kihasználják munkaidejét. A kölcsönzés szerény térítésért lehetséges (évi 2 márka = 1 rubel), a könyvek két hétre vihetők haza. A villamos különösen a munkások körében népszerű. A közel 700 ezer lakosú Münchenben sok a könyvtár, a másfél milliós állományú Bayerische Staatsbibliothek és számos szakkönyvtár mellett vannak 15 és 50 ezres „népkönyvtárak”, továbbá kölcsönzés nélküli olvasótermek is (12 iskolában gyerekek számára is). A müncheni közkönyvtárak nincsenek egységes hálózatba szervezve, mindössze a tudományos jellegű városi könyvtár igazgatója gyakorol felettük felügyeletet.

A másik külföldi anyag az amerikai Cleveland (Ohio állam) város sikereiről tudósít.⁴² Az autógyártás által felemelkedett – a húszas években 900 ezer lakos felett, mára 400 ezer alá süllyedt lélekszámú – város közkönyvtára 1925-ben kapott hatalmas új központot. A városi hálózat teljesítménye imponáló: a közel 1,2 milliós állományból 7,7 millió a kölcsönzés, jó 10%-kal meghaladva az előző évit. A gyerekek ennek közel felét vitték haza. A szép- és gyerekirodalom aránya a kölcsönzésben együttesen 53%, tehát a nem szépirodalom iránti érdeklődés komoly szintet mutat. Az állomány egy év alatt 10%-kal nőtt. A hálózatot használók száma 370 ezer (4%). A könyvtár minden nap nyitva van, összesen heti 82,5 órában szolgáltat (munkanapon 12,5, míg vasárnap 7,5 óra). (Tegyük hozzá, ma csak heti 48 óra a központi könyvtárban, vasárnap pedig zárva tart.) A könyvtár összesen közel 1200 ember foglalkoztat, ám ebből csak száz-százhusz a teljes foglalkoztatottságú. Költségvetése meghaladja a másfél millió dollárt. A könyvtár 1922 óta a környék falvait is ellátja. (Erre közel 120 ezres állományt hoztak létre, ennek éves használata máris megközelíti a 600 ezres kölcsönzést.)

Havkina az amerikai adatokat összeveti a moszkvaiakkal és leningrádiakkal. Az 1926–27-es évről szóló beszámolók szerint Moszkvában a 2 millió lakosra jut 1,3 millió kötetnyi állomány (0,65 kötet/lakos), elolvastak 4,75 milliót. Ugyanekkor Leningrádban 0,45 milliós állomány (0,3 kötet/lakos), és elolvastak 1 milliót, ami az 1,6 milliós lakosságra vetítve 0,8 kötet/lakos. Igaz, ha a cári időkhöz méri a helyzetet, a fejlődés számottevő, hisz akkor nem 3–4 lakosra jutott egy közkönyvtári kötet, hanem harmincra. A clevelandi számok nem teljesen tükrözik azt az óriási munkát, amit a kiállítások, a bibliográfiák, a tájékoztató munka fejlesztésébe fektetnek. A clevelandi példa azért is érdekes, mert hatékony munkaszervezést és számos technikai újítást mutat fel. A jelentős költségvetés ellenére mindössze három könyvelő dolgozik náluk, a takarításhoz elektromos porszívót használnak, a hatalmas márványfalakat erre kifejlesztett, 14 méter magas szerkezet mossa le. Havkina utal arra, hogy St.-Louisban, Ann Arborban és New Yorkban további ügyes és hatékony megoldásokat, gépezeteket láthatott tanulmányútja során. A clevelandi könyvtár szerencsés helyzetben van, egyrészt a helyi egyetemen képeznek könyvtárosokat, másrészt vezetője *Linda E. Eastman* (1867–1963), aki 1928–1929-ben az ALA elnöke, korának egyik legbefolyásosabb amerikai könyvtárosa, egyben az első női könyvtárigazgató a világon a nagyvárosi könyvtárak körében.

1929 nyarán amerikai szerző jelentkezik a KB hasábjain.⁴³ A lap hasábjain természetesen kevés külföldi jutott szóhoz, viszont annál érdekesebb e történet. A szovjet könyvtárüggyel talán legközelebbi kapcsolatba *Harriet G. Eddy* (1876–1966) került a távoli Kaliforniából. Többször (1927, 1930–1931) megfordult a Szovjetunióban, amiben *Lunacsarszkij* népbiztosnak is szerepe volt. Összesen legalább nyolc hónapot töltött el, számos vidéki várost is felkeresett. Tervezetet készített az orosz viszonyok közt megvalósítható letéti rendszerről, amely Kaliforniában már egy-két évtizede sikeres volt. Eddy 1918 óta a California State Library élén állt, amely arról nevezetes, hogy máig a vidéki könyvtári ellátás

szervezője, motorja. A KB számára íródott cikk elején Eddy az 1850–1910 között megtett utat foglalja össze. 1911-ben új törvény született a megyék azon jogáról, hogy bárki számára ingyenesen hozzáférhető könyvtárakat létesíthetnek. A megyei könyvtár fiókokat és letéti helyeket létesíthet bárhol (iskola, kikötő, gyár stb.), utóbbiak személyzeti bérét is a központ állja. A korábban létrehozott helyi könyvtárak is csatlakozhatnak a rendszerhez. Különösen fontos volt ez az iskolai könyvtárak esetében, amelyek működésében sok párhuzamosság és zavar volt korábban. A városi könyvtárak maguk döntik el, kívánnak-e csatlakozni a megye költségvetéséből támogatott rendszerhez, amelynek a városok általi igénybevétele esetén kevesebb adót szednek. Nagyon fontos, hogy a megyei könyvtárak központi katalógust vezetnek a teljes megyei állományról, s ezen felül az állami könyvtár az egész államra kiterjedően is hasonlóan jár el.

1930-ban ismét találunk külföldi vonatkozásokat. Épp csak megemlítünk egy szemletanulmányt, amely olyan külföldi (amerikai, német) felméréseket ismertet, amelyek témája a könyvvásárlók döntésének motivációja.⁴⁴ Ezután visszatérünk Amerikába. L Havkina újabb cikke az amerikai nagyvárosi hálózatok működését, míg a következő az amerikai könyvtárosképző intézményeket tárgyalja.⁴⁵ Havkina forrása a *Library Journal* 1930. február 15-i számában közzétett összeállítás. Ez a 200 ezer lakosnál nagyobb amerikai városok (összesen 42 ilyen volt) egységes közkönyvtári hálózatáról szól. E hálózatok központja végzi a beszerzést, leltározást, feldolgozást, majd ennek alapján központi katalógust épít a hálózat teljes anyagáról, statisztikákat, jelentéseket állít össze stb. A kölcsönzési adatokhoz még kb. 80%-ot hozzá kell számítani az olvasótermekben felhasznált anyagként (ott nem a használt kötetek, hanem a látogatások számát regisztrálják). Néhány adat a nagy táblázatból (a lakosság számának csökkenését követi a sorrend, élen New York, a végén San Antonio Texasból 213 ezer lakossal).⁴⁶ Néhány főbb adat e nagyvárosi hálózatokról: előbb összesen a 40 városban, majd zárójelben az egy városra jutó átlag:

- lakosság: 28,4 millió (á 710 ezer),
- könyvtári kiadások: 20 millió (á 500 ezer) dollár,
- állomány: 20,8 millió (520 ezer) kötet,
- olvasók: 5,9 millió (147 ezer), az összes lakos 20,7%-a,
- kölcsönzés: 121,2 millió (3 millió), vagyis lakosonként 4 kötet, ez magasabb szám, mint a ma idehaza mért adat,
- főkkönyvtárak száma: 786 (20), ezek közül önálló épületben 429 (11).

Röviden az amerikai könyvtárosképző intézményekről: 1928–29-ben 17 állandó és két ideiglenes működő iskolát ismert el az ALA, ezekben 840 fő tanult az adott évben. A felsőfokú könyvtárosképzés indulása (1887) óta 7743 embert képeztek ki.

1933-ban találunk ismét külföldi témát a lap hátsó oldalán: az Egyesült Államok könyvtárközi kölcsönzési rendszerét ismerteti *N. Vannyikova*.⁴⁷ A korszellemnek megfelelően az írás a szovjet könyvkiadási sikerek ismertetésével indít, a Szovjetunió a kiadott könyvek számát illetően átvette a vezetést (1930-ban 47,5 ezer könyv és brosúra látott napvilágot 841 millió példányban, 1931-ben 56,5 ezer kiadvány, 1932-ben 40 ezer új kiadványt adtak el 600 millió példányban). A témára térve megállapítja, hogy a szolgáltatás Amerikában széles körben ismeretes és kedvelt. A cikk szerzője ipari központokban működés közben láthatta a rendszert. Ezután hosszabb kitérő ismerteti a könyvtárközi kölcsönzés kialakulását és fejlődését a XIX. század közepétől Európában (dán, német példák stb.) és a tengeren túl. Visszatérve az alaptémához a kaliforniai hálózatot ismerteti (48 megye, 43-ban van megyei könyvtár). Kiváló kaliforniai központi katalógust szerkesztenek, mely a helyi állományokon túl tükrözi a washingtoni, chicagói stb. vezető könyvtárak gyűjteményét is: ennek alapján például a Kongresszusi Könyvtár (KK) 1926-ban 20 ezer könyvet küldött konkrét kérés alapján. Ezután még szó esik a KK adatairól (állomány 1928-ban 3,4, 1932-ben már 4 millió könyv), valamint rendkívül hatékony – bármely könyvtár által rendelhető – központi cédulaszolgáltatásáról. Országosan a városi és megyei könyvtárak

az 1931–1932-es pénzügyi évben 30 ezer kötetet kaptak kölcsön. A cikk itt újra „vonalas” lesz: lám, az amerikaiak hatékony technikája alapján a munkanélküli milyen könnyen juthat hozzá olyan könyvhöz, amely alaposan elbutítja a burzsoá szemlélet jegyében.

1937-ben *L. Trofimov* ismerteti a brit városok 1935. évi közkönyvtári statisztikáját (*Statistics of urban public libraries in Great Britain and Northern Ireland*).⁴⁸ A legfőbb adatok: a 46 milliós lakosság 15,5%-a beiratkozott olvasó, a 27 milliós állományból egy év alatt 208 millió kölcsönzés, ez lakosonként 4,5 kötet. Az ismerető értékelése szerint a „szüksős állományt a lakosság intenzíven használja”. Először közöl a statisztika adatot a könyvtárközi kölcsönzésről: e szerint a nemzeti könyvtárként működő British Museum a könyvtárközi kölcsönzés keretében tízezernél több kötetet szolgáltatott. Végül Trofimov hiányolja az állomány összetételéről és a könyvtárosokról szóló adatokat. Ugyanebben a számban névtelen ismertetés szerepel – külföldi lapokból merítve – *Könyvtári krónika* címmel.⁴⁹ A két terítékre kerülő ország az Egyesült Államok és Franciaország. Az USA könyvtári híreiből főleg olvasókkal kapcsolatos dolgokat tudhatunk meg: hogyan szerveztek olvasói köröket nők számára Connecticutban, film készült az Illinois-i könyvtárosképző intézetben a könyvtárhasználatról a végzős diákok számára. Végül vannak technikai hírek: ügyes, a kölcsönzést gyorsító gépet dolgoztak ki stb. Francia vonatkozásban a *Bulletin de livre francais* 1934. évi nyári számának egyik cikke alapján az ottani közkönyvtárak siralmas állapotáról értesülhetünk. A helyzet oka, hogy számos előítélet hátráltatja a fejlődést (nem kell képzett könyvtáros, a közkönyvtárra nem kell folyamatosan költeni stb.).

1939 nyarán egy cikk arról számol be, mit írt a szovjet könyvtárakról egy angol szakértő.⁵⁰ A beszámolót *Herbert M. Cashmore*, a Birmingham Városi Könyvtár igazgatója írta a világ számos országának könyvtárügyét bemutató kötet (*A survey of libraries*. Library Association, 1938.) számára. A cikk szerint Cashmore 1936 nyarán csaknem egy hónap alatt sok szovjet könyvtá-

rat látogatott meg a legnagyobbaktól (Lenin, Szaltikov-Scsedrin, Tudományos Akadémia Könyvtára stb.) a legkisebbekig, volt Gorkij városban, Minszkben, Grúziában. Tárgyalt a Narkomprosban, a könyvkamarában, beszélt módszertani vezetőkkel stb. Írásában vannak pontatlanságok, hibák is. Bevallja, pár dolgot nem értett meg (könyvtárak finanszírozása, a marxista-leninista osztályozás lényege). Ezzel együtt Cashmore munkája tisztességes összefoglalás, szögezi le *Szaharov*. Főbb megállapításai közül kiemeli: a szovjet könyvtárak régi könyvek tekintetében az egyik leggazdagabb országot mutatják, a tömegkönyvtárak állománya is jelentős. Úgy tűnik számára, hogy nincs olyan hely vagy intézmény, ahol ne működne könyvtár, vagyis igen hatalmasra fejlődött a szovjet könyvtárhálózat. Elismeri, hogy teljesen ingyenes a könyvtárhálózat, s ennek is köszönhető, hogy a Szovjetunióban többet olvasnak az emberek, mint Angliában. Az állam és a szakszervezetek óriási költségeket vállalnak a könyvtárosok bérezésére és az állomány gyarapítására. Kevesebbet beszél az olvasóval való törődésről, csak megállapítja, hogy sokat segítenek a könyvtárosok az önképzésben. Kiemeli a könyvtárosok fegyelmét és szakmai elkötelezettségét. Kevésbé jónak tartja a könyvtári kötetzetek állapotát, továbbá azt, hogy sok könyvtár régi épületben, nagy zsúfoltságban működik, és hogy az olvasók alig használják a katalógusokat. Cashmore beszámolóját nagy érdeklődés követte az angol könyvtáros egyesület 1937. évi közgyűlésén. Végül sajnálja az ismertető, hogy Cashmore beszámolója két évet késett a megjelenéssel, illetve hogy a szerző eközben nem talált lehetőséget a gazdag tényanyag felfrissítésére.

Néhány könyvtáros szerző sorsa (születésük sorrendjében)

L. B. *Havkina* (Haffkin–Hamburger) (1871–1949): az orosz-szovjet közkönyvtári mozgalom egyik alapítója és legkiemelkedőbb személyisége. 1890-től 1918-ig a harkovi (1886-ban alapított) közkönyvtár munkatársa, itt hozta létre az első könyvtártudományi szakgyűjteményt.

1904-ben tervezetet dolgozott ki a felsőfokú szakmai képzés megvalósítására (erre 1913-tól nyílt lehetősége a Sanyavszkij Népi Egyetemen). Ugyanekkor 1904-ben tankönyv értékű kézikönyvet adott ki a könyvtárak szervezéséről és felszereléséről (*Biblioteka: ih organizacija i tyehnyika*, 242 p.): ezért a Liége-ben tartott világhiállításán (Belgium, 1905) aranyéremmel jutalmazták. A New York Public Library emblemikus központi épületének elkészültekor (1911) illusztrált ismertetőt írt (ez 1919-ben újra megjelent). 1913-ban könyvet ad ki *Könyv és könyvtár (Knjiga i biblioteka)* címen (ez 2011-ben ismét megjelent). 1916-ban kezdeményezi az Oroszországi Könyvtári Társaság (Rosszijszkoje Bibliotecsnoje Obscsesztvo) létrehozását, egyben ennek első vezetője. Kézikönyve 1917-ben bővített kiadásban újra megjelent, majd 1930-ig összesen hat kiadása látott napvilágot. Számos publikációja jelenik meg a korabeli orosz és külföldi könyvtári, illetve pedagógiai lapokban: ezek többsége aktuális könyvtári témákról szól. 1920-ban a később Leninről elnevezett nemzeti könyvtár keretében az új könyvtártudományi kutató részleg vezetője: ebből a műhelyből alakult ki 1930-ban az első szovjet könyvtári főiskola (ma: MGUKI). 1927-ben – 35 éves könyvtári tevékenysége tiszteletére – emlékkönyvet adtak ki *Biblioteka. Szbornyik sztatyej. 35 let bibliotecsnoj gyejatyelnosztji L. B. Havkinoj* címmel (szerkesztők: A. Kalisevszkij, N. Jannickij, A. Ejgengol'). A szovjet időszakban írt munkái: A könyvek és időszaki kiadványok tárgymutatónak összeállítása (1930), *Három számjegyű Cutter-számok* (1931). A húszas években számos ismertetést ír a KB-ba az európai és amerikai közkönyvtári fejleményekről. 1931-ben a KB lapjain (2. sz. 12–18. p.) durván megtámadják a kézikönyvében terjesztett „burzsoá” nézetei miatt, ezután már kevészer szólal meg a sajtó hasábjain. 1945-ben megkapja az Orosz Föderáció érdemes tudósa elismerést, 1949-ben a pedagógiai tudományok doktorává avatják. 2012-ben első könyvtári munkahelye (mai nevén: Harkovi Korolenko Könyvtár) emléktáblát állított tiszteletére.⁵¹

V. I. Nyevszkij (1876–1937) párttörténész, állami

és pártvezető, a Lenin Könyvtár igazgatója. Gazdag kereskedő fia, gimnáziumba jár, 1897-től párttag. 1901-ben elítélik és száműzik, 1904-ben emigrál Svájcba. 1913-tól a párt vezető köreibehoz tartozik. A szentpétervári októberi hatalomátvétel idején lapokat szerkeszt (*Szoldatszkaja Pravda* stb.). Október után közlekedési miniszter (1918–19), a párt KB apparátusában a falusi osztály vezetője (1919–1920), a Szverdlov Munkás-Paraszt Kommunista Egyetem rektora (1921), az orosz forradalmak megírását végző bizottság helyettes vezetője, a leningrádi oktatási kormányhivatal vezetője (1922–23). Az 1921-es nagy éhínség idején egy csuvas és egy mordvin gyereket fogad örökbe saját négy gyereke mellé. Ezután a Tretyakov Képtár (1924), majd az Állami Lenin Könyvtár igazgatója (1925–1935). 1925-ben az ő tollából jelenik meg az első párttörténet (*Isztorija RKP(b): kratkij ocserk*, 500 oldal), ez nagy bűnévé válik a későbbiekben, amikor a kanonizált sztálini párttörténet, a hírhedt „Rövid tanfolyam” íródik. 2009-ben e műve újra napvilágot lát. 1931-ben könyvtárpolitikai cikkét durván megtámadják a KB lapjain. 1932-ben még napvilágot láthat egy könyve. 1935 januárjában letartóztatják, 1937. május 25-én halálra ítélik, másnap kivégzik. 1955-ben rehabilitálják, 1966-tól írnak először párttörténetész működéséről.⁵²

A. A. Pokrovszkij (1879–1942) könyvtáros, bibliográfus. A moszkvai és pétervári egyetemen tanul. 1906-tól publikál könyvtári témákról. 1909-től könyvtári munkát végez, 1913-tól L. Havkinával és másokkal szervezi az első felsőfokú könyvtárosképző tanfolyamot, 1916–1918 közt itt tanít. 16 könyv és brosúra, valamint száznál több – ebből ötven 1917 előtti – cikk és tanulmány szerzője. 1923-ban a KB első számában cikket közölt a könyvtárak állományának tisztogatásáról. 1924-ben az elsőként próbálta meg összegezni Lenin szellemi hagyatékának jelentőségét a könyvtári területen (KB, 1924. 4–5. sz.). A húszas években a szakma egyik elismert, vezető alakja. 1930-ban a Moszkvai Könyvtári Intézet (a mai MGUKI elődje) az első önálló könyvtárosképző főiskola alapítói között van. A KB 1930. 3. számában

a Krupszkaja által tervezett, de meg nem valósult II. Össz-szövetségi könyvtáros konferencia előkészítésére téziseket tett közzé (14–21. p.). A durva, megalázó kritikák (KB. 1931. 12. sz. 12. p.: „*Minden megnyilvánulása mindenkor reakciós platformot képviselt.*”) elhallgattatják. Ezután évekig nem is taníthat, csupán szerény könyvtári munkákat bízhatnak rá. A harmincas évek második felében újra dolgozhat, előadhat a főiskolán. A háborús evakuálás után 1942 augusztusában egy tadzsik városban hunyt el. 1958-ban idézik fel először emlékét volt kollégái a Bibliotekar hasábjain.⁵³

G. K. Derman (1882–1954., sz. *Henrietta Abele*) Rigában született lett családban. Itt, majd Moszkvában tanult. 1905-ben lett V. Derman felesége. Forradalmi tevékenység vádjával letartóztatják, de bizonyítékok hiányában a bíróság felmenti. Németországba emigrálnak, de a háború kezdetekor kiutasítják őket. Ekkor az Egyesült Államokba távoznak, ahol a Simmons College-ban szerez új diplomát 1917-ben. Előbb a Harvard Egyetem Könyvtárában, majd a Kongresszusi Könyvtár (KK) szláv gyűjteményében dolgozik. 1921 végén visszatérnek Lettországra, előtte Derman Moszkvában előadást tart a KK tárgyszókatalógusáról. Otthon letartóztatják, majd fogolycseré útján kerül 1922-ben a Szovjetunióba. A Rumjancev – majd Lenin – Könyvtár Könyvtári Intézetében foglalkozik könyvtárügyi és katalógizálási kérdésekkel. 1923-tól egyidejűleg a Szocialista (későbbi nevén: Kommunista) Akadémia, a vezető ideológiai tudományos intézet könyvtárának vezetője. Az 1924-es könyvtárügyi kongresszus egyik szervezője. 1929-ben a római alapító IFLA-közgyűlés résztvevője (ahogy az 1935-ös madridinak is). Számos könyv, bel- és külföldi tanulmány szerzője, több bibliográfia szerkesztője. 1930-ban a Moszkvai Könyvtári Főiskola alapító igazgatója, emellett 1933-tól a Narkromprosz könyvtári osztályának vezetője is. 1935-ben a lap szerkesztőbizottságának tagja. 1937 végén férjét, majd 1938 januárjában őt is letartóztatják „ellenforradalmi tevékenység” vádjával, s a katonai bíróság 1939-ben 15 év „javító-nevelő munkatáborra” ítéli. G. Derman 1954-ben hunyt

el a gulág foglyaként, 1963-ban rehabilitálják. Születésének 110-ik évfordulójára emlékkonferenciát szerveztek, ennek anyaga kötetben is napvilágot látott.⁵⁴

M. A. Szmuskova (1893–1986) könyvtáros, lapszerkesztő, minisztériumi hivatalnok. 1912-től tanul a moszkvai felsőfokú leánynevelőben (főiskolán). 1919-ben rövidített tanfolyamon szerez könyvtárosi ismereteket. 1923–1931 között a KB felelős szerkesztője. 1924-ben az I. Országos Könyvtári Konferencia szervezőbizottságának elnöke. Számos szakfeladat (pl. olvasáskutatás stb.) fejlesztésében vesz részt. 1937-ben férjével együtt elítélik, s csak 1956-ban térhet vissza száműzetéséből Moszkvába. Számos visszaemlékezés születik tollából a szovjet könyvtárügy kezdeti időszakáról.⁵⁵

N. Fridjeva (1894–1982) könyvtáros, a könyvtárosképzés egyik fontos szervezője. Szentpéterváron szerzett agrárdiplomát 1916-ban, ezután az ufai kormányzóságban járási könyvtárvezető. 1919–1921-ben könyvtári instruktor, majd Kijevben a könyvtudományi kutatóintézet kutatója. 1924-ben a könyvtáros kongresszus résztvevője. 1928-tól a harkovi pedagógusképző főiskolán megindítja a könyvtárosképzést, később tanszékvezető, dékán. A harmincas évek közepén alaptalanul megvádolják („mensevik idealizmus”, „az amerikai reakciós könyvtári tapasztalat becsempészője”). 1935–1947 között egyetemi könyvtári munkatárs. 1944 után újra szervezi a könyvtárosképzést a harkovi egyetemen, 1947–1970 között ismét tanszékvezető, majd dékán. 1962-ben részt vesz Berlinben a szocialista országok könyvtárosképző szakembereinek konferenciáján, *H. Kunze* fő referátuma mellett ő is elmondja véleményét. Hetven tudományos munkát írt.⁵⁶

Összegzés és kitekintés

Írásunkban a sztálinizmus világháború előtti kialakulásával és berendezkedésével foglalkoztunk a közkönyvtári világban: ebben segíthet a most megidézett *Vörös Könyvtáros* című folyóirat tartalmának felvillantása is. Láttuk, a folyóirat szerzői kezdettől nem voltak mentesek

a balos, helyenként szélsőbalos tendenciáktól, mégis tanulságos volt látni, hogyan kerestek értelmes megoldásokat, jutottak el új – vitatható és vitatott – feladatok és módszerek meg- és felismeréséig, nem utolsósorban a külföldi fejlettebb tapasztalatok és elméleti megfontolások kritikai átvételével. A harmincas évek elejétől e lendületet felülről, a sztálini „*második forradalom*” jegyében megtörték: a politikai-ideológiai elvárások a szó szoros értelmében *kiirtották* az önálló gondolkodás legkisebb lehetőségét és esélyét is. Néha a szerzőket is „elnyelte,” elpusztította a terror.

A világháború után – mikor mi, és a többi kelet-európai ország, megismerhettük az „élenjáró szovjet tapasztalatot és elméletet” – a szovjet könyvtárügy és -elmélet már halott volt. Dogmák, agitpropos elvárások bilincsében lehetett csak vánszorogniuk, elhallgatási kényszerek háloja borult mindenre, ezért volt szinte a nyolcvanas évek közepéig olvashatatlan normális szakértői érdeklődés mellett is a szovjet szakirodalom (tisztelet a kevés kivételnek). Egy szürkefekete megalvadt láva borított be mindent, s ha élt alatta valós gondolat, az alig jutott felszínre (esetleg magánbeszélgetések keretében, ha volt kellő bizalom). Ha az új, az 1988–1990 utáni orosz szakirodalmat olvassuk, megállapítható, hogy a megújulásnak számos jele tapasztalható, például kétségkívül számos kiváló kutató dolgozik – munkájuk nélkül dolgozatunk sem készülhetett volna el –, miközben a korábbi, immár lassan százéves beidegződések szívósan továbbélnek. Öt közül talán négy szerző számára Krupszkaja tevékenysége még mindig a legfőbb könyvtártudományi tekintély, ami azt is jelenti, hogy a természetes létforma abban áll, ha valami vagy valaki (párt, elnök stb.) megmondja a „pártosság” (elkötelezettség stb.) szakmai lényegét, amelyet a könyvtári intézményrendszer köteles követni, ezáltal hatalmi transzmissziós eszközzé degradálva e sokfunkciós intézménytípus távlatos küldetését. Lenin szavait – „*a lap nemcsak kollektív propagandista és kollektív agitátor, hanem kollektív szervező is*” – átvéve a sztálinizmus idején mind a KB, mind a szovjet közönyvtárak erre a felülről dirigált szerepre lettek

kárhozthatva. Ahogy *Illyés* fogalmazta az Egy mondat a zsarnokságról című versében: „*szögesdrótnál is jobban / bénító szölamokban*”.⁵⁷

Jegyzetek

1. Gorkij: Levél a szmolenszki „Felnőttek iskolájához”. In: M. Gorkij: Az igazi kultúra – újságcikkek és szatírák. Sajtó alá rendezte: B. I. Burszov. Bp.: Szikra, 1950. 110. p. <http://mek.oszk.hu/06200/06275/06275.pdf> – V. M. Molotov (1890–1986) írása a Pravdában jelent meg 1938. május 29-én. Molotov ekkor a Népbiztosok Tanácsának elnöke, vagyis miniszterelnök (1930–1941), aki már 1926-tól a Politikai Bizottság tagja és Sztálin egyik legfőbb bizalmasa. Idézi – mottóként – a KB 1938. 7. sz. „A könyvtárügy nagy állami jelentőségre tett szert” című írás élén. – B. Paszternak: Zsivago doktor című regényének mondata itt saját fordításban olvasható. A megjelent kiadásban e mondat így hangzik: „A rab ember mindig eszményíti rabságát” (Pór Judit fordítása). Paszternak eredeti szövege: „*Несвободный человек всегда идеализирует свою неволю.*”
2. A KB idehaza nem hozzáférhető, mostanáig Moszkvában nem digitalizálták, így a szerző a berlini Staatsbibliothekban fért hozzá (pár évfolyam a Bayerische Staatsbibliothektól lett átkérve könyvtárközi kölcsönzés keretében). A csaknem hiánytalan sorozat áttekintése nyomán, az érdemi részeket kijelölve, kb. 2500 oldalt sikerült lemásolni, és a tartalmi elemzés erre az anyagra épül. A lapról átfogó (monografikus) elemzés eddig nem készült, bár sok szerző használta fel anyagát, talán legteljesebben B. Raymond 1978-as, a könyvtárpolitikus Krupszkajáról szóló monográfiájában (The contribution of N. K. Krupskaja to the development of Soviet Russian Librarianship: 1917–1939. University of Chicago, 612 p. könyve 1979-ben a Scarecrow Pressnél is megjelent), illetve E. Dobrenko már hivatkozott, az államilag „gyártott” olvasóközönséget rekonstruáló kiváló monográfiájában (The making of the state reader: social and aesthetic contexts of the reception of Soviet literature. Stanford: Stanford University Press, 1997. 374 p. (eredetije: Formovka sovetskogo čitatelja: social'nye i estetičeskie preposilki recepcii sovetskoi literatury, Leningrad, Akademičeskij proekt, 1997. 320 p.).
3. Azok az újabb keletű feltételezések, melyek szerint a „Gazda” – Sztálin – megmérgeztette volna őt is (mint Gorkijról mondják), aligha több szenzációhajhászásnál, minthogy Krupszkaja élve is jól szolgálta az önkényuralmi rendszert. 1927 augusztusában a Központi Bizottság ülésén Krupszkaja letette az „esküt” a Sztálin vezette pártközpont „vonala” mellett, megtagadva saját korábbi gondolatait (ld. e beszéde szövegét: <http://www.oldgazette.ru/pstar/18081927/text2.html>). Ezentúl már mindig jól „viselkedett”. – Krupszkaja idézett könyvtár-centrikus gondolatmenetéhez ld. SMUŠKOVA, M.: N. K. Krupskaja i bibliotečnoe delo = KB, 1929. 2. sz. 3–8.

- p. Krupszkaja néha fontos védelmet nyújtott. A KB 1928. 11. számában olvashatjuk higgadt bírálatát (17–19. p. Cehovsinu nado brosiť!) A. Bek (1902–1972, nálunk az 1945-ben írt, Volokalamszki országút című háborús regénye révén ismert író) cikke kapcsán, amely a *Trud* című szakszervezeti napilap október 31-i számában látott napvilágot. Bek dicsérte a szakszervezet könyvtári lapját, miközben politikai hibákat vélt felfedezni a KB-ban. Krupszkaja megvédi a KB-t, s arra kéri Beket és társait, ne a mundef „becsületét” védjék a szakszervezeti könyvtárosok közelgő konferenciája előtt. A sors iróniája, hogy jó félév múlva a dicsért és ócsárolt lap összevonásra került: ez volt az agitprop központ „salamoni” ítélete Bek és Krupszkaja vitájában. 1930-ban hiába kezdi el szervezni a II. Országos Könyvtári Konferenciát, sőt megszüntetik a Glavpolitprosvetot, melyet Krupszkaja kezdetől vezetett. 1929-től ugyan a Narkomprosz miniszter-helyettese lett, de lényegében súlytalanná vált. Talán utolsó könyvtári fellépésén, a KB 15 éves jubileumával kapcsolatban szervezett konferencián (1938. nov. 14.) a következőket mondta befejezésül: „harciasabban kell dolgozni, harcosabbá kell válni, mint most, egyre magasabbra kell emelni a kommunizmus zászlaját, és úgy dolgozni, hogy a párt és Sztálin elvtárs ezt mondja: 'Jól dolgoztok!'” (KB, 1939. 1. sz. 48. p.). Ehhez nem kell kommentár.
4. REMETE László: Lenin svájci és francia könyvtárakban = Magyar Könyvszemle, 1970. 1–2. sz. 21–32. p.
5. Az első szám belső címlappal szembeni oldalán 16 pontba szedett program olvasható (amit tömörítve foglalunk össze): a könyvtári ideológia és könyvtárelmélet kérdései; a könyvtári munka politikai, szociális és kulturális kérdései; a könyvtári gyakorlat, a könyvtárügyi szervezet kérdései Oroszországban; a különböző könyvtártípusok szervezése és technikája; az olvasás és a könyvhasználat pszichológiája és metodikája; külföldi könyvtárügyi tapasztalatok; egyes hazai könyvtárak, könyvtári társulások beszámolóí; a könyvtárosok képzése és önképzése; a könyvkiadás és -kereskedelem, a bibliográfia általános kérdései (a könyvtári munkával összefüggésben); a könyvtári világ krónikája bel- és külföldön; a könyvtárosok munka- és életfeltételei; egyes ismeretágak, politikai kampányok ajánlott irodalma; a könyvtárügy és iskolán kívüli népművelés általános érdeklődésre számot tartó új irodalmának ismertetései, bírálati; olvasói levelezés; hivatalos anyagok. – Az 1929. 2. szám tagolása: vezércikk (Szmuskova, M.: N. K. Krupszkaja és a könyvtárügy); a könyvtári munka elmélete és gyakorlata (2 írás); az olvasó tanulmányozása (1 írás); gyermekkönyvtári munka (2 írás); könyvtárosképzés (1 írás); könyvtári élet a Szovjetunióban (5 írás); bibliográfia (4 vegyes tartalmú írás, egyik például a munkás- és parasztnő az irodalomban, míg egy másik: „a tömegkönyvtárak számára nem javasolt könyvek” – eredetiben: „knjigi, nerekomendujemie dlja masszovűh bibliotek!”).
6. KB 1929. 3. (új számozás szerint: 1.) 3–5. p. Az új lap tagolása: vezércikk (a Kommunista Internacionálé 10-ik évfordulója); a könyvtári munka elmélete és gyakorlata (5 írás); gyermekkönyvtári munka (3 írás); a szakszervezetek könyvtár munkája (7 írás); könyvtári élet a Szovjetunióban (7 írás); tájékoztató rész, bibliográfia (3 írás, illetve lista).
7. KB 1931. 1. sz. 12. p.
8. BANK, B.– VILENKIN, A.– OS'MANOV, I.: Za rekonstrukcii raboty massovoj biblioteki = KB, 1931. 1. sz. 13–25. p.
9. SMUŠKOVA, M.: Samokritikoj i kollektivnym avtorstrom podymem „Krasnyj bibliotekar” na dolžnuű vysotu = KB, 1931. 1. sz. 37–40. p.
10. KB 1931. 4. sz. 96. p. E lapszám az eddigi legmagasabb példányszámban (12 ezer) látott napvilágot.
11. Orientirovočnyj tematičeskij plan [...] na 1932. g. = KB, 1932. 4. sz. 65. p.
12. PAVELKIN, P.: Na rubeže dvuh pătiletok = KB, 1932. 11–12. sz. 1–9. p. (Az említett konkrét számok a 7-ik oldalon). Pavelkin egyik 1933-ban írásában, mely a könyvtáraknak a kolhozparasztnok nevelésében betöltött fontos szerepét taglalja, megjelenik a „Sztálin, a nagy vezér” kifejezés (recs velikogo vozsgya Sztalina dovegyom do sirokih massz) a könyvtári szaklapban is, ami nyilván nem ennek a könyvtári szakértőnek a fejből pattant ki. (KB, 1933. 3. sz. 7. p.). Megállapítható, hogy a két nagy diktatúra, a sztálini és a hitleri, fej-fej mellett halad – 1933-ban - e téren is.
13. A hivatalos szovjet statisztika (Narodnoe obrazovanie, nauka i kul'tura v SSSR. Stat. Sbornik. Moskva: Statistika, 1977.) az összes könyvtár tekintetében csak számukat és összegzett állomány nagyságukat adja meg. Az állami közkönyvtárak esetében szerepelnek olvasói számok: 1950-ben 23,3, 1960-ban 53, 1970-ben 78, 1975-ben pedig 94,5 (?) millió olvasót jelentettek. Öt év alatt 20%-os ugrás? – A szerző használt a 60–70-es években szovjet közkönyvtárakat is: kivétel nélkül mind reménytelen helyzetben voltak: ránézésre kétharmadnyi elavult állománnyal stb. A valamennyire is igényes olvasók ekkor már saját magánkönyvtárat gyűjtöttek, erőteljes „fekete” vagy „szürke” piaca volt a régebbi könyveknek, nem beszélve a szamizdat terjedéséről, legalábbis a városokban.
14. KB, 1935. 10. sz. 55. p. Szántó Béla (1881–1951) a Komunisták Magyarországi Pártjának alapító tagja, 1919-ben hadügyi népbiztos. A Szovjetunióban az adott időpontban egy iparági központi tudományos könyvtár igazgatója. 1945 után itthon szövetkezeti vezető, majd nagykövet, munkásmozgalom-történeti műveket publikált.
15. KB, 1937. 7. sz. 72. p.
16. OHLÁBININA, A.: Čitateľskie tipy v derevne = KB, 1923. 1. sz. 47–49. p.

17. Konferenciá bibliotekarej detskih bibliotek = KB, 1923. 1. sz. 60–67. p.
18. HERSONSKAĀ, N.: O zadačah detskih bibliotek = KB, 1923. 1. sz. 67–69. p.
19. FRID'EVA, N.: Sovremennye zaprosy gorodskogo čitatel'ja i aktivnost' biblioteki = KB, 1924. 1. sz. 50–55. p. A rabfak (rabocsij fakultet) a dolgozó munkások olyan továbbképzésére hozták létre 1919-ben, amely végzettjei indulhattak a felsőfokú tanulmányok felé. 1932 körül 320 ezres létszámmal tetőzött e képzés, majd a világháborúig a létszám fokozatosan lecsökken pár tízezerre, s végül megszűnt. A szerző a későbbiekben is a szerepel a lap hasábjain hasonló témával, s D. Balikával társszerzőként könyvet is írt az olvasó tanulmányozásának módszereiről (N. Frid'eva – D. Balika: Izučenie čitatel'ja: opyt metodiki. Moskva: Izd. „Doloi negramotnosti”, 1928.). A korabeli könyv és olvasója témához ld. J. Brooks: *Studies of the readers in the 1920s.* = *Russian History*, 1982. 2–3. sz. 187–190. p.; *Bolshevik culture. Experiment and order in the Russian revolution.* Ed. by A. Gleason, P. Kenez, R. Stites. Bloomington: Indiana University Press, 1985. p. (főleg J. Brooks: *Breakdown in production and distribution of printed materials* című fejezet, 151–174. p.), továbbá Dobrenko idézett műve: *The making of the state reader*, 1998. (ld. a 2. jegyzetponton).
20. HAVKINA, L.: Obsledovanie rajona c cel'ju harakteristiki čitatel'skoj sredy. (Iz praktiki amerikanskih bibliotek) = KB, 1924. 2–3. sz. 143–148. p.
21. BEUS, G.: Klassovoe v bibliotečnom dele = KB, 1924. 4–5. sz. 7–10. p.
22. POLĀKOV, V.: „Rabočee ádro” biblioteki = KB, 1924. 4–5. sz. 105–108. p.
23. GUROV, P.: Čitatel'skie interesy po dannym ankety armavirskih bibliotek = KB, 1924. 4–5. sz. 109–120. p.
24. HLEBCEVIČ, E.: K voprosu o čitatel'skih interesah mass (Čto čitaüt krasnoarmejskie massy) = KB, 1924. 4–5. sz. 120–123. p. Helbcevic jó felkészült szakember volt, aki már az 1911-es első orosz könyvtáros konferencián is részt vett, miközben a mai Belarusz területén közkönyvtárak alapítását segítette. A húszas évek egyik legtöbbet író szerzője az olvasáskutatás témakörében, aki könyveket is adott ki (pl. *Izučenie čitatel'skih interesov: massovoj čitatel'.* Moskva: Gosizdat, 1927. 144 p.).
25. MEDYNSKIJ, E.: Izučenie čitatel'ja = KB, 1924. 6. sz. 7–17. p.
26. Tropovszkij irányításával született meg a harmincas évek közepén a BBK (Bibliotecsno-bibliograficseskaja klasszifikacija), a szovjet – a történelmi és dialektikus materializmusra épülő - osztályozási rendszer is, amely évtizedekig a tudományos és közkönyvtárak osztályozási rendszere maradt, felváltva ezzel az addig alkalmazott ETO-t.
27. KUHARSKIJ, A.: Rabota kružka po izučeniu čitatel'skih interesov = KB, 1924. 6. sz. 7–25. p.
28. RIFLIN, Ā.: O paradoksah tov. V. Nevskogo = KB, 1924. 6. sz. 25–31. p.
29. Amerikában a társadalomkutatás „hullámán” (ld. Chicagói Iskola 1915–1920-tól) születik meg a tudományosan megalapozott olvasásszociológia Douglas Waplesszal (1893–1978) az élen. Igaz, az első komoly munka érdeme T. Parsons nevéhez fűződik (*A study of adult reading*. 1923). Waples első írásai a húszas évek elején láttak napvilágot, legnevesebb műve, a *What people want to read about* (társzerzője Ralph.W. Tyler) 1931-ben jelent meg (Chicago: ALA and University of Chicago Press), majd a harmincas években számos további fontos könyve követi. Néhány könyv a kortárs amerikai szerzőktől: LEAVIS, Q. D.: *Fiction and reading public* (1932), WAPLES, D.: *People and print: social aspects of reading in the depression* (1937), WILSON, L. R.: *Geography of reading: the study of the distribution and status of libraries in the United States* (1938), D. Waples, B. Relson, F. R. Bradshaw: *What reading does to people* (1940), LAZARFELD, P. F.: *Radio and the printed page* (1940). Waples címe 1940-ben a Chicagói Egyetem Könyvtár-tudományi Tanszékén „professor of researches in reading”. A *Library Quarterly* minden évfolyamában több olvasáskutatási tanulmány kapott helyet. – W. Hofmann leghíresebb idevágó könyve, a *Die Lektüre der Frau. Ein Beitrag zur Leserkunde und Leserführung* szintén 1931-ben látott napvilágot Lipcsében. Hofmann könyvét Waples hosszan ismerteti az új indulású *The Library Quarterly* című amerikai szaklap első évfolyamában (1931. no. 4. 478–486. p.). Waples ugyanakkor, a harmincas évek elején, a Szovjetunióba tartó amerikai szakemberek és írók egyik utolsó hullámával jut el Moszkvába, s hamarosan ír is szovjet témáról (*Guiding readers in Soviet Russia* = *Bulletin of the ALA*, 1932. 10. no.). 1945-ben Németországban a hadsereggel érkezik, ahol segíti W. Hofmann, hogy az 1945 utáni „náciifitanítási” eljárás során kedvező megítélést kapjon. Waples munkái az amerikai könyvtár-tudomány új paradigmájához vezettek el: a könyvtörténeti, bibliológiai és bibliográfiai centrumot felváltva az olvasó köré építve a könyvtár lényegi funkcióját. Waples amerikai kontextusáról ld. ASHEIM, L.: *Research on the reading of adults* = *Library Trends*, 1952. 451–461. p. https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/5497/librarytrendsv1i4e_opt.pdf?sequence=1 Waples Hofmann munkájáról írott recenzióját említi P. VODOSEK: *Innovation und Ideologie. Walter Hofmann und sein Büchereiwerk in Dresden-Plauen und Leipzig* = *Lifelong Education and Libraries*, 2006. 6. no. 9–29. p. – Ha felidézük, hogy Ranganathan alapvető könyve az öt könyvtári törvényről szintén 1931-ben látott napvilágot (*The five laws of library science*), akkor láthatjuk, épp ebben az időben vált ketté a demokratikus és a diktatórikus könyvtárelmélet: az utóbbi fogalmi keretében a sztálinista és a hitlerista változat 1931–1933-tól uralkodott el.

- <http://repository.kulib.kyoto-u.ac.jp/dspace/bitstream/2433/43566/3/KJ00004490327.pdf> – Az olvasáskutatás történetéről ld. S. KARETZKY: Reading research and librarianship: a history and analysis. Westport: Praeger Publ.. 1982. 385 p.
30. Egy sokat mondó visszpillantást idézünk 1957-ből. „Az utóbbi két évtized alatt sok olyan új dolgozó kapcsolódott be a könyvtári munkába, akik nem voltak teljes mértékben tisztában azzal, mennyire fontos tanulmányozni az olvasók érdeklődését. Az ok az volt, hogy sem egyéni gyakorlatukban, sem a szakirodalomban nem találkoztak ezzel a kérdéssel. (MAVRICSEVA, K.: Az olvasói érdeklődés tanulmányozása = Könyvtári Figyelő, 1957. 5. sz. 10–17. p., az idézett mondat a 10. oldalon. Eredetileg: Bibliotekar, 1957. 5. sz. 22–27. p.). Pontosítsunk: a hatalom, az ideológiai-kulturális vezetés tiltotta ki a szociológiai jellegű társadalomvizsgálatot a szovjet valóságból, tehát nem a könyvtáros kollégákon múlt a szándék és tudás. A szovjet szakirodalom tanulsága szerint az Állami Lenin Könyvtár kutatási és módszertani részlege 1956-ban ismerhette fel, hogy „legfontosabb feladata segíteni a könyvtárosokat az olvasószolgálat minőségének megjavításában, figyelembe véve az olvasók egyéni igényeit és kívánságait.” (kiemelés: S. P., Könyvtári Figyelő, 1956. 2. sz. 59. p. Eredetileg: SZEGLIN, Je.: Min dolgozik a Könyvtártudományi Módszertani Kabinet = Bibliotekar, 1956. 1. sz. 23–29.p.). – BIHARI Mihály: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Bp.: Osiris, 2005. 91–93. p. – C. Schmitt-idezet a 92. oldalon: „Az állammá vált társadalom gazdasági állammá, kultúrállammá, jóléti állammá, ellátó állammá lesz.”
31. HAVKINA, L.: K karakteristike bibliotečnoj žizni za rubežom = KB, 1923. 1. sz. 70–78. p.
32. EJGER, Ű.: Novejšee napravlenie v bibliotečnom dele v Germanii (Val'ter Gofman) = KB, 1923. 2–3. sz. 105–117. p. – Idehaza W. Hofmann kritikai számbavétele még várat magára. Fontos hozzájárulásként olvasható KATSÁNYI Sándor több írása: Párhuzamos életrajzok. Gulyás Pál, Szabó Ervin és a korszerű közkönyvtár gondolatának kibontakozása = Könyvtári Figyelő, 1995. 2. sz.; A főváros könyvtárának története 1945-ig. Bp.: FSZEK, 2004. 180–182. p. A legújabb német könyvtártörténeti irodalom Hofmann-t fontos és vitatott könyvtárpolitikusként értékeli. Vö. RABE, R.: Das umstrittene Volksbibliothekmodell. Walter Hofmann und die Freie Öffentliche Bibliothek Dresden-Plauen = Buch und Bibliothek. Forum Bibliothek und Information. 58. vol. 2006. 5. no. 394–400. p.
33. A nevezetes Institut für Leser- und Schrifttumskunde elnevezésű intézet végül 1926-ben kezdte meg működését. Egyik fő eredményeként tartja számon a szakirodalom a nők olvasási szokásait elemző kötetet (Die Lektüre der Fau. Ein Beitrag zur Leserkunde und zur Leserführung; mit zahlreichen graphischen und tabellarischen Übersichten. Leipzig, 1931.).
34. HAVKINA, L.: Iz prošlogo germanskoj narodnoj biblioteki. (Po povodu Val'tera Gofmana) = KB, 1924. 1. sz. 86–91. p. – F. Raumer (1781–1873) történész, utazó, a népművelés támogatója, A. Buchholz (1857–1938) 1923-ig vezette az 1907-ben megnyílt berlini városi könyvtárat. Bona Peiser (1864–929) az első, hivatásszerűen működő német könyvtárosnő. Hugo Heimann (1859–1950) könyvkiadó, mecénás, szociáldemokrata várospolitikus. E. Schulze (1874–1943) könyvtári szakértő. Mai forrásaink (Dietzel, Th.: Deutsche literarische Zeitschriften: 1880–1945. Saur V. 1988.) szerint a Die Bücherhalle című bibliográfiai folyóirat 1918–1933 között jelent meg, az első években W. Hofmann szerkesztésében.
35. H. G.: Iz inostrannoj hroniki bibliotečnogo dela = KB, 1924. 1. sz. 91–94. p.
36. HAVKINA, L. B.: Iz amerikanskih metodov bibliotečnoj raboty so škol'nikami = KB, 1924. 4–5. sz. 194–157. p.
37. Iz hroniki inostrannyh bibliotek = KB, 1924. 4–5. sz. 153–154. p. – Mai ismereteink szerint a Richter-skála szerint 7,9-es erősségű japán földrengés közel 150 ezer emberáldozattal járt. http://en.wikipedia.org/wiki/1923_Great_Kanto_Earthquake (2014. 01. 08.)
38. HAVKINA, L.: Iz vpečatlenij zagraničnoj poezdki. 1. Germaniâ = KB, 1926. 1. sz. 57–64. p.; 2. Finlândiâ. = KB, 1926. 2. sz. 57–64. p.
39. Erről jó modern feldolgozás KLOTZ, D.: Die Entwicklung der Sacherschliessung in den deutschen Öffentlichen Büchereien von 1900 bis 1945 = Bibliothek, 1977. 2. no. 71–93. p.
40. HAVKINA, L.: Po povodu novogo bibliotečnogo zakona v Finlândii = KB, 1929. 5. sz. (új számozás szerint 3. sz.) 76–78. p.
41. HAVKINA, L.: Tramvaj-biblioteka = KB, 1929. 4. sz. (új számozás: 2. sz.), 77–80. p.
42. HAVKINA, L.: Rekordnye cifry i nagludnyj otčet. (Kivlendskaâ publičnaâ biblioteka. = KB, 1929. 7–8. sz. (5–6. sz.) 108–112. p. – L. A. Eastmannról a wikipedia cikke http://en.wikipedia.org/wiki/Linda_Eastman#cite_note-2 (2014. 01. 09.) Itt is kiemelik a 4,5 millió dollárba került és 1925-ben átadott hatalmas központi épület megvalósítását az ő igazgatása (1918–1938) alatt. A dollár mai értékét kb. 13-as szorzóval kapjuk meg, tehát a 4,5 millió ma kb. 60 millió lenne. 1918–1937 között oktató az egyetemi könyvtárosképzésben. Az ALA-nak harmadik női elnöke volt. – L. Havkina cikke után következett a KB-ban I. Zalevszkij cikke arról, hogy ideje lenne könyvbarát társaságot alapítani (Pora organizovat' „obšestvo knigi” = KB, 1929. 7–8. sz. 113. p. és tovább.). Miért? – Íme, néhány adalék cikke első oldaláról. Az a lenini jelszó, hogy „könyvet a tömegeknek”, még alig-alig valósul meg. Ne akarjuk magunkat megteveszteni, mondja, még a nagyobb városokban is gyenge a könyvtári ellátás. Nem egy

- helyen azért kell várni, hogy végül az olvasó beiratkozhasson, ráadásul ez a sorállás néha évekig tarthat (!). Lehet ez szomorú kivétel, de a tipikus helyzet mégis az, hogy nagyon szegényes a városi könyvtárak állománya is, személyzete is. És a falusi helyzet? Ha vannak is ezrével falusi könyvtárak, eközben tízezzel vannak teljesen ellátatlan falvak. Hiába mondják, hogy a könyvtár az iskola testvére, ha sok-sok helyen évek óta van ugyan iskola, ám könyvtár nincs. Pedig már Lenin megmondta, „amíg nem szoktatjuk hozzá a lakosságot a könyvhöz, céljainkat nem érhetjük el”. Krupszkaja pedig az iskolát kanálhoz hasonlította, a könyvet meg a cscsihez (káposztaleveshez), - de kérhető, minek a kanál, ha nincsen cscsi? Zalevszkij azt mondja, nincsenek konkrét adatai, de a közoktatás és a könyvtárak ráfordításai bizonyára úgy viszonyulnak egymáshoz, mint 100:1.
43. EDDY, Harriet: Bibliotečnoe stroitel'stvo v Kalifornii = KB, 1929, 7. sz. 66–70. p.; RICHARDSON, J.: Harriet G. Eddy (1876–1966): California's first county library organizer and her influence on USSR libraries = California State Library Foundation Bulletin, 2009. no. 94. 2–13. p. http://www.academia.edu/350680/_Harriet_G._Eddy_1876-1966_Californias_First_County_Library_Organizer_And_Her_Influence_on_USSR_Libraries_ (2014. 01. 26.)
44. REJTYNBARG, D.: Racionalnaâ propaganda knigi (Issledovanie motivov pokupki knigi) = KB, 1930. 4. sz. 48–52. p.
45. HAVKINA, L.: Bibliotečnye seti v bol'sih amerikanskih gorodah = KB, 1930. 6. sz. 46–49. p., míg a másik címe: Amerikanskie školy po podgotovke bibliotečnyh rabotnikov = KB, 1930. 6. sz. 49–51. p.
46. Ma San Antonio az Egyesült Államok hetedik legnépesebb városa 1,3 millió lakossal, s mellesleg itt kezdte meg működését – a helyi egyetem egyik fiókkönyvtáraként – a világ első „könyv nélküli” könyvtára 2013 őszén (300 e-book olvasó készülék, 10 ezer e-könyv stb.). A Time magazin beszámolója a könyv nélküli könyvtárról: <http://nation.time.com/2013/09/13/a-bookless-library-opens-in-san-antonio/> (2014. 01. 09.)
47. VANNIKOVA, N.: Mezbibliotečnyj obmen knigami v SASŠ = KB, 1933. 5. sz. 28–30. p.
48. TROFIMOV, L.: Statistika gorodskih publičnyh bibliotek Velikobritanii i Severnoj Irlandii = KB, 1937. 1. sz. 86–87. p.
49. Inostrannaâ hronika. SŠA, Franciâ =KB, 1937. 1. sz. 88–89. p.
50. SAHAROV, V.: Bibliotečnaâ rabota v SSSR v ocenke anglijskogo bibliotekarâ = KB, 1939. 7. sz. 45–46. p. – H. M. Cashmore (1882–1972), a két világháború közötti nemzetközi könyvtáros szakma ismert alakja, ő írta a kötet számára a szovjet beszámolón kívül a balti államokról és Lengyelországról szóló részeket is. Figyelemreméltó, hogy semmilyen agitprop szöveg sem kíséri az angol kolléga munkájáról adott beszámolót. Ennek oka talán az 1939 nyaráig folyó szovjet–francia–angol katonai-politikai tárgyalásokban keresendő, melyek sikertelenül végződtek. 1939 augusztusában Sztálin Hitlerrel egyezett meg.
51. <http://korolenko.kharkov.com/conf/Havkina.html> (2013. 12. 10.)
52. KOVAL', L. M.: V. I. Nevskij. Direktor glavnoj biblioteki strany. Moskva: Paškov dom, 2006.; BELOUSOVA, G. A.: V. I. Nevskij: gosudarstvennyj deâtel', istorik, čelovek. Moskva: Izd. MADI (GTU), 2008.
53. GRIGOR'EV, Ű. V.: A. A. Pokrovskij (1879–1942). Moskva: Kniga, 1965. 140 p.
54. SEGLIN, E.V.: G. K. Derman = Sovetskoe bibliotekovedenie, 1982. 5. sz. 99–104. p.; Pervyj direktor Moskovskogo Bibliotečnogo Instituta: materialy [...]. Pod. red. A. I. Lúter. Moskva: MGUKI, 1994.; RICHARDSON Jr., J. V.: The origin of Soviet education for librarianship: the role of Nadezhda Konstantinovna Krupskaya, Lyubov' Borisovna Khavkina-Hamburger, and Genrietta K. Abele-Derman = Journal of Education for Library and Information Science, 2000. no. 2. 106–122. p. (<http://polaris.gseis.ucla.edu/jrichardson/origin.pdf> (2014. 01. 11.); KULIKOVA, O.– WATKINS, L.: Henriette Derman: LS alumna, crusader and political prisoner. 2012. http://gslis.simmons.edu/podcasts/podcast_extras/2012/Henrietta_Derman.pdf (2014. 01. 11.)
55. BENDERSKIJ, I.: Nepovtorimyj sled: k 100-letiu so dnâ rozdeniâ M. A. Smuškovoj = Bibliotekovedenie, 1993. 5–6. sz. 150–152. p.
56. SAMOJLENKO, B.: „Vot kak â stala kinozvezdjo”: k 100-letiu so dnâ rozdeniâ N. Â = Biblioteka, 1995. 9. sz. 45–47. p.
- 57) ILLYÉS Gyula: Egy mondat a zsarnokságról. <http://mek.oszk.hu/04300/04340/04340.htm#34> (2014. 02. 01.)

Beérkezett: 2014. február 3.

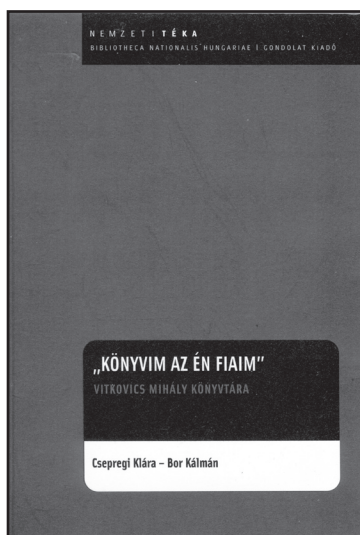

Egy XIX. század eleji szerb-magyar író könyvtárának rekonstrukciójáról

Vitkovics Mihály aláírása
<http://mek.oszk.hu/05700/05771/html/01.htm>

A tizenkilencedik századi reformkori magánkönyvtárakról szép számmal készültek már feldolgozások. Nemcsak íróinkéről – *Dugonics András*éről Gyuris György (1972), *Eötvös József*éről Bényei Miklós (1970) és Gángó Gábor (1996), *Verseghy Ferenc*éről Deme Zoltán (1985), hanem polgárokéről is, így Rottenbiller Lipót könyvgyűjteményéről Rády Zoltánné (1988), illetve a vidéki nemességéről – a zalai *Skublics-család*éről Fülöp Géza (1974) vagy a győri *Szüts Adolf*, egykori megyei alügyész könyveiről Vörös Károly (1955) írt. Ezt a sort folytatta az OSZK Nemzeti téka sorozata *Kölcsey Ferenc* könyvtárának a bemutatásával (Szabó G. Zoltán: *Kölcsey Ferenc* könyvtára és olvasmányai. 2009), most pedig a XIX. század első harmadában Pesten élő, magyar és szerb nyelven egyaránt jelentős alkotó, költő és műfordító *Vitkovics Mihály* (1778–1929) könyvtárának a rekonstrukciójával.

Vitkovics Egerben született egy több nemzedék óta Magyarországon élő szerb családban. Édesapja, Vitkovics Péter (Petar) szerb ortodox esperes volt Egerben, később Budán; három testvére volt: Gábor (Gavrilo), János (Jovan) és Katalin (Jekaterina). Iskoláit részben Egerben, részben Pesten végezte. Ügyvédként Pesten működött, itt is halt meg viszonylag fiatalon 1829. szeptember 9-én. Művelt, több nyelven beszélő és olvasó ember volt, népszerű ügyvéd, emellett költő és műfordító, Kazinczy Ferenc barátja és

„Könyvim az én fiaim” : Vitkovics Mihály könyvtára / Bor Kálmán bevezető tanulmányával ; feldolgozta és szerk. Csepregi Klára ; Bor Kálmán. – Bp. : OSZK ; Gondolat, 2013. – 288 p. : ill. ; 20 cm. – (Nemzeti téka) – Német, angol, horvát ny. összefoglalókkal

Horvát Istvánnal és Szemere Pállal a pesti triász tagja, sok kortárs író és költő jó ismerőse. Szerb utcai otthona az írók állandó gyülekezőhelye lett, ahol az irodalmi viták rendszerint vidám lakomákkal végződtek. A magyar könyvek és folyóiratok – többek között az *Auróra* és a *Tudományos Gyűjtemény* – kiadása és terjesztése körül fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki. 1810-től özvegy Manoliné sz. Popovics Teodóra pesti házában lakott. (Dóra asszony a szakirodalomban többnyire feleségként szerepel – Vitkovics is sokszor így említi –, de sohasem házasodtak össze.)¹

Élete során több mint ezer kötetes könyvtárat gyűjtött, melynek sorsát Bor Kálmán a kötet bevezető tanulmányában ismerteti. Halála előtt két nappal, 1829. szeptember 7-én végrendekezett; ennek szövegét *Kerényi Ferenc* (1944-2008) irodalomtörténész találta meg a Pest megyei Levéltárban, és tette közzé először 2002-ben. Ebben Vitkovics könyvtárát öccsére, Jánosra (1785–1849), a tabáni görög nem egyesült plébánosra hagyta „*úgy, hogy ő is a családjára hagyja*”. (A végrendeletet ismertető vármegyei kisgyűlés jegyzőkönyvét és a hagyatéki eljárás dokumentumainak szövegét másolatban és átiratban – a latin szöveget fordításban – közlik a kötet közreadói.)

Vitkovics könyvtára szerb nyelvű kézírataival együtt később János (1785–1849) fiának, Gábornak (1829–1902) a közvetítésével – aki 1870 és 1882 között több utat szentelt a magyarországi szerb „tárgyi és szellemi értékek” összegyűjtésének – Belgrádba, a szerb nemzeti könyvtárba került. A gazdag anyagot a XIX. század végén egy kiállításon is bemutatták. A második világháború alatt Belgrád bombázása során Vitkovics nemzeti könyvtárban őrzött kézíratai és könyvei megsemmisültek. (Magyar nyelvű kézíratait a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kézírattára őrzi.)

A kötet legfontosabb részét – a családról és Vitkovics tevékenységéről közölt fontos ismeretek mellett – Vitkovics Mihály könyvtárának helyreállított katalógusa teszi ki. A könyvhagyaték számbavételét egy 33 leveles, 1077 tételből álló kézíratos jegyzék dokumentálja, melyet ugyancsak Kerényi Ferenc talált meg. Ebben a jegyzékben kilenc rovat alá sorolták az írásos hagyatékot: sorszám, cím, szerző, kiadó vagy fordító, a kiadás száma, a kiadás helye és ideje, kötettség, darabszám és megjegyzés („észrevételek”). Nehézségeikről és az alkalmazott eljárásokról az alábbiakat közli Bor Kálmán és Csepregi Klára:

- Az adatok bizonyára diktálás alapján kerültek be az előre megvonalazott oldalakra, és félrehallás és/vagy a sietség miatt rövidítve, esetleg rosszul rögzítve kerültek a jegyzékbe, és ezek alapján kellett a bibliotékát rekonstruálniuk;
- a jegyzéken a szerző neve helyett sokszor a kiadó vagy a fordító neve szerepelt;
- a kiadó nevét és a kiadás számát sem rögzítették többnyire;
- a jegyzék a cím után vagy a megjegyzésben közli – a német és

a latin nyelvűek kivételével – a dokumentum nyelvét, ami sokat segített a feloldáshoz (pl. 1065. *Liber graecae de Imitatione Christi T[h]omas Kempis – Venetii [1]750 – 1 –*)², bár az egyik kétnyelvű, német-országi könyv címét latinul írták le (1064. *Grammatica germanico-russica – 2^{od} [kiad.] [St. Petersburg] Petropoli 1734.*)³.

A jegyzék adatait „könyvtári katalógusok (elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár), nyomtatott bibliográfiák, valamint a világhálón elérhető magyar és külföldi, nemzeti és nemzetközi online katalógusok, aukciós katalógusok segítségével” igyekeztek kiegészíteni, vagyis az eredeti dokumentum leírását megadni. A szerzők nevét ma használt alakjukban próbálták közölni, az álneveket feloldották. (A cirill betűsök esetében a könyvön szereplő névformát is megadták.) A hosszú címeket értelemszerűen lerövidítették. A jegyzéken szereplő adatokat csak akkor közölték, ha az azonosítás nem sikerült, vagy nem volt lehetséges. (Ez tipográfiai nem különül el a többitől.) Ha a jegyzéken szereplő kiadás nem szerepelt a rendelkezésre álló katalógusokban, egy másik kiadás adatait közölték⁴. A többkötetes, de külön tételszámon szereplő művek esetén a megjegyzésben utaltak a többi kötet tételszámra. (A többpéldányos művek esetében is így jártak el.)

A katalógus 1077 tételéből 1058 a *könyv és folyóirat*; a maradék 19 tételben *atlaszok és térképek* (pl. Szerbia kéziratos térképe, 1072), *kéziratok* – *Explanatio urbarii* (72), jogi iratok (111, 113, 117), Vitkovics Péter egyik fordítása (422), Vitkovics Mihály tudományos munkái (1068), *egy okmány* – Vitkovics ügyvédi oklevele (1074), *grafikák* – rézkarcok (1070–1071), klisék (1075) stb. szerepelnek.

A könyvek közel fele magyar nyelvű (435), százzal kevesebb a latin (322), majdnem ugyanannyi a német és a szerb (143/121); a görög és az orosz 19-19, a francia 7, olasz 1, az „egyéb” 10 tételt tesz ki.

A katalógusrész előtt szerepelnek a *Rövidítések* (38–40. p.), külön a latin és a cirill/görög betűsek – előbbinél magyar, német, szerb fordítással/feloldással, utóbbinál magyar, német, ill. görög fordítással, feloldással.

A rekonstruált katalógus majdnem 200 oldalas (40–235. p.), és abban a sorrendben következnek a címek, ahogy a jegyzéken, vagyis Vitkovics polcain voltak. (Feltűnő, hogy a jegyzék elején főleg jogi könyvek, míg a végén, a 830–944. szám alatt zömében szerb és orosz, míg a 948–1037. szám között csak német nyelvű könyvek és periodikumok találhatók.)

A szerzők a cirill, illetve görög betűs leírások mellett latin betűs átírást is közöltek, ami vitatható megoldás: elegendő lett volna vagy az egyik, vagy a másik.

Tartalmi összetételüket tekintve a könyvek – a szláv anyag domináns jelenlététől eltekintve – sok hasonlóságot mutatnak a kortárs könyvgyűjteményekkel. Igen jelentős a szépirodalom; a magyar és a magyarra fordított tételek száma 251, az idegen nyelvűeké 201 tétel. A nyelvtudomány, nyelvhelyesség, nyelv- és szótárirodalom alkotja a második legnagyobb csoportot (126), míg a történelem csak a harmadik (110). Érthető módon bőséges a jogi, jogtörténeti anyag (81), de gazdag a vallással és a filozófiával kapcsolatos irodalom is (58/40). A természettudományok és a mezőgazdaság (szőlészet-borászat), a földrajz és úti irodalom, valamint az irodalomtörténet, esztétika a következő nagy csoport (38, 29, 27). A neveléssel, az egészséggel, életmóddal és politikával foglalkozó irodalom is éppúgy része Vitkovics könyvtárának, mint – kisebb mértékben ugyan – a mindennapi pénzügyeket, találmányokat vagy életrajzokat tartalmazó könyvei.

Érdekességként rögzítsük, hogy nemcsak Széchényi könyvtárának nyomtatott katalógusait birtokolta, hanem volt egy bibliográfiája a Velencében készült szerb nyomtatványokról is (921. tétel).

Vitkovics *Meséi és Versei*t két példányban (303/1054), míg Kármán József Fanni hagyományai fordításkötetét (pontosabban szerbre való átköltését) öt példányban rögzíti a jegyzék (897). A folyóiratok, hetilapok, kalendáriumok, almanachok 49 címmel szerepelnek.

A mechanikus elrendezésű – mondjuk ki, rendszer nélküli – anyag szinte kiált mutatók után. A kötet *mutatórendszere* gazdag, de kissé bonyolult: szerzők összesítve, aztán külön a magyar,

szerb, orosz és görög szerzők, fordítók; időrend és nyelv szerint is visszakereshetők a tételek (237–277. p.), majd az időszaki kiadványok évfolyamainak a mutatója következik (nyelvek szerinti bontásban), s a nyomdahelyek mutatójával zárul (a latin, a szerb, orosz, ó- és újjörög nyelvűek külön csoportba rendezve).

Az *Ismeretek a jegyzék példányairól* rész három oldalon táblázatba rendezve 56 tételről közöl további információkat (hogyan előfizetés vagy vétel révén szerezték be, esetleg ajándékba kapta, valamelyik cikkében vagy levelében hivatkozott rá, netán idézett belőle) a korabeli forrásokat is megjelölve, ahonnan az információ származik (279–281. p.).

Vitkovics könyvtárának hagyatéki listájából címmel a jegyzék első és utolsó oldalának kicsinyített és ezért nehezen kisilabizálható facsimiléje (az 1–28. és az 1049–1077. tételek), majd három (német, angol és szerb nyelvű) összefoglaló zárja a kötetet.

Végül néhány kritikai megjegyzés. Apró, de bántó hibák maradtak a szövegben: kihagyások (lemaradt a nap, amikor a barátok hitelesítették a végrendeletet: *Szeptember holnapnak [8ik] napján* a 23. oldalon), Bartal György titulusa is hibás („[k]irályi személynök” a 31. oldalon), a katalógus-részben is bőven akadnak „elütések” – bizonyára a sietség, illetve a korrektor figyelmetlensége miatt. (Kár, hogy már nem divat az *Errata*.)

Örvendetes viszont, hogy a végrendelet végrehajtásáról rendelkező latin szöveget fénymásolatban és fordításban is közlik, az örökös Vitkovics Jánosnak a könyvek átvételét igazolva, 1829. november 13-án kelt elismervényét is közreadják. Az annotációk értékes többletinformációkat tartalmaznak, vagy utalnak egy-egy mű összefüggéseire. Jelentős munkát végeztek a szerzők, amikor a nehezen olvasható és hibáktól hemzsegtető kéziratos jegyzéket „megfejtették”, átírták, a címeket többhónapos kutatómunkával azonosították. (Aki már próbált hasonlót, tudja, hogy milyen sokrétű és nehéz feladat ez.)

Vitkovics könyvtárának a bemutatása fontos adalékkul szolgál a XIX. század eleji magyar művelődéstörténet- és az olvasáskutatás, valamint a magyar-szerb kulturális kölcsönhatások meg-

ismerése és kutatása szempontjából.

A kötet szerzői leírták, hogy Vitkovics könyvtára – sok értékes gyűjteményhez hasonlóan – megsemmisült: vigasztalásul elmondhatjuk, hogy egy könyve mégis fennmaradt az Országos Széchényi Könyvtárban, bár a hagyatéki jegyzékben már nem szerepel. *Vitkovics Mihály' Meséji és Verseiről* van szó (Pest, 1817. 134 p.), melyet halála évében ajándékozott jó barátja, Horvát István fiának. A kötet tartalmazza a szerző dedikációját és az adományozás dátumát is⁵. Másrészt a könyvtár számos kötetét már digitalizálták valahol Európában (az OSZK-ban, az Osztrák Nemzeti Könyvtárban, a Bajor Állami Könyvtárban stb.) vagy az Egyesült Államokban, így az érdeklődő legalább a könyvek tizedébe már otthon is belenézhet az új technika jóvoltából.

Murányi Lajos

Jegyzetek

1. Vö. Szinyei József: Magyar írók élete és munkái 14. köt. (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>), Toldy Ferenc: A magyar költészet kézikönyve a mohácsi vésztől a legújabb időkig 2. Pest., 1857. 166–174. p., ill. Kohlmann Dezső Mladen Leskovac: Mihajlo Vitković njegov život i rad u srpskoj i mađarskoj književnosti c. könyvéről (1934.) írt ismertetése (http://dda.vmmi.org/kal1935_03_22)
2. Részletesebb leírást közöl róla a francia közös katalógus <http://www.sudoc.fr>
3. Teutsche Grammatica aus unterschiedenen Auctoribus zusammen getragen und Zum Gebrauch des St. Petersburgischen Gymnasii zum andern mahl herausgegeben. = *Nemeckaja grammatika sobrannaja iz raznych avtorov i v pol'zu sanktpeterburgskoi gimnazii*. 2. izd. St. Petersburg, bey der Academie der Wissenschaften, 1734.). A <http://gdz.sub.uni-goettingen.de/dms/load/img/?PPN=PPN667439315&IDDOC=757066> címen el is olvasható.
4. Kis szerencsével sikerült két kiadást azonosítanom, a 137. és a 225. tételt: az elsőt egy magyar honlap (az axioart.com/), a másikat a francia közös katalógus (<http://www.sudoc.fr>) segítségével.
5. „Horváth Árpádnak, István Fijának Hazafiúi ösztönül és Emlékül adta 1829m Martius 2án a' Szerző” – A kötet tartalma. Ajánlás, Mesék két könyvben, Epigrammák, Versek. – Modern kiadások: Vitkovics Mihály magyar és szerb írásai / [vál., utószó, jegyzetek Vujicsics D. Sztóján]. Bp. ; Novi Sad, 1978. és Vitkovics Mihály válogatott művei / [vál., sajtó alá rend., bev., jegyzetek Lőkös István]. Bp. 1980.